

EESTI MAAÜLIKOOL
Majandus- ja sotsiaalinstituut

Heiki Hanni

**ÕIGLASE VÄÄRTUSE KONTSEPTSIOONI RAKENDAMISE
HINDAMINE — TEOREETILINE KÄSITLUS**

Bakalaureusetöö

maamajandusliku ettevõtluse ja finantsjuhtimise õppekaval

Juhendaja: lektor Inno Kalberg, *MSc*

Tartu 2014

SISUKORD

SISSEJUHATUS.....	3
1. ÕIGLASE VÄÄRTUSE KONTSEPTSIOON.....	7
1.1. Õiglase väärtuse kontseptsiooni lühiajalugu.....	7
1.2. Õiglase väärtuse kontseptsioon kui diskursus	12
1.3. Õiglase väärtuse kontseptsiooni kui diskursuse protseduurid.....	18
2. ÕIGLASE VÄÄRTUSE HINDAMINE.....	24
2.1. Majanduskeskkonna mõjud õiglase väärtuse hindamisele (makrotasand).....	24
2.2. Mõjud õiglase väärtuse hindamisele ettevõtte tasandil.....	37
2.2.1. Hinnangute andmine ja antud hinnangute hindamine.....	37
2.2.2. Tehingu osapoolte teadlikkus.....	41
2.2.3. Tehingu osapoolte huvitatus.....	43
2.2.4. Tehingu osapoolte sõltumatus.....	47
2.2.5. Üldprintsipiide mõju õiglase väärtuse hindamisele	51
KOKKUVÕTE.....	59
VIIDATUD ALLIKAD.....	63
LISAD.....	73
Lisa 1. Näited diskursuse situatsiooni rituaali kohta.....	74
Lisa 2. Näited diskursuse tõese ja väära vastandamise kohta.....	77
Lisa 3. Näited diskursuse distsipliini protseduuri kohta.....	80
Lisa 4. Näited diskursuslike kogukondade kohta.....	84
Lisa 5. Valik õiglase väärtuse kontseptsiooni käsitlevaid artikleid.....	85
SUMMARY.....	87

SISSEJUHATUS

Väärtusi on mitmesuguseid: turuväärtus, harilik väärtus, õiglane väärtus, enam-pakkumisväärtus, kasutusväärtus, iseväärtus, sünergiline väärtus, sundmüügi väärtus, hüvitusväärtus, harilik väärtus, maksustamisväärtus, kapitaliväärtus, likvideerimisväärtus, bilansiline väärtus, tarbijaväärtus, asendusväärtus, eriväärtus, rendiväärtus, investeringuväärtus, reaalväärtus, nominaalväärtus, kiirmüügiväärtus jne. Mõned neist väärtustest on selgelt mõõdetavad, mõned tuletatavad. Ent kõigi nende eesmärk on väljendada objekti väärtust mingist aspektist vaadatuna.

Väärtus on hinnang vara kasulikkusele. Kasulikkus jällegi on pigem suhteline ja võrdlev arvamus. Igapäevaelus räägitaksegi erinevatest väärtushinnangutest ja sellest, et neis asjus on raske ühist keelt leida. Kuigi väärtus hindamise kontekstis on veidi erineva tähendusega kui väärtushinnangud, on väärtusega seotud probleemid üsna sarnased. Mis paistab olevat kasulik (väärtuslik) ühele, ei pruugi seda näida teisele. Et neid raskusi vähendada, kitsendab õiglase väärtuse definitsioon nende isikute ringi, kelle hinnangust õiglane väärtus sõltub.

Rahvusvahelise raamatupidamisstandardi IAS 2 järgi on õiglane väärtus "summa, mille eest on võimalik vahetada vara või arveldada kohustist teadlike, huvitatud ja sõltumatute osapoolte vahelises tehingus" (2008, 2:6). Niisiis on olulised vara müüja ja ostja hinnangud, kusjuures nii müüja kui ostja peavad olema teadlikud, huvitatud ja sõltumatud. Sõltuvalt osapoolte teadlikkusest, huvitusest või sõltuvusest võib tegelik tehing toimuda õiglasest väärtusest kas kallimalt või odavamalt. Seega, õiglane väärtus ei pruugi olla tehingu summaks ega ka vastupidi, tehingu summa ei pruugi peegeldada

õiglast väärtust. Sellegipoolest kujundatakse õiglase väärtus sageli peamiselt turul toimunud tehingute alusel, ehkki õiglase väärtus oma kontseptsiooni järgi ei ole ainult turul toimunud tehingute alusel hinnatav.

Käesolevas uurimistöös hinnatakse õiglase väärtuse kontseptsiooni rakendamise asjaolusid. Uurimistöö on teoreetiline käsitlus. Sõna 'hindamine' uurimistöö pealkirjas ei tähenda, et töö eesmärk on jõuda mingi arvulise näitajani, mis iseloomustaks õiglase väärtuse kontseptsiooni. Uurimistöö eesmärk on käsitleda õiglase väärtuse hindamist mõjutavaid tegureid.

Aastal 2008 alanud ülemaailmse finantskriisi põhjusi seostatakse õiglase väärtuse kontseptsiooni puudustega finantsaruannete arvestushinnangute andmisel. See osutab vajadusele hinnata, kas õiglase väärtuse kontseptsioonis võib olla viga või on tehtud vigu kontseptsiooni rakendamisel.

Uurimisküsimused on:

1. Millised tegurid mõjutavad õiglase väärtuse kontseptsiooni rakendamist majanduskeskkonnas makrotasandil?
2. Millised tegurid mõjutavad õiglase väärtuse kontseptsiooni rakendamist ettevõtte tasandil?

Et leida vastus neile küsimustele, analüüsitakse majanduskeskkonda, kus õiglase väärtuse kontseptsiooni rakendatakse, ning mõjusid õiglasele väärtusele ettevõtte tasandil.

Selleks et mõista, kuidas õiglase väärtuse kontseptsioon on kujunenud, on uurimistöö teoreetilises osas esmalt esitatud õiglase väärtuse kontseptsiooni lühiajalugu. Ajaloo-käsitlus annab ülevaate, kuidas õiglase väärtuse kontseptsioon on kujunenud väärtuse mõõtmise tooniandvamaks aluseks arvestusvaldkonnas.

Tõhustamaks õiglase väärtuse hindamist mõjutavate tegurite käsitlemist, on kaasatud uurimistöösse diskursuse analüüs. Diskursus hõlmab nii majanduslikku kui ka sotsiaalset ja ideoloogilist keskkonda, milles õiglase väärtuse meetodit kajastavad tekstid loodi ja kus need tekstid oma mõju avaldavad. Nii üldine majanduskeskkond kui ka kitsamalt vaadates ühiskonnaliikmete omavahelisi suhteid kujundav sotsiaalne ja

ideoloogiline keskkond tõenäoliselt mõjutavad õiglase väärtuse hindamist. Samal ajal õiglase väärtuse kontseptsioon ise mõjutab majanduslikku keskkonda, kui arvestada, et finantskriisi ja õiglase väärtuse kontseptsiooni vahel on seos.

Ehkki diskursuse analüüsi on lingvistikas viimastel aastakümnetel palju kasutatud, siis finantsarvestust puudutavates uurimustes kohtab diskursuse analüüsi harvem. Ka diskursuse rakendused erinevad. Seetõttu on uurimistöö teoreetilises osas põhjalikult käsitletud diskursuse olemust ja protseduure. Diskursust on näitlikustatud eelkõige just sellest küljest, kuidas diskursus mõjutab keskkonda, kus ta toimib ja oma mõju avaldab. Nii diskursus kui ka õiglane väärtus ei ole otseselt mõõdetavad, mistõttu diskursuse analüüsi saab hästi kasutada õiglase väärtuse kontseptsiooni rakendamise hindamiseks.

Tänu diskursuse protseduuride üksikasjalikule käsitlemisele uurimistöö teoreetilises osas ei ole vajalik töö empiirilises osas enam keskenduda niivõrd diskursuse olemusele, vaid piisab viitest diskursuse mõnele aspektile, et seostada uuritava teguri mõju diskursuse protseduuriga selles tähenduses, mis sellele diskursuse aspektile on antud käesoleva uurimistöö kontekstis.

Diskursust kirjeldades eeldatakse lugeja sarnast tunnetust või tsiteeritakse toetuseks kellegi sarnast tunnetust. Avaldatud seisukohti hinnatakse kriitiliselt ning suhtutakse tolerantselt teistesse teooriatesse ja väidetesse, mis, isegi kui need ei ühti levinud ideoloogiaga, on hästi põhjendatud. Kuna tõenäoliselt on uurimistöö teemakäsitus ja tulemused mõneti uudsed, siis on uurimistöös rohkem tsitaate, et paremini tagada tõestatavus, objektiivsus ja ka kontrollitavus.

Diskursus, kuigi see on võimsa mõjuga, jääb ise tavaliselt varjatuks, kuna selle mõjuga ollakse harjutud. Selleks et sellises olukorras ilmestada diskursuse tegelikku võimsust, on diskursust selgitades toodud näiteid n-õ teistest diskursustest. Nagu õiglane väärtus on oluline valdkond finantsmaailmas, nii on ka näited toodud fundamentaalsete dilemmade kohta teadusmaailmas, dilemmade kohta, mis puudutavad sotsiaal-majandusliku keskkonna üldprintsipi. Kuna need teemad ei jäta tõenäoliselt kedagi ükskõikseks, siis seepärast on need valitud ilmestamiseks diskursuse suurt mõju.

Pärast diskursuse kontrolliprotseduuride kirjeldamist jätkub uurimistöö empiirilise

osaga, kus analüüsitakse makrotasandit ja seejärel ettevõtte tasandit, et leida tegurid, mis mõjutavad õiglast väärtust. Seejuures on hoidutud aksioloogiast ja muudest filosoofilistest käsitlustest, vaid on keskendunud rakenduslikele asjaoludele.

Uurimistöö käigus lahutatakse õiglase väärtuse kontseptsioon osadeks ning uuritakse iga osa eraldi. Osa või asjaolu käsitledes kirjeldatakse selle asjaolu mõju õiglase väärtuse hindamisele, arvestades ka diskursuse konteksti. Iga alapunkti lõpus vaadatakse lühidalt, kuidas seni käsitletu mõjutab õiglase väärtuse kontseptsiooni kui terviku toimimise mõistmist.

Uurimistöö võib anda vajalikku ainet ka edasisteks uurimusteks. Näiteks võib siit saada ainetikku selle uurimiseks, kuidas tõhusamalt elimineerida vigu, mis satuvad finantsaruannetesse selle tõttu, et makro- ja mikrokeskkonna tingimused, milles tehinguid tehakse, erinevad õiglase väärtuse kontseptsiooni tingimustest.

Lisaks edasisele uurimisvajadusele osutamisele annab see uurimistöö ettevõtte juhtkonnale julgust õiglast väärtust hinnates rohkem arvestada juhtkonnale endale teadaolevaid asjaolusid. Juhtkond ise on oma ettevõtte finantsaruannete koostamisel hinnanguid andes parim ekspert, sest juhtkond tunneb kõige paremini ettevõtte tehinguid mõjutanud ja mõjutavaid asjaolusid ning oskab hinnata nende asjaolude mõju suurust ettevõtte finantsaruannetele. Kui juhtkond tunneb ja väärtustab õiglase väärtuse kontseptsiooni põhialuseid, siis vara ja kohustuste mõõtmisel ning esitamisel õiglates väärtuses arvestatakse tõenäoliselt rohkem õiglast väärtust moonutavate teguritega.

Seoses uurimistööga soovin ka tänada Inno Kalbergi, kes, ette teadmata kavandatava uurimistöö mõneti tavapäratut käsitlust, nõustus lahkesti toeks olema, ning Raili Marlingit, kes kaasakiskuvalt ja tõhusalt õpetas diskursuse analüüsi, ning Eesti Raamatupidajate Kogu sisukate ja aktuaalsete koolituste korraldamise eest, ja samuti Eesti Maaülikooli, kes väärtustab avatust uutele ideedele ning kelle avatust iseloomustab akadeemiline vabadus ja sotsiaalne vastutus. Samuti soovin tänada Tartu Ülikooli, kes võimaldas ligipääsu rikkalikule hulgale allikmaterjalidele, ning muidugi oma armsat peret lahke mõistmise eest, kui abikaasa ja isa pikki päevi uurimismaterjali kallal töötas.

1. ÕIGLASE VÄÄRTUSE KONTSEPTSIOON

1.1. Õiglase väärtuse kontseptsiooni lühiajalugu

Rahaliste summade, milles ettevõtte mõõdab oma finantsaruannetes varasid, kohustusi, tulusid ja kulusid, üks mõõtmisalustest on õiglane väärtus. Euroopa komisjon võttis 3. novembri 2008 määrusega nr 1126/2008 vastu määruse lisas loetletud rahvusvahelised raamatupidamisstandardid (Euroopa komisjoni ... 2008, lk 3–4). Määrusena on need standardid liikmesriikidele tervikuna siduvad ja vahetult kohaldatavad. Määruse lisa IAS 2 järgi ”*õiglane väärtus* on summa, mille eest on võimalik vahetada vara või arveldada kohustist teadlike, huvitatud ja sõltumatute osapoolte vahelises tehingus” (2008, 2:6, allika kursiiv). Sama definitsioon on õiglasel väärtusel ka SME IFRSi järgi (2013, 2:34b) ning on võetud üle ka RTJi (2013, 3:6). Uuendatud IFRSi järgi on õiglane väärtus ”hind, mis saadaks vara müügist või makstaks kohustuse teisaldamisel turuosapoolte vahel korrapärase tehingu käigus väärtuse määramise kuupäeval” (IFRS ... 2013, 2:4). Kummagi definitsiooni järgi eeldab õiglase väärtuse kontseptsioon, et õiglast väärtust saab usaldusväärselt mõõta, näiteks kui aktiivsel turul on palju võrreldavaid tehinguid. Kuna IFRS 2013 ametlikult ei kehti, siis uurimistöös käsitletakse õiglase väärtuse kontseptsiooni selle praegu kehtivas, Euroopa komisjoni määruse nr 1126/2008 lisas toodud sõnastuses.

Õiglase väärtuse idee ei ole siiski viimaste aastakümnete leiutis. Väärtuse mõõtmist ja vara vahetust mainitakse juba esimeste tsivilisatsioonide ajast. Kirjeldades umbes 4000 aastat tagasi (19. sajandi algul e.m.a) Edela-Aasias toimunud ühte kinnisvaratehingut, öeldakse algteksti tänapäevase tõlke järgi, et müüdav ”maatükk on väärt nelisada seeklit

hõbedat” (Green 2010, lk 18). Pole täpselt teada tehingualuse maa pindala, kuid sama allikas annab teada maatüki lühikirjelduse ja sihtotstarbe: maatükk ja sellel olev koobas ja puud selle maatüki piirides sai perekonna matmispaigaks (Sealsamas, lk 18). Väärtuse mõõtmiseks kasutati kaaluühikut seekel, mis rahvusvahelise mõõtühikute süsteemi (SI) järgi on umbes 11,4 g (New ... 2013, B14). Seega 400 hõbeseeklit on umbes 4,56 kg hõbedat. Kui korrutada see hõbeda hinnaga, siis saab arvutada selle kinnisvaratehingu ligikaudse rahalise väärtuse tänapäeva vääringus. Siiski, õiglast väärust peegeldaks ehk paremini ka konverteerimine tööaega: näiteks 1. sajandil tähendas 400 hõbeseeklit umbes kahe ja poole aasta töötasu (Sealsamas, B14).

Silicon Economics, Inc., organisatsioon, kes tegeleb rahanduse ja raamatupidamise alusuuringute ja arenguga, tõstab esile, et õiglase väärtuse kontseptsioon finantsaruandluses, nii nagu seda tänapäeval mõistetakse, ulatub tagasi 19. sajandisse m.a.j [U.S. ... 2011]. Tol ajal nägid USA investorid probleemi selles, et ajalooline väärtus ehk soetusmaksumuse meetod ei peegelda hästi väärtuse kasvu ega väärtuse kõikumisi. Tekkis veendumus, et mõned soetusmaksumuses kajastatud varad ega kohustused pole usaldusväärsed. Väärtuse kasvu ega kõikumiste probleem ei olnud leidnud lahendust kuni 1950ndateni, mil arvestusala teoreetikud avastasid probleemi lahendamiseks Oxfordi ülikooli majandusvaldkonna professori John R. Hicksi ”Value and Capital” (1946). Oma raamatus diskuteerib Hicks tulu üle, kõrvutades kahte põhilist tulu hinnangut: *ex ante* (eelhinnang) ja *ex post* (järelhinnang). Oma raamatus ta arutleb nii.

Isikul on vara, mida ta saab kasutada nädala jooksul (vara väärtusega *ex ante*). Nädal pärast selle vara kasutamist selgub, et selle vara realiseerunud väärtus on suurem või väiksem kui esialgne *ex ante* väärtus. Järelikult tuleb arvesse võtta ka mõiste 'väärtus koos juhuslikkusega' ehk väärtus tagantjärele (*ex post*). Väärtus *ex post* võrdub vara kasutusväärtus pluss nädala jooksul kogunenud juurdekasvu-väärtus, mida Hicks nimetas akumulatsiooniks. Samas Hicks lisab, et *ex post* väärtus ei ole siiski subjektiivne, vaid on peaaegu täiesti objektiivne. Nii nagu näiteks kinnisvara väärtus nädala algul on hindamiskõlblik näitaja, nii on ka vara väärtus nädala lõpus konkreetselt hinnatav. Kui vaadata ühte majandusruumi tervikuna koos selle statistiliste trendidega, siis peaks ilma raskusteta olema

võimalik *ex post* väärtus tarbimise kaudu otse välja arvutada. (1946, lk 178–179.)

Neid Hicksi seisukohti peetakse õiglase väärtuse kontseptsiooni sünniks. Kui suurenenud väärtusest lahutada tarbimine, siis peaks Hicksi teooria järgi saama välja arvutada n-õ õiglase väärtuse tulemi: varade ja kohustuste netomuutuse. Ning teoretikutele meeldis eeldus, et see tulem (tulu) on objektiivne, usaldusväärset hinnatav. Seetõttu tänapäevased raamatupidamise standardid üldjuhul sätestavad bilansipäeva lõpus varade ja kohustuste õiglase väärtuse hindamise, nii et muutus kajastatakse netovara muutusena ehk võetakse arvele kasumi või kahjumina.

Kuigi Hicksi raamatu põhiliselt rakendust leidnud 2. trükk ilmus juba 1946. aastal, siis alles 1990ndatel sai õiglasest väärtusest IFRSi ja US GAAPi koostajate üks juhtivaid põhimõtteid. Seni olid valdavad soetusmaksumusele tuginevad väärtused.

Ent nagu sissejuhatuses öeldi, oli 2008. aastal alguse saanud finantskriis tekitanud kriitika õiglase väärtuse kontseptsiooni kohta ja seadnud nn 'hiksiliku' õiglase väärtuse raamatupidamise kahtluse alla. Seetõttu on arvestusala teoretikud uurinud õiglase väärtuse tagamaid. Näiteks professorid Michael Bromwich, Richard Macve ja Shyam Sunder diskuteerivad Hicksi tulu kontseptuaalse raamistiku üle, lähevad tagasi Hicksi 1946. aasta "Value and Capital" juurde ning nendivad, et Hicksi teooriat on väärti tõlgendatud ja rakendatud. Nad tõstavad küsimuse "Kui rakenduskõlblik on 'tulu *ex post*'?" ning tsiteerivad vastuseks Hicksi enda väidet: "Hicks ei anna erilist kaalu tulule *ex post*: neil arvutustel "on oma koht majandusliku ning statistilise ajaloo juures; need on kasulikud majandusliku arengu mõõtmisel; kuid ... neil ei ole tähendust [ettevõtete] käitumisele"" (Bromwich jt 2008, lk 9, allika kursiivid; allika viitel asub see Hicksi väide Hicksi raamatus lk 109, kuid tegelikult käsitleb Hicks seda oma raamatus lk 179).

Niisiis tõstavad professorid Bromwich, Macve ja Sunder esile Hicksi enda väite, et tema teooria võib küll olla kasulik majandusliku arengu mõõtmisel, kuid ei oma kaalu ettevõtete käitumise kujundamisel. Kuigi eespool käsitletud Hicksi mõttekäigu alusel on kujundatud õiglase väärtuse kontseptsioon, selgub, et see on siiski välja rebitud Hicksi kontekstist. Hicks nentis, et iga nädala *ex post* tulu ei ole siiski võimalik välja arvutada

enne nädala lõppu, võttes aluseks hetkeväärtuse või hoopis minevikuväärtused; relevantne ehk kasutatav väärtus ei tohi Hicksi sõnul sisaldada juhuslikku komponenti (1946, lk 179).

Samas tõsiasi, et õiglase väärtuse kontseptsioon ei toetugi Hicksi käsitlusele ja et Hicksi kontekstist välja rebitud käsitlus oli vaid ettekääne väärtuse uue mõõtmisaluse kasutuselevõtmiseks, ei tähenda, et õiglase väärtuse idee oleks seepärast tingimata kasutu või vale. Õiglase väärtuse kontseptsiooni rakendatavust saab hinnata ikkagi õiglase väärtuse kontseptsiooni käsitlevate tänapäevaste kehtivate tekstide ja nendest tekstidest praktikas juhendumise alusel.

Siiski on puhkenud finantskriisi valguses ilmsem, et õiglase väärtuse kontseptsioon ei ole pelk definitsioon, mis on lihtsalt rakendatav nagu matemaatika liitmistehe: 'vara kasutusväärtus pluss kogunenud juurdekasvuväärtus'. Tõsi, väärtuse hindamise meetodid rakendavad üldjuhul matemaatilist atribuutikat, mille sisenditena kasutatakse finantsaruannete andmeid ja andmeid turu kohta. Väärtust väljendatakse lihtsustatult ka funktsioonina. Näiteks raamatus "Aktsettevõtte rahandus" selgitatakse, et vara väärtus on kolme järgmise sisendiga (argumendiga) funktsioon:

- 1) kui suuri sissetulevaid rahavoogusid see vara tulevikus toob,
- 2) millal peaksid need rahavood laekuma,
- 3) milline risk nende rahavoogudega kaasneb? (Scott jt 1991, lk 125.)

Ent need argumendid ise sõltuvad paljudest teguritest. Õiglast väärtust mõjutavad nii makrotasandil kui ettevõtte tasandil paljud tegurid, mis ei pruugi alati olla funktsionaalses seoses ehk ei pruugi käituda matemaatilise eeskirja järgi, mis seab mingisuguse argumendi x väärtusele vastavusse õiglase väärtuse komponendi y kindla väärtuse.

Igatahes on senine arvestusvaldkonna areng olnud selline, et soetusmaksumuse printsiip on kaotanud üha oma mõju. Eestis alates 1995. aasta 1. jaanuarist kehtinud raamatupidamise seadus määratles seaduse tasandil soetusmaksumuse printsiibi, mis sõnastati järgmiselt: "Raamatupidamises võetakse varad arvele nende soetamise momendil tegelikus soetushinnas, väljaminekud nende tekkimise momendil tegelikus väärtuses"

[2002 § 5 p 9]. Ent alates 2003. aasta 1. jaanuarist kehtima hakanud raamatupidamise seadus [2014] soetusmaksumuse printsiipi seaduse tasandil enam ei maini, vaid seda kirjeldavad seaduse § 32 lõike 1 alusel välja antud Raamatupidamise Toimkonna juhendid. Alates 1. jaanuarist 2013 ja hiljem algavate aruandeperioodide kohta rakendus "Eesti Hea Raamatupidamistava alates 2013", mis enam ei lubanudki juhtkonnal kinnisvarainvesteeringute kajastamiseks valida soetusmaksumuse meetodit.

Arvestades Eesti majanduskeskkonda, et Eestis on palju mikro- ja väikeettevõtteid, menetleti käesoleva uurimistöo koostamise ajal RTJ 6 järgmist muudatust: "Varasem arvestuspõhimõte jääb samuti kehtima — kajastamine õiglasel väärtusel, kui seda on võimalik mõistliku kulu ja pingutusega hinnata, ning soetusmaksumuse meetodil, kui õiglast väärtust sel viisil hinnata ei saa. Juhendisse lisatakse täiendav paragrahv, mis selgitab, kuidas kaaluda, kas õiglase väärtuse hindamine on leitav mõistliku kulu ja pingutusega. Alternatiivse arvestuspõhimõtte lubamine kinnisvarainvesteeringute hindamiseks tekitab mittevastavuse SME IFRSiga. Muudatus otsustati teha, kuna väiksemate ettevõtete hulgas on soetusmaksumuse meetod praktikas väga levinud ning õiglase väärtuse, aga ka mõistliku kulu ja pingutuse hindamine tekitaks neile lisakoormust, millest saadav kasu ei pruugi seda õigustada" [Raamatupidamise Toimkonna ettepanekud ... 2014].

Lähtudes sellest ettepanekust otsustaski Raamatupidamise Toimkond 30. aprillil 2014 RTJ 6 tagasiulatuvalt muuta, nii et juhtkond võib taas valida kinnisvarainvesteeringu kajastamisel õiglase väärtuse ja soetusmaksumuse meetodi vahel [Raamatupidamise Toimkonna juhendite ... 2014].

Eeltoodu osutab, et soetusmaksumuse meetodi osatähtsuse vähenemine ning õiglase väärtuse kontseptsiooni osatähtsuse suurenemine on tekitanud arutelusid, kas õiglase väärtuse hindamisest saadav kasu pruugib end õigustada. Nagu nendib Raamatupidamise Toimkond, on väiksemate ettevõtete hulgas soetusmaksumuse meetod pealegi väga levinud. Õiglase väärtuse hindamine tekitaks hoopis lisakoormust, mille kasu aruande õiglaseks ja õigeaks kajastamiseks võib olla koguni kaheldav.

Raamatupidamise Toimkonna arutlus ei tähenda, et õiglase väärtuse kontseptsioon oleks

vale või kõlbmatu, vaid rõhk on sellel, et mitte isegi õiglase väärtuse hindamine, vaid ka ainuüksi mõistliku kulu ja pingutuse hindamine võib olla sedavõrd töömahukas protsess, mis mikro- ja väikeettevõtete puhul ei pruugi end õigustada. Käesolev uurimistöö käsitlebki neid paljusid tegureid, mis õiglase väärtuse hindamise keeruliseks ja töömahukaks muudavad.

Õiglase väärtuse kontseptsiooni lühiajalugu näitab, et õiglase väärtuse kontseptsioon on alguse saanud ja ka sõltub teguritest, mis on tekstivälised. See tähendab, et olulisi mõjutegureid ei saa arvesse võtta pelgalt juhenditektis järge ajades, vaid tuleb arvestada ka diskursust.

1.2. Õiglase väärtuse kontseptsioon kui diskursus

Diskursus üldises tähenduses on keel tegevuses ehk eeldatakse, et keel või tekst teeb midagi. Diskursus ei tähenda niivõrd, kuidas keegi keele grammatikat rakendab ega miks ta nii keelt kasutab, vaid uuritakse ka, mis selle keelekasutusega kaasneb. See tähendab, et diskursust uurides ei vaadata ainult keelt (lingvistilist osa), vaid uuritakse, kuidas keeleline tegevus on seotud mittekeelelise maailmaga. Näiteks kui keelt kasutades kedagi solvatakse või rõõmustatakse, siis keel teeb midagi, ja diskursus hõlmabki lisaks keelele ka keelega kaasnevaid lauseüleseid nähtumusi, keelekasutuse tagajärgi või ka põhjusi.

Kuigi ladinakeelsest sõnast *discursus* tuleneb ka eestikeelne sõna 'diskurss' (Kleis jt 1978, lk 136), on mõisted 'diskursus' ja 'diskurss' eesti keeles siiski eritähenduslikud [Eesti ... 2009]. Kui sõna 'diskurss' kasutatakse keele- ja kirjandusteaduses tähendusega 'kõne, vestlus, arutus' [ÕS ... 2013] ning ka 'läbirääkimine' (Kleis jt 1978, lk 136), siis diskursused on inimeste igapäevastes elukontekstides.

Gunther Kressi järgi on diskursused süstemaatiliselt organiseeritud väited, mis väljendavad mingi institutsiooni väärtusi; nad kirjeldavad ja piiravad seda, mida on võimalik öelda ja mida mitte, ning siit edasi piiravad, mida on võimalik teha ja mida mitte (Kress 1985, lk 6). See tähendab, et diskursus väljendab mingisuguseid

ideoloogiad, mida mingi konkreetne sotsiaalne keskkond peab tervemõistuslikuks. Diskursus pole mitte niivõrd selgelt väljenduvad ideoloogiad (mida tahetakse esitada), vaid sellised ideoloogiad, mida inimesed ei pane ideoloogiatena tähele, sest need ollakse internaliseeritud kui midagi, mis on tervemõistuslik. Niisiis diskursuse analüüs ei tegele niivõrd ilmse ideoloogiaga, vaid ka varjatud väärtushinnangutega. Sel põhjusel sobib diskursuse käsitlus hinnanguliste väärtuste uurimiseks, nagu ka näiteks selle uurimiseks, mida peetakse õiglaseks mingis sotsiaalses keskkonnas.

Diskursus ei ole staatiline, vaid see muutub. Näiteks see, mida 1950ndatel äärmuslikuks peeti, soovitatakse nüüd sobiva meelelahutusena kogu perele. See tähendab, et diskursus mitte ainult ei peegelda sotsiaalset keskkonda, vaid diskursus ka kujundab sotsiaalset keskkonda (Belsey 1980, lk 44). Kuna diskursus muutub, siis on vaja selle analüüsimiseks piiritleda konkreetne sotsiaalne keskkond konkreetsetel ajahetkedel. Lihtsam on uurida möödunud aegade diskursusi, sest erinevused tänapäevaga on siis ilmsemad, ent keerulisem on uurida diskursusi, mille sees ise elatakse. Nii ka õiglase väärtuse kontseptsiooni on nüüd mõneti lihtsam uurida, sest aastal 2008 alanud finantskriis tekitas ajalise joone õiglase väärtuse kontseptsioonist vaimustuse perioodi ja nüüdse mõningase aja-maha-võtmise perioodi vahele. Kui enne finantskriisi valdavalt ei kaheldud õiglase väärtuse kontseptsioonis, siis nüüd pärast finantskriisi algust on hõlpsam distantseeruda ja uurida õiglase väärtuse diskursust n-õ kõrvalt. Sest diskursus on muutunud ja nüüd tunnustatakse vajadust uurida, kas kuskil arvestusala põhimõtetes või standardites võib olla viga või kas on tehtud vigu standardite rakendamisel.

Ehkki valitsused jõustavad raamatupidamise seadusi ja standardeid, siiski valitsused niivõrd ei loo diskursusi, vaid pigem annavad juba tekkinud diskursustele seadusliku jõu (näiteks lobitöö tulemusel). Professor Robert Fowler tõstab esile, et hoopis meedia on üks neid kohti, kus süstemaatiliselt luuakse reaalsuse kujutamise vorme, mis on ideoloogilised, kuid mis oma ideoloogilist olemust hästi varjavad (1991, lk 42).

Ent siit edasi mõeldes pole põhjust isikustada meediat ennast, vaid meedia esindab kellegi huve. Peamised meediakanalid on koondunud üksikute meediamogulite kätte, kes avaldavad mõju sellele, millist informatsiooni kajastatakse ja kuidas seda kajastatakse ning kui palju tähelepanu see informatsioon saab. Meedia mõjuulatus tingib

selle, et õiglase väärtuse kontseptsiooni rakendamisel ei piisa ainult kirjalike juhendite järgimisest, vaid on vaja jälgida ka, millised õiglase väärtuse hindamist puudutavad suundumused kajastuvad meedias, näiteks, mida peetakse õiglaseks majanduskeskkonna muutumisel.

Kuna kaldutakse järgima meedias näidatud autoriteetide kaudu öeldud ideid, sest need on usutavasti tervemõistuslikud (referentrühm), siis annavadki inimesed niimoodi ise meediale võimu ehk võimaluse neid mõjutada. Massi jõud aga survestab valitsust, kelle kaudu diskursuse ideed jõuavadki omakorda seadustesse ja standarditesse. Tõenäoliselt on huvirühmad meedia ja kommunikatsiooni kaudu edastanud ka õiglase väärtuse ideoloogiat selliselt, et see on lõpuks jõudnud raamatupidamise standarditesse.

Raamatupidamise standardeid on jõustatud mitmeid. IASB (International Accounting Standards Board) ehk Rahvusvaheliste Raamatupidamise Standardite Nõukogu kehtestab üldpõhimõtted ja eesmärgid finantsaruannetele. 'Vanu' standardeid tähistatakse endiselt lühendiga IAS, 'uusi' standardeid ja kogu komplekti tähistatakse lühendiga IFRS. Kokku on 41 IAS standardit, millest 30 on kehtivad, ning üheksa IFRS standardit. Lisaks standarditele on olemas International Financial Reporting Interpretations Committee ehk IFRICi tõlgendused, mida varem tähistati lühendiga SIC. Neid on 33 SIC interpretatsiooni, millest 11 on kehtivad, ja 19 IFRIC interpretatsiooni, millest 18 on kehtivad. Euroopas kehtivad standardid ja tõlgendused on üles ehitatud järgmiselt:

- 1) AG (Application Guidance) — põhiosa ja rakendusjuhised, mille jõustab Euroopa Liit,
- 2) lisad, mis omakorda jagunevad:
 - a) BC (Basics of Conclusions) — vaidluste tulemused,
 - b) IE (Illustrative Examples) — näidised,
 - c) IG (Guidance on Implementing) — lisajuhised. (Link 2010, lk 10–11.)

Neid raamatupidamise standardeid on diskursustena vähe uuritud. Arvestades diskursuse suurt mahtu ja ulatust, on see ka mõisteta. Siiski, Emma Zhang-Debreceny Wollongongi ülikoolist kasutas raamatupidamisjuhendi IFRIC 3 uurimisel kriitilist diskursusanalüüsi, mis levinud ja lihtsama Fairclough'i meetodi järgi hõlmab analüüsi kolmel tasandil: tekstiline tasand, diskursuse praktikate tasand ja sotsiaal-ideoloogiline

tasand (Fairclough 1992, lk 73). Zhang-Debreceeny töö eesmärgiks oli hinnata IFRIC 3 rakendatavust (Zhang-Debreceeny 2010, lk 14).

Kriitiline diskursusanalüüs sisaldub Zhang-Debreceeny töö neljas peatükis lehekülgedel 52–116: sissejuhatav osa ja lisaks kolm peatükki diskursuse kolme tasandi analüüsimiseks. Diskursuseanalüüsi sissejuhatavas peatükis (peatükis 4) tõstab autor esile, et arvestatav osa akadeemilistest allikatest käsitleb raamatupidamist mitte kui ainult numbrite ja koguste arvepidamist, vaid raamatupidamine esitab majanduslikku, sotsiaalset ja poliitilist reaalsust. See on lisaargument, miks autor kasutab IFRIC 3 ja seda ümbritsevate tekstide uurimiseks kriitilist diskursusanalüüsi. Kriitiline diskursusanalüüs arvestab ka võimalusega, et raamatupidamine mitte ainult ei esita, vaid ka ise loob sotsiaalset ja majanduslikku reaalsust. Kriitiline diskursusanalüüs on ka metoodiliselt järjekindel nii sotsiaalse tegelikkuse kui teoreetilise ootuse perspektiivis, nagu autor seda selgitab:

- 1) teadmised ja sotsiaalne tegelikkus on konstrueeritud arusaamad,
- 2) need mõlemad eeldavad võimu asümmeetriat sotsiaalses keskkonnas,
- 3) need mõlemad võtavad omaks uskumuse, et inimesed on radikaalsete sotsiaalsete muutuste agendid (Zhang-Debreceeny 2010, lk 52).

Niisiis kasutab Zhang-Debreceeny kriitilist diskursusanalüüsi, et uurida nii seda, mida IFRIC 3-ga seotud tekstides on öeldud, kui ka seda, mida ei ole öeldud (ehk kuidas sotsiaalne võim ja mõju avalduvad kaudselt).

Analüüsi tekstilisel tasandil (mis hõlmab 12 alapunkti) uurib Zhang-Debreceeny IFRIC 3-e käsitlevaid tekste mõne põhiväite suhtes tekstide loojate kaupa. Võttes kokku kriitilise diskursusanalüüsi tekstilise tasandi uurimistulemused, teeb ta üldistused mitte niivõrd kvantitatiivse osa kohta kui võrd näitab, mida saab järeldada sisu tõlgendamise kohta. Tekstilise analüüsi tulemus näitab suurt varieeruvust olulistes põhiväidetes, kuidas kajastada saastekvootide tasusid, kas varana või kohustusena ja millise alaliigi all (Sealsamas, lk 96–97). Juba siit võib järeldada, et raamatupidamise juhendid ei võimalda hästi käsitleda keerulisi keskkonna- ja sotsiaalprobleeme, mida heitkogustega (saastekvootidega) kauplemine hõlmab. Seega võib kriitiline diskursusanalüüs olla liiga võimas tööriist valitud probleemi uurimiseks. Piisanuks ka teksti analüüsist. Vastus

uurimisküsimusele on ju teksti analüüsi tulemusena põhimõtteliselt juba käes. Siiski võivad diskursuseanalüüsi järgmised tasandid paljastada käsitletud probleemi põhimõttelise olemuse, mida ei saa üksnes teksti kohendamisega kõrvaldada.

Teist, diskursuse praktikate tasandit käsitledes möönab Zhang-Debreceeny, et pikk, ametlik ja erialane keelekasutus on siinjuures väljakutse. Siiski on ta tõhusalt analüüsinud tausta, millest uuritavad juhendid on välja kasvanud ja mille tõttu juhendid on võimetud käsitlema ja lahendada kerkinud probleeme väljaspool arvestusvaldkonna piiravat raamistikku. Nagu tekstianalüüsis, nii on ka siin põhiküsimuseks väärtuse mõõtmine ja kajastamine. Zhang-Debreceeny järeldab: "IFRIC 3 ilmestab IASB jõupingutusi luua illusioon, [mille varjus] siiski säilitada tavaline ärikuvand. Diskursuse analüüs näitab, et IASB otsus reguleerida saastekvootide raamatupidamist IFRIC 3 kaudu tulenes saastekvootide valdkonna keerulisuse ja mitmekülguse puudulikust mõistmisest. ... Otsuse tulemuseks on interpretatsioon, millel puudub sisu ja usaldusväärsus" (2010, lk 109–110).

Selliselte järeldust sõnastades kasutab autor üsna jõulist keelt. Tõsi, jälgides autori analüüsi kulgu, tuleb tema järeldustega nõustuda. Autor ei lase end kallutada tõsiasjast, et ütleb selliseid sõnu organisatsiooni kohta, kes mõjutab ülemaailmset arvestusvaldkonda ja kellelt *a priori* hoopis eeldatakse usaldusväärsust, õiglust ja juhatust, ning kelle poole maailm vaatab, et leida lahendusi globaalsetele probleemidele. Arvamus, et ühiskond on võimeline lahendada tema enda tekitatud probleeme sellesama ideoloogia sees, on illusioon, nagu autor seda nimetab. Seda, kuidas selline arvestusvaldkonna ideoloogia on loodud, saab mõista, kui minna autoriga kaasa ka läbi diskursuseanalüüsi kolmanda, sotsiaalse tasandi.

Sotsiaalset tasandit analüüsides tõstab autor esile kommenteerijad ja nende sotsiaalsed suhted ning näitab nende mõju. Ta järeldab: "IFRIC 3 projektis osalejate mitmekesisus on pettekujutus, sest avaliku arvamuse protsessis domineerivad suuresti võtmeisikud. Nende domineerimine lõpptulemusena sulgeb alternatiivsed ideed ja hoiab need eemal. ... Isegi IASB, eeldatavalt raamatupidamisstandardi 'sõltumatu' kehtestaja neutraalsus on väga küsitav arusaam, kuna ta sõltub peavoolu rahastavatest institutsioonidest nagu Big Four ettevõtted" (Sealsamas, lk 116).

Nii jõuliste järeldusteni ei oleks jõutud tekste ainult lingvistiliselt analüüsid, ehkki tekstiline analüüs oli tehtud vägagi põhjalikult selles kitsas alas, mille Zhang-Debreceeny oli endale seadnud. Autoriga sarnastele järeldustele on jõudnud teisedki, sest IFRIC 3 on tühistatud, kuna see osutus väga vastuoluliseks. Praegu ei ole olemas kehtivat standardit ega tõlgendust, mis reguleeriks saastekvootide kajastamist raamatupidamises. Ernst & Young Baltic ASi auditi osakonna juhtivkonsultandi Konstantin Kekiševi sõnul on üks lahendusi siiski rakendada IFRIC 3 printsiipe vaatamata sellele, et see ei ole ametlikult kehtiv ja on pealegi vastuoluline. [Kekišev 2011.] Võimalik, et see Kekiševi soovitus on tema enda teadmata osaliselt mõjutatud sellest, et Ernst & Young on üks Big Four'i kuuluvaid kontserne. Samas, kuidagi on saastekvooti vaja raamatupidamises ikkagi kajastada, ning IFRIC 3 kujul on tõesti olemas vähemalt mingid ideed, kuidas seda teha.

Pärast analüüsi kolme tasandi läbimist kinnitab Zhang-Debreceeny kokkuvõtvalt, et IASB kontseptuaalne raamistik ja raamatupidamise standard ei võimalda hästi käsitleda keskkonna- ja sotsiaalprobleeme, mida saastekvootidega kauplemine hõlmab (2010, lk 116). Ta küll ei maini, milline on tema enda asetatus selles küsimuses, kuid tema tööst kumab, et sellise järelduseni ta jõuda ilmselt sooviski, ja ta kasutas kriitilist diskursusanalüüsi meetodina, et oma eeldusele kinnitust leida. Muidugi teeb kriitilise meetodi valimine tõenäolisemaks, et leitaksegi kriitilisi elemente. Ja kuigi kallutatuse tajumine ärgitab soovi leida vigu autori lähenemises, siis raamatupidamise standardeid ja tema uurimistööd lugedes võib tema eelduste ja järeldustega siiski nõustuda.

Raamatupidamise standardid ei saa tõesti täiesti objektiivselt arvestada keskkonna- ja sotsiaalprobleeme, kuigi nende standardite ümber on kujundatud diskursuslik ootus, et standardid peaksid võimaldama kirjeldada sotsiaalset keskkonda õieti ja õiglaselt. Näiteks mõiste 'õiglane väärtus' koosneb sõnadest 'õiglane' ja 'väärtus'. Need mõlemad sõnad kannavad subjektiivsust, on täpselt mõõdetamatud määratlused, mitte faktid, ning ideoloogiliselt mõjutatavad. Ent õiglase väärtuse kontseptsiooni idee järgi peaks 'õiglane väärtus' kontrollitavalt ehk ülemõõdetavalt kirjeldama sotsiaal-majanduslikku tegelikkust.

Kasutades kriitilise diskursusanalüüsi ülesehituse ideed sai Zhang-Debreceeny metoodilise aluse ilmestamiseks järeldusi, millele ta soovib tähelepanu juhtida. Näidates,

et maailma juhid küll räägivad keskkonna- ja sotsiaalprobleemide lahendamisest, siiski tegelikkus on nende kahe arvelt tugevalt rahamaailma poole kaldu. Zhang-Debreceeny ei paku midagi lahenduseks. Autori analüüs lõpebki tõdemusega, et arvepidamine, mis peaks olema sotsiaalse keskkonna peegeldus ja millest peaks olema ühiskonnale abi, on tegelikult tugevasti kaldus. Kui autor oleks piirdunud ainult tekstilise analüüsiga, oleks jäänud lootus, et teksti kohendamise ja täpsustamisega on võimalik arvepidamine püsti aidata, kuid tema läbiviidud diskursuse praktikate ja sotsiaal-ideoloogilise tasandi analüüsist ilmneb, et raamatupidamise standardite alused on juba rajatud ebakindlale ja kaldu vundamendile.

Kuna ka õiglase väärtuse kontseptsioon toimib samas standardite perekonnas koos IFRICitega, siis ei ole põhjust eeldada, et õiglase väärtuse kontseptsiooni kohta saaks teha oluliselt teistsugused järeldused. Ka eelmises alapunktis käsitletud õiglase väärtuse kontseptsiooni päritolu põhjal ei saa järeldada, et see kontseptsioon on rajatud püsivamatele alustele.

Senikäsitletu osutab, et diskursuse analüüs on võimas tööriist, sest erinevalt keelest on diskursus tihe, detailirohke ning rohkem tundlik ka konteksti suhtes. Ka õiglase väärtuse kontseptsiooni uurimisel ei pruugi piisata tekstilisest analüüsist ega ka selle teadmisest, kust kontseptsioon on pärit, vaid on vaja ka uurida, milline on majanduslik ja sotsiaalne kontekst, kus seda kontseptsiooni rakendatakse.

Õiglase väärtuse kontseptsiooni rakendamise hindamisel on oluline ka arvestada, et õiglase väärtuse kontseptsioon ise kui diskursus allub teatud piiravatele diskursuse protseduuridele, mida käsitletakse järgnevalt.

1.3. Õiglase väärtuse kontseptsiooni kui diskursuse protseduurid

Uurimistöös on käsitletud diskursuse protseduure Michel Foucault' antud tähenduses tema inauguratsioonikõne alusel. Foucault' selgitab diskursust kui järelevalveühiskonna võimu- ja kontrolliprotseduuride instrumenti, mis süstemaatiliselt vormib käsitletavaid objekte (2005, lk 10–11). Kuna arvestuse valdkond ja õiglase väärtuse kontseptsioon on

rajatud järelevalveühiskonna reeglistikuna, siis ongi uurimistöös keskendunud diskursusele just selles, kontrolliprotseduuride valguses. Pealegi, kuigi Foucault toob vähe näiteid, on ta siiski mõnda diskursuse protseduuri näitlikustanud just näitega majandusvaldkonnast.

Foucault väljendab vastumeelsust sellele, kui sotsiaalne keskkond piirab diskursust ja seega ühtlasi loob moonutatud diskursuse. Selline diskursuse kontrolliprotseduuride mõju võib moonutada ja sageli moonutabki ka selle tähendust, mida peetakse õigeks ja õiglaseks, ning sellest omakorda sõltub õiglase väärtuse kontseptsiooni rakendamine. Foucault kirjeldab viit keelu- ehk välistuse protseduuri, millele diskursus on allutatud ja mis moonutusi põhjustavad ning loetleb need järgmiselt.

1. 'Eseme tabu' — diskursus reguleerib, mida peetakse tervemõistuslikuks õiglase väärtuse kontseptsiooni kohta kirjutada. Näiteks, kuigi on tunnetatav, et 'õiglane' on üsna subjektiivne määratlus, käsitletakse standardites mõistet 'õiglase väärtus' siiski sageli peaaegu objektiivsena. Selle tulemusena on arvestusvaldkond jõudnud olukorda, kus bilansi ega kasumiaruannet kui põhjaruandeid ei peeta enam kuigi usaldusväärseteks. Ernst & Young Baltic ASi partner Ivar Kiigemägi selgitab, et tõusnud on rahavoogude aruande tähtsus, kuna "kasum on arvamus, raha aga reaalsus" (2009, lk 2). Ent kuna põhjaruannete kirje 'Raha' sisaldab ka raha ekvivalente, sh osalusi rahaturufondides, siis ei saa ka raha olla täiesti vaba subjektiivsetest hinnangutest. Sellegipoolest on diskursuses tabu kahelda õiglase väärtuse kontseptsiooni rakendamise objektiivses tulemuses.
2. 'Situatsiooni rituaal' on eelnevaga sarnane, piirates seda, mis olukorras sobib midagi õiglase väärtuse kontseptsiooni kohta avaldada. Eeldatakse ka kehtivasse diskursusesse sobitumist (Foucault 2005, lk 28). Näited 'situatsiooni rituaali' protseduuri kohta on Lisas 1.
3. 'Kõneleva subjekti eelis- või ainuõigus' — kellel on õigus õiglase väärtuse kontseptsiooni rakendamise hindamisest kirjutada (Foucault 2005, lk 34). Peetakse olulisemaks subjekti, kellel peaks olema õigus kontseptsioonist kirjutada, kui kirjutatavaid mõtteid endid. Õiglase väärtuse kontseptsiooni kohta millegi väitmisel küsitakse

kõigepealt, kes on väite autor (tiitlid, tsiteeringud jne), et alles seejärel otsustada, kas üldse süüvida väitesse endasse. Näiteks, uurides raamatupidamisjuhendit IFRIC 3, leidis Zhang-Debreceeny, et avaliku arvamuse protsessis annab diskursus õiguse raamatupidamisjuhendi kohta midagi väita kindlatele võtmeisikutele ning teiste ideid hoitakse eemal (2010, lk 116). See viib edasi järgmise välistuseni.

4. 'Hulluse jaotus' (väljaheitmine) — mõistuse ja hullumeelsuse vastandamine. Kui miski väide ei sobi valitseva harjumuspärase diskursusega, siis heidetakse see väide välja kui 'hullu kõne'. Foucault tõstab esile paradoksi, et "hullu inimese hullumeelsust tuvastati tema sõnadest, ... kuid tegelikult ei kogutud ega kuulatud neid sõnu kunagi" (2005, lk 11–12). Selle protseduuri kohta võib tuua põllumajandusteaduse doktori Paavo Kaimre käsitletud õiglase väärtuse hindamist puudutava näite, et metsanoorendiku tasuvusajaks loetakse kaheksa aastat. Kui keegi kahtleb selle väite asjakohasuses, siis suhtutaks temasse umbusuga (n-õ 'hullu kõne'). Siiski tõdes Kaimre, et klassikalise määratluse järgi tähendab investeeringu tasuvusaeg aega, mille jooksul investeeringu tegemiseks kulutatud raha tagasi teenitakse, ent kaheksa aastat pärast metsa istutamist üldjuhul ei teki veel positiivset rahavoogu. (Kaimre 2013.) Seega tõesti, rahavoogusid arvestades ei ole investeering end selleks ajaks veel ära tasunud, ent sellise arutluse heidab diskursuse protseduur välja.
5. 'Tõese ja väära vastandamine' (tõetahe). Foucault' järgi 'tõese ja väära vastandamine' mudeldab tegelikkust ehk sunnib õiglase väärtuse kontseptsioonist kirjutajale peale teatud positsiooni ja määrab ka ette valdkonna, kuhu sellest kirjutades tuleb ressursse panustada ja kuhu mitte, et diskursus oleks kontrollitav ja kasulik (2005, lk 15). See võimendus piirab muidugi diskursuse avarust ning võimendab seda, mida õhutatakse kui n-õ kasulikku. Foucault toob 'tõese ja väära vastandamist' käsitledes näitena selle, kuidas majanduslik tegevus püüab end õigustada rikkuste ja tootmise teooria abil: loodud majandusteooriat (diskursust) esitatakse kui tõde, ja selliselt vastandamisega see allutab endale teised diskursused (2005, lk 16, 53). Pärast aastal 2008 alanud finantskriisi paistis selline õigustamine võimenduvat veelgi. Näiteks aastal 2011 oktoobris Euroopa Ülemkogu kohtumisele "Brüsselisse kogunenud Euroopa Liidu riigipead ja valitsusjuhid rõhutasid, et lisaks viivitamatut lahendamist vajavate

finantskriisi probleemide lahendamisele on väga tähtis kiirendada jõupingutusi ... majanduskasvu tagamiseks”; ning tollal peaminister olnud Andrus Ansip ütles siis oma sõnavõttus Euroopa Liidu kolleegidele, et ”majanduse elavdamine on kriisidele kõige parem rohi” [Valitsuse ... 2011]. Diskursus sunnib peale uskumust, et majanduskasv on kõige parem rohi, ja seda vaatamata asjaolule, et senine majandusmudel kui mitte just haigushoogu (kriisi) ise ei põhjustanud, siis igatahes kriisi ei vältinud. Albert Einstein liigitas selle hulluseks: ”Hullumeelsus on jätkata sama asja tegemist ning oodata varasemast erinevat tulemust” (1975, lk 54). Ent majanduskasvu diskursus ja õiglase väärtuse kontseptsioon on omavahel seotud. Majanduskasvuga sageli kaasnev hindade tõus suurendab õiglast väärtust ning paisutab bilansse, kasumeid ja maksutulu. See võib olla põhjus, miks 'tõese ja väära vastandamise' protseduur soosib jätkuvalt majanduskasvu ideoloogiat. Kuigi majanduskasvu diskursuse kõrval on päris kõrgel tasemel ka teisi diskursuseid (näiteid nende kohta on Lisas 2), on 'tõese ja väära vastandamine' need varjutanud ning need ei leia meedias majanduskasvu-diskursusega võrdväärset kajastamist.

Viimased kaks välistuse protseduuri, millega valitsev võim kehtestab oma arusaame ja konstrueerib vastandpaare — mingi diskursuse võimendamine ja teiste ideede varjutamine —, on ilmselt kõige suurema moonutava mõjuga õiglase väärtuse kontseptsiooni rakendamisel.

Eelkirjeldatud viis välistuse protseduuri, mis mingi üldise mõtteviisi teenistuses olles diskursust piiravad ja vormivad, avaldavad mõju väljastpoolt, see tähendab mingi huvirühm kujundab diskursust. Juba needki on mõjusad protseduurid, mis õiglase väärtuse kontseptsiooni rakendamist mõjutavad. Ent Foucault käsitleb ka diskursuse kontrollimise sisemisi protseduure, milleks on kommentaaride ja autori printsiip ning distsipliin.

Foucault selgitab, et distsipliin fikseerib diskursuse ”tootmise piirid identiteedi mängu abil, mis võtab reeglite pideva reaktualiseerimise kuju” (2005, lk 29). (Selle kohta on näiteid Lisas 3.) Niisiis, diskursus ühteaegu küll propageerib loovust ning uute ideede ja teadmiste genereerimist, ent samas siiski ka kontrollib ja piirab nende esiletulekut. Näiteks ka õiglase väärtuse kontseptsiooni rakendamise hindamise puhul tuleb

kõigepealt kommenteerida seda, mida on juba varem kirjutatud (kommentaari printsiip), kusjuures autorid, keda kommenteeritakse, peavad olema valitsevas diskursuses heaks kiidetud (autori printsiip). Seejärel, kui uurimistöö tegija on teoreetilises osas n-õ tõendanud, et tal on tõenäoliselt mingi pädevus midagi selle teema kohta sarnaselt senikirjutatule öelda, alles siis saab ta esile tulla oma ideede või uurimistulemustega (empiiriline osa), kusjuures need peavad sobituma sellega, mida teised selle teema kohta juba varem on kirjutanud (teoreetilise osaga). Esitatud hüpotees tohib ainult vähe erineda senistest teooriatest. Distsipliin kui diskursuse protseduur piirab uudsuse kiiret esiletulekut, et säilitada olemasolev diskursus. Kiiremini paistavad muutused toimuvat juhul, kui uudsusega tõenäoliselt kaasneb rahaline kasu. See asjaolu ei viita siiski distsipliini kontrolliprotseduuri erisusele, sest rahalise kasu eesmärk ei muuda rikkuste ja tootmise diskursust, vaid ikkagi säilitab ja taastoodab seda.

Distsipliiniga mõneti sarnase toimega mõjutavad õiglase väärtuse kontseptsioonist kirjutamist ka Foucault' nimetatud diskursuslikud kogukonnad, mida ta mainib kolmanda protseduurirühmana väliste ja sisemiste järel. (Diskursuslikke kogukondi on kirjeldatud Lisas 4.) Diskursuslikud kogukonnad tõkestavad samuti suuremaid muutusi, nii et sageli on eelnev teadlaste põlvkond lahkunud, kui avastatakse ja tunnustatakse seda, mida keegi oli juba varem hoopis uuel tasemel kirjutanud. Või siis peab uut teadmist esitama olemasolevat diskursust n-õ pettes: kõigepealt avaldada väiksem, vastuvõetavam osa uuest teadmisest, lasta seda tsiteerida, seejärel toetudes laiemale alusele (tsiteeringutele), avaldada järgnev osa jne, mis võtab muidugi aega.

Samuti võttis aega õiglase väärtuse kontseptsiooni levik. Hicksi aegne arvestusala teoretikute põlvkond oli juba lahkunud, kui 1990ndatel hakati soetusmaksumuse printsiipi asendama õiglase väärtuse kontseptsiooniga. Nüüd, finantskriisiga seotud probleemide kerkides ei ole enam võimalik tagasi pöörduda soetusmaksumuse meetodi juurde, vaid on vaja leida uus idee. Finantskriisiga seonduv on ajendanud arvestusala teoretikuid analüüsima, kas õiglase väärtuse kontseptsioonis võib olla viga, ja otsima uusi võimalusi. See surve on murdmas diskursuse piirangutest läbi, nii et õiglase väärtuse kontseptsiooni rakendamise puudustele juhitakse üha rohkem tähelepanu. Seni pole küll midagi uut asemele pakutud. Siiski on peetud vajalikuks olemasolev diskursus

muutusteks ette valmistada. Ja nii ongi õiglase väärtuse kontseptsiooni kohta pärast finantskriisi algust ilmunud mitmeid artikleid. Lisas 5 on loetletud 20 artiklit neist artiklitest, mis käsitlevad õiglase väärtuse kontseptsiooni rakendamise kitsaskohti.

Selleks et õiglase väärtuse kontseptsiooni kui diskursuse protseduure mitte ainult tunda, vaid ka mõista, on vajalik ka teada, miks üldse on sellised piiravad protseduurid. Foucault nendib, et need (keelud, läved ja piirid) on seatud selleks, et neutraliseerida diskursuse vägi ja et diskursust kontrollida; kontrollida on vaja, sest kontrollimatu diskursuse viljakus tekitab hirmu (2005, lk 10, 39–40).

Seda diskursuse hirmu on võimalik analüüsida, kui seada kahtluse alla diskursuse viies välistuse protseduur, 'tõese ja väära vastandamise' püü (Foucault 2005, lk 40). 'Tõese ja väära vastandamise' kahtluse alla seadmine võimaldab väljuda teiste ette kirjutatud ideoloogia raamidest ning analüüsida, kelle huvides ning mis eesmärgil võib olla valitud just selline vastandamine. Näiteks, miks just majanduskasvu ideoloogiat esitletakse tõesena ja probleemide ravimina ning miks teised ideoloogiad vastandatakse sellele. 'Tõese ja väära vastandamist' ei ole aga võimalik objektiivselt analüüsida, kui olla ise ideoloogiliselt ühel või teisel pool mingi ideoloogia sees. Seetõttu ongi diskursuse analüüsimiseks vaja seada kahtluse alla selle vastandamise püüd ning kaaluda mõlema poole ideoloogiaid olemata ise seotud ühegagi neist.

Samuti võimaldab 'tõese ja väära vastandamise' kahtluse alla seadmine küsida, kes võib olla see, kes tunneb hirmu, ja miks ta tunneb hirmu selle ees, kui diskursuse tõe serveerimine vabaks muutuks. Kui üritada selgitada, kelle huvides ja mis eesmärgil serveeritakse õiglase väärtuse kontseptsiooni tõena, siis selle kohta leiab viite Zhang-Debreceeny uurimistööst, milles ta järeldas, et raamatupidamise standardid luuakse koostöös suurte korporatsioonide ärihuvidega (2010, lk 116).

Kas sellise taustaga õiglase väärtuse kontseptsioon saab mõõta õiglast väärtust õiglaselt? Et sellele vastust leida, hinnatakse järgmises, uurimistöo empiirilises osas õiglase väärtuse kontseptsiooni rakendamist, käsitledes õiglase väärtuse hindamist mõjutavaid tegureid. Kontseptsiooni rakendamise hindamisel arvestatakse seni vaadatud teoreetilisi seisukohti diskursuse mõistmiseks.

2. ÕIGLASE VÄÄRTUSE HINDAMINE

2.1. Majanduskeskkonna mõjud õiglase väärtuse hindamisele (makrotasand)

Raamatupidamise aastaaruande eesmärk on anda õige ja õiglane ülevaade raamatupidamiskohustuslase finantsseisundist, majandustulemusest ja rahavoogudest [raamatupidamise seadus 2014, § 15; SME IFRS 2013, 2:2, 3:2]. Üks nõutav tingimus selleks, et aastaaruanne annaks raamatupidamiskohustuslasest õige ja õiglase ülevaate, on RTJ 1:6 (2013) järgi, et aruande koostamisel tuginetakse kaalutletud ja mõistlikele hinnangutele. Seega on nõutud, et raamatupidamiskohustuslase juhtkond annaks hinnanguid. RTJ 1:76 järgi on loomulik, et osa raamatupidamislikest hinnangutest ei osutu täpseiks, kuigi need võivad olla kaalutletud ja mõistlikud. Juhtkond on siiski kohustatud andma hinnanguid oma parima teadmise kohaselt ning uute asjaolude selgumisel on vaja varem antud hinnanguid muuta. See tähendab, et ka hinnanguid on vaja inventeerida.

Seega ilma hinnanguid andmata ei vasta raamatupidamise aastaaruanne õige ja õiglase esitusviisi nõuetele. Kui aga kaalutletud ja mõistlikud hinnangud on antud, ent need ei osutu täpseiks, siis aruanne siiski vastab õige ja õiglase esitusviisi nõuetele. Kui hiljem selgub vajadus varem antud hinnang muuta, ei tähenda see tingimata, et esialgne hinnang oli ebatäpne või ebaõiglane. Hinnangu muutmise vajadus võib tuleneda ka muutunud majanduskeskkonnast ja hinnangu muutmisel ei pea seega üldjuhul ümber hindama algsaldosid. Niisiis, raamatupidamislikud hinnangud sõltuvad majanduskeskkonnast. Järgnevalt käsitletakse, millist informatsiooni hinnangute andmiseks saab juhtkond majanduskeskkonnast.

Vara õiglase väärtuse hindamisel on usaldusväarsuse hierarhia järgi kõige usaldusväärsem vara noteeritud börsihind (IFRS 13 2012, 15:1, lk 130). Siiski on juhtkonnal vaja hinnata ka seda. Ajakiri Review of Business tõstab esile, et kui majanduskeskkond on selline, et väärtpaberitehingute maht või aktiivsus on langenud, siis noteeritud börsihind ei pruugi enam peegeldada õiglast väärtust ning õiglase väärtuse leidmiseks võib olla vaja börsihinda märkimisväärselt kohandada (Casabona, Shoaf 2010, lk 25). Seega on vaja hinnata, kuidas noteeritud börsihind on kujunenud. Kui börsihind on näiteks kujunenud vaid paari viimase tehingu alusel, kusjuures need tehingud toimusid seotud isikute vahel, siis vägagi tõenäoliselt ei pruugi noteeritud börsihind peegeldada õiglast väärtust.

Ent väärtpaberitehingute maht või aktiivsus ei ole siiski määravad tegurid, mille alusel otsustada noteeritud börsihinna õiglasele väärtusele kohandamise vajaduse üle. Isegi kui majanduskeskkond on selline, et väärtpaberitehingute maht ja aktiivsus on suur, ka siis on juhtkonnal vaja börsil noteeritud vara kohta oma hinnang anda. The CPA Journal avaldas veebruaris 2013 artikli "The Debate over Fair Value Reporting. Fact or Fiction? Using Benford's Law to Find Answers", milles tõdeti, et "turul kaubeldavate väärtpaberite finantsaruannetes kajastatud õiglase väärtus on sageli manipuleeritud" (Clark jt 2013, lk 50). Sellise järelduseni jõuti, rakendades benfordi seadust, mida ka audiitorid kasutavad ühe meetodina võimalike väärkajastamiste tuvastamiseks.

Seega majanduskeskkonna üks oluline tegur, mis mõjutab õiglase väärtuse hindamist, on turuosaliste käitumine. Samas on turuosaliste käitumise mõju suurust väga raske hinnata, kui juhtkond seda üldse usaldusväärselt hinnata suudab.

Kui juba börsil noteeritud vara kohta tuleb juhtkonnal oma hinnang anda, siis veelgi enam tähelepanu vajab börsil noteerimata vara. Börsil noteerimata vara hindamisel on usaldusväärne sarnase vara teadaolev hind. RTJ 6 järgi võib aktiivse turu puudumisel õiglast väärtust hinnates tugineda hiljuti toimunud tehingute hindadele sarnaste objektide osas, korrigeerides hinnangut erinevuste suhtes (2014, 6:20). Niisiis, õiglase väärtuse hindamisel võib juhtkond tugineda toimunud tehingute hindadele.

Samas see ei tähenda, et toimunud tehingute hinnad väljendavad õiglast väärtust.

Hinnangut tuleb korrigeerida nii erinevuste suhtes sarnaste objektide osas kui ka erinevuste suhtes nende objektide hinna osas. Vara hindamise standardi järgi "konkreetses ostja ja müüja rahaliste võimaluste, motiivide ning erihuvide tõttu võib raha eest tasutav hind olla või mitte olla seotud väärtusega, mida teised sellele varale omistavad" (EVS 875-5 2010, lk 8).

See tähendab, et õiglase väärtuse hindamisel on vaja elimineerida tegeliku turu tingimustes valitsev võrreldamatus nii vara omaduste kui vara hinna osas. Seda saab teha, kui õiglast väärtust on vaja hinnata majanduskeskkonnas, kus on mitmeid sarnaseid varasid ja on teada nende hind. Kuna ei ole kaht täpselt ühesugust ettevõtet ega kinnisvara, siis on nende võrreldavus üldistamine ning sisaldab mingil määral subjektiivsust ja ebakindlust.

Kui ei ole võimalik leida võrreldavat vara või võrreldamatuse elimineerimise tulemus ei ole juhtkonna hinnangul usaldusväärne või võrreldava vara hind ei ole teada, siis tuleb juhtkonnal endal koostada hinnang. Raha genereeriva vara puhul, kui varaga seotud tulevased rahavood on mõõdetavad, saab õiglast väärtust hinnata tulevaste rahavoogude diskonteerimisega. Selle kohta on tõdetud, et õiglase väärtus on usu küsimus, kuna tulevaste rahavoogude planeerimine sõltub paljuski sellest, millist tulevikku juhtkond usub (Asu, Siling 2014). Siiski, diskontomäära valik ei sõltu ainult tulevase majanduskeskkonna hindamisest, vaid ka ettevõtte tegevusvaldkonnast ja erinevatest riskidest.

Kui vara raha ei genereeri, siis saab õiglast väärtust hinnata selle järgi, kui palju maksaks selles majanduskeskkonnas sarnase vara soetamine (nt jääktaastamisväärtuses).

Mõlemal juhul, nii siis, kui on teada sarnase vara teadaolev hind, kui ka juhul, kui ettevõtte koostab ise hinnangu, sõltub hindamine majanduskeskkonnast. Hinnangut andes peab juhtkond määratlema, millise osa üldisest majanduskeskkonnast ta aluseks võtab. Näiteks sarnaste varade puhul, mis asetsevad Tallinnas ja Põlvas, ei ole nende teadaolevad hinnad tõenäoliselt ilma kohandusteta võrreldavad. Samuti ei ole ilma kohandusteta võrreldavad vara jääktaastamisväärtused Tallinnas ja Põlvas. Seega on vaja juhtkonnal hinnata majanduskeskkonna või turu ulatus, kas linn, maakond, riik, Euroopa Liit või ka maailm.

Juba senine lühike sissejuhatav käsitlus osutab paljudele majanduskeskkonnast sõltuvatele teguritele, millele juhtkond peab ettevõtte varade õiglast väärtust hinnates hinnangu andma. Juhtkond peab andma hinnangu sarnase vara olemasolu, selle asukoha mõju, vara omaduste, hinna või eeldatavate rahavoogude või eeldatava soetusmaksumuse kohta valitud konkreetse majanduskeskkonnas. Subjektiivseid tegureid on palju. Sellegipoolest, selleks et finantsaruanne annaks raamatupidamiskohustuslasest õige ja õiglase ülevaate, tuleb juhtkonnal anda pigem ebatäpne hinnang kui jätta hinnang andmata. Ka mõningase subjektiivsusega annavad aruanded eeldatavasti siiski parima võimaliku õige ja õiglase ülevaate ettevõttest.

Seni on vaadeldud majanduskeskkonda kui staatilist mõjurit, mille taustal hinnanguid antakse. Ent majanduskeskkond on muutuv. Majandus on tsükliline. See on üks argument, miks õiglase väärtuse hinnangud võivad olla usaldusväärsemad kui amortiseeritud ajalooline väärtus. St. John's University ajakiri *Review of Business* tõstab esile õiglase väärtuse kontseptsiooni toetajate väite, et õiglane väärtus võimaldab kasutajatel näha finantsaruannete aluseks olevat "majanduslikku tegelikkust selle muutavas keskkonnas, samas kui soetusmaksumuses kajastamine võib varjata ebameeldivat tõde väärtuse vähenemise kohta" (Casabona, Shoaf 2010, lk 20, 21) ning kaebused õiglase väärtuse kontseptsiooni kohta tulenevad peamiselt mittelikviidsete varade õiglase väärtuse hindamisest passiivsetel ja ebastabiilsetel turgudel (Sealsamas, lk 23, 24). See viimane mõte muidugi osutab, et õiglase väärtuse kontseptsioon ei ole universaalne. Kontseptsioon ei rakendu tõhusalt passiivsetel ja ebastabiilsetel turgudel ning mittelikviidsete varade puhul.

Idee poolest õiglase väärtuse kontseptsioon "ei varja ebameeldivat tõde väärtuse vähenemise kohta". Ent ka õiglates väärtuses kajastatud likviidset vara ei kiputa majanduslanguse tingimustes alla hindama, mistõttu finantsaruanded ei võimalda siiski näha "majanduslikku tegelikkust selle muutavas keskkonnas". Õiglase väärtuse hindamisega ei ole raskusi siis, kui majandus on tõusufaasis ja hinnad tõusevad, kuid vastumeelne on väärtuse hindamine allapoole majandustsükli langusfaasis. Langusfaasi ajal kaldutakse õiglast väärtust pidama pigem ebausaldusväärseks mõõtmisaluseks, mistõttu vara väärtus külmutatakse viimase õiglase väärtuse juurde, tunnistades selle

uueks soetusmaksumuseks. See väärtus aga ei pruugi olla lähedane väärtusele, millega toimuks vahetustehing. Sisuliselt sisaldavad bilansid sel juhul varasid, mis on kajastatud majandustsükli tipu- ehk buumiaegsete hindadega.

Võimalus võtta viimane õiglane väärtus uueks soetusmaksumuseks on üks õiglase väärtuse kontseptsiooni miinuseid (mööndusi). Näiteks kui kaks ettevõtet on sama netovaraga ning tegutsevad samas valdkonnas (ehk on näiliselt võrreldavad ettevõtted), ent kui finantsaruannetest selgub, et üks ettevõtte kajastab kinnisvarainvesteeringuid õiglases väärtuses, teine aga korrigeeritud soetusmaksumuses, siis ilmselt ei saa neid siiski ilma kohandusteta pidada võrreldavateks ettevõteteks, kuigi nende näitajad finantsaruannetes on samad. Kuidas teisendada ettevõtete finantsaruanded võrreldavateks? Ilmselt peab teisendamisel arvestama, millises tsükelifaasis on majanduskeskkond.

Kui majandus on tsükliline, siis aja jooksul õiglane väärtus kord tõuseb, kord langeb. Majandustsükli tõusufaasis on õiglasele väärtusele hinnatud vara finantsaruannetes tõenäoliselt suurema summaga kui korrigeeritud soetusmaksumuses kajastatud vara. Tsükli langusfaasi ajal on vastupidi. Seega sama netovaraga samas valdkonnas tegutsevatest ettevõtetest on tsükli langusfaasi ajal varasid õiglases väärtuses kajastav ettevõtte tõenäoliselt rohkem väärt kui ettevõtte, kes on külmutanud viimase, näiteks buumiaja õiglase väärtuse uueks soetusmaksumuseks.

Selleks et selgitada majanduskeskkonna tsüklilisuse, majandusbuumide ja -kriiside tekkepõhjuseid, tõi Kondratjevi majandustsüklilisuse teooria alusel peatset langust prognoosiv A. Tamming näitena lihtsustatud majanduskeskkonna, kus on ainult kolm ettevõtet ja emiteeritud 3000 eurot raha. Iga ettevõtte saab laenuks 1000 eurot, millega nad üheskoos majandavad. Kui tuleb aeg laen tagasi maksta, maksavad kaks ettevõtet tagasi kumbki 1000 eurot, millele lisavad 100 eurot intressi. Kolmandal ettevõttel on aga ainult 800 eurot ($3000 - 2 \times 1100$). See näide osutab, et võlale ülesehitatud majandussüsteemi on sisse ehitatud inflatsioon (trükitakse raha juurde) või pankrotid või mingisugune kesktee inflatsiooni ja pankrottide vahel. (Tamming 2013; 2011.) Majanduskasvu ajal, kui on inflatsiooniline majanduskeskkond, trükitakse raha juurde, mistõttu hinnad tõusevad ja bilansid paisuvad, kuigi väärtust ei pruugi juurde tekkida.

Lihtsalt väärtuse mõõtmise vahendi rahaühiku väärtus väheneb. (Sarnane on olukord, kui näiteks pikkusühiku etaloni aasta-aastalt lühendatakse, nii et pikkusmõõtusid väljendatakse üha suurema numbriga, kuigi tegelikud pikkused ei ole nii palju suurenenud.)

Eeltoodud näite järgi ei domineeri majanduses niivõrd nõudmise ja pakkumise tasakaal, mis ei selgita hästi majandustsüklite tagamaid, vaid pigem võlad ja inflatsioon, mis tsükleid põhjustavad. Ettevõtte juhtkond peab hindama ka seda, kas selleks, et jätkuvalt tegutseda, anda järele survele manipuleerida finantsandmetega ning näidata finantsseisu paremana (800 euro asemel näidata varasid suuremas väärtuses). Majanduskeskkonna tasandil ehk makrotasandil arvestatakse erinevus mingisuguseks positiivseks majandusilminguks, näiteks akumulatsiooniks Hicksi järgi, sest eelduste kohaselt on finantsaruanded õiged ja õiglased (1946, lk 178). Alternatiivne võimalus on õhutada riiki (keskpanka) raha juurde trükkima, taotledes abi või toetusi, selleks et säilitada töökohti või muul "ettekäändel".

Majanduskeskkonna selliste varjatud tegurite puhul hakkab õiglase väärtuse kontseptsiooni rakendamisel rohkem mõju avaldama diskursus. Diskursus kontrollib, millist tegevusvaldkonda peetakse kasulikuks, mida edendada, ning kelle võib lasta pankrotti, ning riik otsustab diskursuse järgi (diskursuse 'tõese ja väära vastandamise' protseduur). Ettevõtte juhtkonnal on muidugi võimalus esitleda oma ettevõtet kasulikuna, kui ta toetub arengukavadele ja riigi strateegilistele plaanidele ning nopib neist välja mõtteid, kuidas just nende ettevõtte on vajalik ühiskonna pikaajaliste plaanide elluviimisel. Ettevõtete toetamiseks emiteeritud lisaraha aga tõstab hindasid, mistõttu algselt ebaõiglaselt paisutatud bilanss muutubki õiglase väärtuse kontseptsioonist lähtudes õiglaseks.

Kuigi valitsev diskursus seostab inflatsiooni hindade tõusuga (üks selle mõõdikutest on tarbijahinnaindeks), siiski ei põhjusta inflatsiooni hindade tõus, vaid hinnad tõusevad, kui majanduskeskkonda lisandub n-õ katteta ehk tagatiseta raha. Kui eraisik trükkib katteta raha, siis valitsev diskursus peab seda võltsimiseks, kui aga keskpank emiteerib katteta raha, siis loetakse seda majanduse stimuleerimiseks või majanduse elavdamiseks või viidatakse sellele sõnapaariga 'kvantitatiivne lõdvenemine'. Sisuliselt on aga

inflatsioon kaudne maks, mis lisandub hinnale ning mille maksab tarbija. Ent diskursus, nagu Foucault seda käsitleb, kontrollib, et inflatsiooni käsitletaks kui juhuslikku ja peaaegu kontrollimatut majanduskeskkonna eripära (diskursuse 'eseme tabu').

Siiski on ka teisi diskursuseid, mille mõju on diskursuse 'situatsiooni rituaali' tõttu aga piiratud. Nimelt, arvestusala ja rahanduse teoreetikud tegelikult ei ole varjanud tõsiasja, et inflatsiooni majanduskeskkonnas põhjustab ja reguleerib ikkagi rahapoliitika. Mart Sõrg, Eesti Panga nõukogu esimees aastatel 1998–2008, toob Eesti Panga kvartalikirjas esile, et "rahapoliitika neutraalsuse taasavastatud põhiprintsiip — mille kohaselt saab rahapoliitika abil mõjutada üksnes nominaalseid näitajaid, samas kui reaalseid näitajaid mõjutavad keskpankade kontrolli alt väljas olevad reaalsed tegurid — osutas asjaolule, et tootmise tasakaalutasemest kiirema makromajandusliku arengu pidevale toetamisele suunatud rahapoliitika ainsaks tulemuseks oleks püsivalt kõrgem inflatsioonimäär. Sellega aga ei kaasneks reaalse majandusaktiivsuse seisukohalt mingit pikaajalist kasu. [---] Nii poliitikute kui ka teadlaste seas tänapäeval valitseva ühise arusaama kohaselt avaldab inflatsioon makromajanduslikule suutlikkusele süstemaatiliselt kahjulikku mõju" (Sõrg 2008, lk 50, 62).

Sõltumata sellest, mis on inflatsiooni põhjus, on inflatsioon üks tegur, millega ettevõtte juhtkonnal tuleb õiglase väärtuse kontseptsiooni rakendamisel arvestada. Kui aga majanduskeskkond on hüperinflatsiooniline, siis on finantsaruandlust koostades vajalik ümber hinnata ka võrdlusandmed ehk aastatagused algsaldod (IAS 29 2008, 29:34).

Inflatsiooni- ning võlakeskne majanduskeskkond püsib usaldusel. Isegi kui usaldust eriti ei ole, pole ettevõtetel ikkagi arvestatavat alternatiivi. Praeguses majanduskeskkonnas on võlgasid rohkem kui vara. Kullamüügiettevõtte AS Tavidu nõukogu esimehe A. Tammingi käsitusel on maailmas kulda umbes 150 000 tonni. Kui võtta 1 kg kulla hinnaks umbes 21 000 dollarit, siis kogu kulla väärtus on 3,1 triljonit dollarit. [s.a., lk 9.] USA võlg on aga 14 triljonit dollarit ehk 1 680 000 dollarit neljaliikmelise perekonna kohta. USA võlg suureneb 5 miljonit dollarit sekundis. USA-l on kulda 0,13 triljoni dollari eest. (Tamming 2013.) Seega võlakordaja kullavaru/võlad on 0,009. See tähendab pole võimalik, et võlad saaks ära maksta, ja majanduskeskkonda üha lisandub tagatiseta raha krediidi laienemise näol.

Tulumeetodil õiglast väärtust hinnates tuleb ettevõtte juhtkonnal rahavoogude prognoose koostades hinnata sellise majanduskeskkonna mõjusid tulevastele rahavoogudele. Ettevõtja ja investor Marc Faberi hinnangu järgi võib 2014. aasta teises pooles puhkeda uus finantskriis. Mille alusel ta andis sellise hinnangu? Ta põhjendas, et "arenenud majanduste, sh ettevõtete, valitsuste ning tarbijate võlakoormus on praegu 30% kõrgem, kui see oli 2007. aastal" [Faber 2014] ehk kõrgem, kui enne aastal 2008 alanud finantskriisi. Endine presidendikandidaat ja USA kongresmen Ron Paul mainis, et "tänapäeval on meil kohutav rahandussüsteem. Meil on valitsus, mis sihilikult võltsib ja alandab valuuta väärtust" [Paul 2014].

Selline raha väärtuse alandamine ja võlakeskne majanduskeskkond mõjutab ettevõtete käitumist. Majanduskeskkonda lisanduv raha võimaldab osta üha kallimalt ja 'õiglane väärtus' muudkui suureneb, ning suureneb isegi rohkem kui on 'õiglane' väärtus. Kuidas nii?

Näiteks oletame, et ettevõttel A on bioloogilist vara maksumusega 1 sent/ühik. Kas selle varaühiku õiglane väärtus võib olla 1 euro? Diskursuse 'mõistuse ja hullumeelsuse vastandamise' välistuseprotseduur heidab välja sellise mõtte. Mõistuspärane on mitte maksta 1 euro vara eest, mille tootmismaksumus on 1 sent. Ent kui ostja teab, et ta saab selle vara omakorda edasi müüa 2 euro eest, siis võib ta juba olla tehingust huvitatud. Niisiis oletame, et ettevõtte B ostab ettevõttelt A kaks varaühikut hinnaga 2×1 euro/ühik ja müüb ühe neist edasi ettevõttele C hinnaga 2 eurot. Kuigi 'õigluse' tunnetuse järgi ei ole 1 euro ega 2 eurot selle varaühiku 'õiglane' väärtus, siiski õiglase väärtuse kontseptsiooni järgi need summad saavad õiglaseks väärtuseks. Kui ettevõtte A saab majanduskeskkonda hinnates teada, et sarnase vara teadaolev hind on 2 eurot, tähendab see, et ettevõtte A saab kajastada seda vara ka enda bilansis õiglases väärtuses 2 eurot/ühik. Sama teeb ettevõtte B, kes hindab müümatajäänud varaühiku õiglaseks väärtuseks 2 eurot.

See näide aitab mõista, kuidas õiglaseks väärtuseks võib saada summa, mis diskursuse 'mõistuse ja hullumeelsuse vastandamise' järgi ei ole 'õiglane'. Abstraktse varaga näitlikustades on see väga ilmne. Muidugi oleksid ettevõtted B ja C võinud otsustada ise seda vara toota, mis oleks ehk pidurdanud õiglase väärtuse sellist suurenemist.

Ent nimetame abstraktse vara selles näites kinnisvarainvesteeringuks. Maa on piiratud ressurss, mida ei saa juurde toota. Ettevõtte B võib otsustada soetada kinnisvarainvesteeringu 'hullu' hinnaga, kuna ta arvestab, et on keegi, kellele saab selle veelgi kallimalt edasi müüa. ("Greater fool theory".)

Sellise käitumise põhjus ei ole mitte ainult rahaühiku kui mõõtmisvahendi "lühenemine". Lisapõhjus on ka inflatsioonilise majanduskeskkonna ootus (diskursus), et hinnad muudkui tõusevad. See tähendab, et kasulik on osta võlgu, kui laenukulu määr on väiksem oodatavast inflatsioonimäärast. Kui on ootus, et hinnad tõusevad, siis tähendab see, et tänase hinnaga ostetud kinnisvarainvesteeringu või väärtpaberi saab kallimalt edasi müüa. Seega polegi oluline hinna vastavus väärtusele. Tõusevad ka nende ettevõtete aktsiate hinnad, kel on aastaid kahjum.

Näiteks Twitter, Inc. pole kogu oma 7-aastase tegutsemisaja jooksul saanud kasumit, vaid koguni suurendas 2013. aasta esimesel poolaastal võrreldes aasta varasemaga ühes päevas toodetavat kahjumit 217 000 dollarilt 380 000 dollarile. Ka 2014. aastal ei ole oodata kasumit ega dividende, vaid oodatakse kahjumi suurenemist. Siiski need asjaolud ei takistanud 2013. aastal aastal Twitteri väärtusele 15 miljardi dollari lisandumist. [Tamming 2014.] Niisiis õiglase väärtus võib üha kasvada ka isegi kahju tootvate varade puhul.

Seega hindade tõustes, kui õiglase väärtuse hindamise aluseks võetakse võrreldavad tehingud, siis kasvab järjekindlalt ka õiglase väärtus. See kasv toimub seni, kuni ei nõustuta enam kallimalt ostma — mull läheb lõhki ning viimasena ostjad ei saa oma investeeringut enam kallimalt võõrandada. Neil on kaks valikut: kas hinnata oma investeering alla uuele õiglasele väärtusele (ehk n-õ lasta õhk välja) või võtta viimane õiglase väärtus uueks soetusmaksumuseks. Arvatavasti eelistatakse sel juhul viimast varianti, mis juhul jääb bilanssidesse õhk ootama uut tõusu. Seda uut soetusmaksumust amortiseerima hakates hajutatakse õhu välja laskmine pikema perioodi peale.

Seega, kas õiglase väärtuse kontseptsioon majanduskeskkonna tasandil on valiidne ehk kas see ikka mõõdab õiglast väärtust? Ajakiri Accounting Today kinnitab rubriigis "Assurancenews", et õiglase väärtuse mõõtmise standardi järelrevideerimisel FASB

(Financial Accounting Standards Board) emaorganisatsiooni poolt leiti, et õiglase väärtuse mõõtmise standard on üldiselt täitnud oma eesmärgi, ent mõned investorid ei mõista õiglase väärtuse teabe avaldamise nõudeid finantsaruannetes ning seetõttu varieerub investorite rahulolu avalikustatud finantsinformatsiooniga (Fair ... 2014, lk 14). Seega probleem ei ole õiglase väärtuse kontseptsioonis, vaid selles, kuidas ettevõtted õiglase väärtuse kontseptsiooni rakendavad ning kuidas nad õiglase väärtuse leidmiseks kasutatud meetodika avalikustavad.

Õiglase väärtuse leidmise meetodid ja eeldused on vaja avalikustada aastaaruande lisades. Kui juhtkond kasutas õiglase väärtuse hindamisel kinnisvara hindajat (eksperti), siis on vaja avalikustada, milliste meetodite ja eelduste alusel ekspert hinnangu andis. Samuti juhul, kui kinnisvarainvesteeringu õiglase väärtuse hindamine ei ole mõistliku kulu ja pingutusega usaldusväärset võimalik, on vaja avalikustada selle objekti kirjeldus ning põhjused, miks hindamine ei ole võimalik. (RTJ 15 2013, 15:31, 39, 41.) Avalikustamise nõuded võimaldavad aruande lugejal taastada hinnangu andmise käigu ja jõuda samale tulemusele.

Ekspert lähtub hinnangut andes samuti majanduskeskkonnast, ent ta ei pruugi hinnata õiglast väärtust RTJi järgi. Eksperti pädevus ei pruugi olla piisav, et käsitleda õiglast väärtust. Nii RTJ 6 kui EVS 875-5 järgi on õiglase väärtuse parimaks väljendajaks või indikaatoriks turuväärtus, ent EVS 875-5 määratleb turuväärtust teisiti kui RTJ 6:19 (2014). Ekspertid lähtuvad EVS 875-5 definitsioonist, mille järgi turuväärtus on "hinnangul põhinev summa, mille eest vara peaks väärtuse kuupäeval minema üle tehingut sooritada soovivalt müüjalt tehingut sooritada soovivale ostjale sõltumatus ja võrdsetel alustel toimivas tehingus pärast kõigile nõuetele vastavat müügitegevust, kusjuures osapooled on tegutsenud teadlikult, kaalutletult ning ilma sunduseta" (2010, lk 9). Seega turuväärtus põhineb samuti hinnangul, ent on kitsama tähendusega kui õiglane väärtus.

Kuna ekspert ei hinda õiglast väärtust, siis juhtkond peab teisendama eksperdihinnangu tulemuse õiglasele väärtusele. Selleks peab juhtkond olema kursis eksperdi eelduste ja hindamise meetodikaga, korrigeerima eksperdi leitud tulemuse õiglasele väärtusele ning avalikustama õiglase väärtuse leidmise eeldused ja meetodid. Diskursuse 'kõneleva subjekti eelis- või ainuõiguse' protseduur võib aga eksperdihinnangu korrigeerimist

juhtkonna poolt pidada asjakohatuks ja manipuleerimiseks, ehkki finantsinformatsiooni õige ja õiglane esitusviis sellist korrigeerimist nõuab. Põhjus võib olla selles, et ekspert leiab turuväärtuse võrreldavate turutehingute meetodil (sarnaste varade teadaolevate hindade alusel), mis on usaldusväärsuselt kõrgemal positsioonil kui ettevõtte enda koostatud hinnang.

Kui sarnaseid varasid ei ole piisavalt, siis ekspert lähtub hindamisel tavaliselt parima kasutuse põhimõttest. Vara parim kasutus (ingl 'highest and best use') on kõige tõenäolisem kasutus, mille tulemusena vara omandab kõige kõrgema väärtuse, arvestades füüsilist võimalikkust, õiguslikku lubatavust, teostatavuse põhjendatust ja finantsmajanduslikku otstarbekust, nii et kõik need neli tingimust peavad olema samaaegselt täidetud (EVS 875-1 2010, lk 4). Mida see ettevõtte ja eksperdi jaoks tähendab? Kas võidakse eeldada, et näiteks krundi parim kasutus on hoonestada krundi detailplaneeringuga maksimaalselt lubatud pindala maksimaalse korruselisusega? Ilmselt võib seda pidada parimaks kasutuseks, sest kõik neli tingimust võivad olla täidetud. Detailplaneeringu puudumisel sõltub parim kasutus veelgi rohkem hindaja subjektiivsest arvamusest.

Ent kas ühe eksperdi parima kasutuse subjektiivne idee lähendab ettevõtte juhtkonda õiglasele väärtusele? Kas mitu eksperdihinnangut suurendaksid usaldusväärsust? Seda juhul, kui sarnaste eeldustega on saadud tulemused, mis üksteisest oluliselt ei erine. Kui aga tulemused erinevad oluliselt, siis mida saab juhtkond sellest järeldada? Kui hinnangute erinevus on suur, siis kas võib ainuüksi sellest järeldada, et õiglane väärtus ei olegi usaldusväärselt hinnatav?

Mõlemal juhul, nii siis, kui mitu eksperti on vara hinnanud ja on jõudnud sarnastele või erinevatele tulemustele, aga ka siis, kui on tellitud ainult üks eksperdihinnang, on juhtkonnal endal vaja omakorda hinnata, kuivõrd eksperdi leitud tulemus võib erineda õiglasest väärtusest ehk summast, mille eest on võimalik vahetada seda vara teadlike, huvitatud ja sõltumatute osapoolte vahelises tehingus, ning põhjendada oma hinnangut. Ehkki õiglase väärtuse parimaks väljendajaks peetakse turuväärtust, mida üldjuhul leiavad hindajad, on õiglase väärtuse mõiste sellest laiem. Õiglase väärtuse aluseks on kahe osapoolte huvid ning ei järgita kõike seda, mis on omane turuväärtusele.

Õiglane väärtus sõltub võimaliku tehingu osapoolte huvidest ehk sealhulgas ettevõtte juhtkonna enda vaatenurgast, kas seda vara kasutada olemasoleva tegevuse jätkamiseks või võib varal olla mõni teine alternatiivne kasutusotstarve. Eksperti arvamus vara parimast kasutusest võib muidugi anda juhtkonnale ideid. Siiski, kui ettevõtte hoiab seda vara enda tarbeks, siis parim kasutus eksperti arvates ei pruugi ühtida vara parima kasutuseesmärgiga juhtkonna arvates. Näiteks, kui tõenäoline on krundile parima kasutuse järgne hoone ehitada? Kui pigem tõenäoline, siis kui suure tõenäosusega ja millal? Kui alles mitmete aastate pärast, siis ilmselt peaks diskonteerima eksperti hinnatud väärtuse, arvestades ka krundi alternatiivsete kasutusvõimaluste tõenäosusi.

Eksperti antud hinnangut õiglasele väärtusele hinnates on juhtkonnal vaja meeles hoida valitud eeldused. Kuigi aastaaruandes on vaja avalikustada eeldused, siiski hinnanguid andes ning prognooside koostamise ajal kaldutakse mõnikord käituma intuiitiivselt ning alles aastaaruande koostamisel meenutama, millest lähtuti. Juhtides tähelepanu sellele subjektiivsuse ohule, rõhutavad Business Literacy Institute'i asutaja Karen Berman ja rahandusvisionäär Chuck Kremer, et eeldused on vaja kindlasti kirja panna, sest vajadusel hiljem ümberarvestusi tehes on muidu lihtne järg käest kaotada; samuti peab vajadusel oskama neid eeldusi hiljem põhjendada (Kremer, Berman 2010, lk 47). Kui eeldusi kohe kirja ei panda, siis õiglase väärtuse hindamist mõjutava tegurina peab arvestama ka juhtkonna mälu.

Seni on käsitletud majanduskeskkonna ning võrreldavate varade mõju õiglase väärtuse hindamisele, ning et ettevõtte peab andma hinnangu neile mõjudele. Kuna vara õiglase väärtus on summa, mille eest on võimalik seda vara vahetada tehingus, siis lisaks ettevõtte juhtkonna enda vaatenurgale on vaja analüüsida ka turul toimunud võrreldavaid tehinguid, millest ilmneb teiste turuosaliste vaatenurk.

Kui isegi eeldada, et turul on piisavalt tehinguid, siis kas ja mis tingimustel saab need tehingud lugeda võrreldavateks, nagu õiglase väärtuse kontseptsioon eeldab? Kuivõrd võrreldavad on tehingud, mis on tehtud eri aegadel? Kas ja kuidas elimineerida ajalistest erinevustest tulenevaid võrreldavuse mõjureid? Lisaks on tehingutes vahetatud vara olnud oma kvalitatiivsete ja kvantitatiivsete iseärasustega, millest võivad teadlikud olla ainult tehingus osalenud osapooled, kuid mitte juhtkond, kes soovib arvestada neid

tehinguid võrreldavatena. Teisalt, mille alusel otsustada tehingute (eba)piisavuse üle tehingute võrreldavuseks, kui iga tehing on olnud oma iseärasustega? Kuidas välistada võrdlusbaasist tehingud, mis on tehtud vähese nõudluse keskkonnas või mis on tehtud sundseisus või mis on tehtud seotud osapoolte vahel? Kas võrreldavate tehingute ebapiisavuse korral hakkavad õiglast väärtust mõjutama tehingud, mis ei ole võrreldavad või mille võrreldamatust põhjustavaid erisusi ei ole võimalik usaldusväärselt elimineerida?

Eeltoodud küsimused, mis juhtkonna ees seisavad, osutavad, kui töömahukas ja samas subjektiivsust sisaldav on õiglase väärtuse hindamine üksnes ühele varaobjektile. Varaobjekte võib aga olla mitmeid ning kõigile neile on vaja leida õiglase väärtus bilansipäeva seisuga ning ideaalis sel päeval teada oleva informatsiooni alusel.

Muidugi, kui varsti pärast bilansipäeva võõrandatakse mingi varaobjekt oluliselt teistsuguse hinnaga kui oli selle objekti väärtus raamatupidamises bilansipäeva seisuga, siis võib see olla indikatsioon selle uurimiseks, kas väärtus raamatupidamises bilansipäeva seisuga oli ikka õiglase. Siiski majanduskeskkond ja hinnad muutuvad ning seega ainuüksi hinna muutumine ei pruugi tähendada bilansipäeva seisuga kajastatud väärtuse korrigeerimise vajadust. Samas on sel juhul vaja juhtkonnal ka põhjendust otsustamiseks väärtust mitte korrigeerida.

Ehkki õiglase väärtuse kontseptsioon paistab ülesehituselt lihtne ja näib suhteliselt kergesti väljendatav, siis ainuüksi seni käsitletud majanduskeskkonda ning selles keskkonnas võrreldavaid varasid ja võrreldavaid tehinguid puudutavad küsimused osutavad, et diskursusena sisaldab õiglase väärtuse kontseptsioon palju juhtkonna vastutust, ent ka subjektiivsust, mõõdetamatust ning ebakindlust. Seega on mõistetav investorite rahulolematuse finantsaruannetes väljendatud õiglaste väärtustega.

Ent õiglase väärtuse kontseptsiooni rakendamist ei mõjuta mitte ainult ümbritsev majanduskeskkond ega teiste tehtud tehingud, vaid õiglase väärtuse hindamist mõjutavad ka tegurid ettevõtte tasandil. Ettevõtte tasandil õiglase väärtuse hindamist mõjutavaid tegureid käsitleb järgmine alapunkt.

2.2. Mõjud õiglase väärtuse hindamisele ettevõtte tasandil

2.2.1. Hinnangute andmine ja antud hinnangute hindamine

Eelmises alapunktis käsitleti majanduskeskkonda, võrreldavaid varasid ja võrreldavaid tehinguid ning raskusi elimineerida nende võrreldamatust põhjustavaid erisusi. Definitsiooni järgi ”õiglase väärtus on summa, mille eest on võimalik vahetada vara või arveldada kohustist teadlike, huvitatud ja sõltumatute osapoolte vahelises tehingus” (IAS 2 2008, 2:6, allika kursiiv; SME IFRS 2013, 2:34b; RTJ 3 2013, 3:6). Selle summa suurust ongi juhtkonnal vaja hinnata, ja see summa sõltub definitsiooni järgi mitmest ettevõtte tasandit puudutavast asjaolust. Õiglase väärtuse hindamiseks peavad olema:

- 1) vara või kohustus (kohustis),
- 2) teadlik müüja ja teadlik ostja,
- 3) huvitatud müüja ja huvitatud ostja,
- 4) sõltumatu müüja ja sõltumatu ostja.

Õiglase väärtuse kontseptsioon eeldab, et kõik need tingimused peavad olema täidetud. Kui kõiki neid tingimusi ei ole võimalik usaldusväärset täita, see tähendab, kui õiglases väärtuses kajastatava vara õiglast väärtust ei ole võimalik usaldusväärset hinnata või ei ole võimalik seda teha mõistliku kulu ja pingutusega, siis loetakse viimane õiglase väärtus uueks soetusmaksumuseks, ning sellist vara kajastatakse soetusmaksumuses miinus kulum ja võimalikud allahindlused, kuni õiglast väärtust on võimalik taas usaldusväärset hinnata (RTJ 6 2014 6:17, 27). Oluline kriteerium on usaldusväärus. Kui mõistliku kulu ja pingutusega saadav hinnang ei ole usaldusväärne, siis ei saa õiglast väärtust mõõtmisalusena kasutada. Niisiis ka usaldusväärst on vaja hinnata.

Kui usaldusvääruse ja majanduskeskkonna üldise mõju hindamisele lisada veel mitu mõõdet — tehingu osapoolte vahelisest seotusest (sõltuvusest), tehingu tegemise survest (sundseisust, ebavõrdsest huvitatuses) või tehingu osapoolte ebavõrdsest teadlikkusest, sh ostueelse analüüsi (*due diligence*) ebatäielikkusest tulenevad mõjurid, mis oleks vaja elimineerida —, siis muutub õiglase väärtuse kontseptsiooni rakendamine veelgi sõltumaks juhtkonna tajust ja valitud eeldustest. Mil määral või kas üldse on tehingute osapooled valmis oma finantsaruannetes avalikustama sellekohaseid eeldusi õiglase

väärtuse mõõtmisel? Võib arvata, et seda ei olda alid tegema. See omakorda tähendab, et kolmandad isikud, kes otsivad informatsiooni võrreldavate tehingute ja varaobjektide kohta neile kuuluvate varaobjektide õiglase väärtuse hindamiseks, saavad finantsaruannetest moonutatud informatsiooni ning moonutused õiglas väärtuses kumuleeruvad. Lähtudes sellest, et diskursus püüab end taastoota, siis õiglase väärtuse kontseptsioon kui diskursus loob ise õiglaseks väärtuseks soovitud ja esitletud väärtuse, mis täpselt kontseptsiooni idee järgi ei oleks küll õiglane väärtus, kuid siiski saab selleks.

Lisaks üksiku objekti väärtuse hindamisele on ettevõtte juhtkonnal vaja hinnata ka muid asjaolusid. Kogu finantsaruandlus tervikuna on hinnang, sest juba finantsaruandluse ülesehitus ise sõltub hinnangutest. Finantsaruandluse ülesehitus sõltub näiteks sellest, kuidas juhtkond hindab ettevõtte jätkusuutlikkust. Lisaks on vaja hinnata näitajate lühija pikaajalisus. Ning näitaja pikaajalisuse puhul on vaja hinnata, kui pikka perioodi arvestada ning milline sisemine intressimäär valida. Näiteks pensionieraldiste puhul on juhtkonnal vaja hinnata koguni inimeste oodatav või eeldatav eluiga. Samuti on vaja hinnata varaobjekti kuuluvus põhi- või käibevara koosseisu. Vaja on hinnata, kas kajastada mingi sündmus kohustusena või eraldisena, bilansis või aastaaruande lisades. Vaja on hinnata ka valik kasutus- ja kapitalirendi vahel. Pealkirja järgi kasutusrendi leping võib sisu poolest tähendada hoopis kapitalirenti rentniku raamatupidamises. Lisaks sellele, et bilansis tuleb sel juhul kajastada vara ja kohustused, peab juhtkond ka hindama, kuidas see mõjutab ettevõtte ärimudelit ja tulemusi. Selle hinnangu mõju puudutab kõiki varade ja kohustustega seotud näitajaid. Näiteks võivad halveneda bilansi alusel hinnatavad finantsvõimenduse kordajad, mistõttu ei pruugi ettevõtte suuta täita laenulepingu tingimusi. Niisiis juhtkonna hinnangutest ettevõtte tasandil sõltub palju, aga samas on juhtkonna tehtud valikud siiski kõik hinnangulised, mitte otseselt mõõdetavad.

Olukord on selline, et juhtkond kasutab hinnangute andmisel eksperte alates ettevõtte enda raamatupidajast kuni ettevõtteväliste spetsialistideni (kinnisvarahindajad, aktuaarid). Ent juhtkond ei saa finantsaruandluse koostamisel usaldada ekspertide hinnanguid pimesi, vaid peab andma oma hinnangu ka eksperdihinnangutele. Kuigi ettevõtteväliseid eksperdihinnanguid peetakse usaldusväärsemaks, ei saa juhtkond näiteks

kohtuvaidlustes tugineda asjaolule, et ta lihtsalt usaldas eksperdihinnanguid. Seaduse järgi vastutab juhtkond, et finantsaruandlus annaks ettevõttest õige ja õiglase ülevaate [Raamatupidamise ... 2014, § 25], ning sel eesmärgil on vajalik ka eksperdihinnanguid hinnata ning nende hinnangute korrigeerimise vajadust aastaaruandes põhjendada.

Seejärel, kui juhtkond on koostanud aastaaruande, mis läbini koosneb hinnangutest, on vandeaudiitori ülesanne koostada juhtkonna koostatud aastaaruande alusel auditi või ülevaatus audiitorteenuse vandeaudiitori aruanne. Sisuliselt on audiitori töö hinnanguliste hinnangute hindamine, mis peab samuti olema argumenteeritud.

Käsitledes õiglase väärtuse kohta antud hinnangute auditeerimist, nenditakse ajakirjas Audit Financiar, et audiitorid ei pea olema kursis mitte ainult hindamismeetoditega, vaid ka valitud mudeli argumentide (sisendite) ja nende kallutatusega, juhtimisvigade mustritega (sisekontrolli puudujääkidega), võimaliku erapoolikusega (sh ärisaladuste mõjuga) ning arvestama hüpoteetilisi eeldusi, ning lisatakse: "Audiitorid ja standardite kehtestajad peavad mõistma, et allikad on suure tõenäosusega erapoolikud ja finantsaruannetes kajastatud õiglaste väärtuste hinnangutes esinevad vead" (Damian 2014, lk 9). Samuti tõdetakse artiklis, et õiglase väärtuse hindamise keerukus võib ohustada koguni vandeaudiitori võimet väljastada positiivne järeldusotsus ehk modifitseerimata arvamus (Sealsamas, lk 10).

Vandeaudiitori tööd hindab audiitortegevuse järelevalve nõukogu. Järelevalvenõukogu koostab omakorda kirjaliku aruande, kus tuleb näidata, kuidas järelevalvenõukogu on järelevalvet korraldanud ja juhtinud. [Audiitortegevuse ... 2014, § 121.]

Riiklikku järelevalvet järelevalvenõukogu üle teostab rahandusministeerium. Rahandusminister kehtestab ka järelevalvenõukogu töökorra. [Audiitortegevuse ... 2014, § 121, 123.] Rahandusministeerium ise juhindub Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiivist 2006/43/EÜ, mis reguleerib auditivaldkonda Euroopa Liidus.

Selline mitmetasandiliselt korraldatud järelevalveaparaat näitab, kui oluliseks peetakse antud hinnangute kontrollimist ehk täpselt mõõdetamatu mõõtmiste kontrollimist. See, et nii mitmed institutsioonid on hinnangute kontrollimisega seotud, osutab, kui keeruline ja vastutusrikas on hinnanguliste hinnangute hindamine.

Õiglase väärtuse kohta antud hinnangute mitmekihilisus mõjutab reflekteeruvalt omakorda hinnangute andmist ettevõtte tasandil. Mitmetasandiline kontrollija-institutsiooni olemasolu mõjutab ettevõtja ja audiitori suhteid ning tõenäoliselt ajendab see auditimeeskonda suhtuma tõsiselt õiglase väärtuse kohta antud hinnangute hindamise. See mõjutab ka ettevõtte juhtkonda suhtuma tõsiselt ettevõtte vara ja kohustuste kohta hinnangute andmise. Ent kontrollija-institutsioon võib ka hoopis pärssida juhtkonna julgust panustada õiglase väärtuse hindamise protsessi. Väikeettevõtete juhid tõenäoliselt ei sõanda õiglast väärtust hinnates kohandada ekspordihinnanguid ega küllaldaselt elimineerida tehingu hinnast osapoolte sõltuvusest, ebavõrdsest huvitatusest või tehingu osapoolte ebavõrdsest teadlikkusest tulenevaid mõjusid. Isegi kui juhtkond teab neid mõjusid, siis tõenäoliselt juhtkond ei soovi neid mõjusid avalikustada. Seda mitte ainult siirdehindade maksustamise riski pärast ega ka mitte lisatöö pärast, mis ei pruugi end õigustada, vaid ka selle pärast, et neidki juhtkonna hinnangulisi eeldusi hakatakse ju auditeerima.

Niisiis võib järelevalveaparaadi olemasolu ise mõjutada õiglase väärtuse kohta antud hinnanguid, ja seda mitte ainult soovitud suunas. Muidugi ka audiitorid arvestavad selle mõjuga ning neil on meetodid selliste mõjude välja selgitamiseks. Siiski tähendab see, et audiitor püüab omakorda tuvastada ja elimineerida õiglase väärtuse kontseptsiooni rakendamist mõjutanud tegurit, mis tuleneb audiitori enda olemasolust.

Ent finantsaruandluse auditi või ülevaatuse kohustus ei ole ainus järelevalveinstitutsioon ettevõtte jaoks. Järelevalvet teostab ka maksuhaldur. Ning isegi ettevõtte enda väikeaktsionäridest omanikud võivad nõuda erikontrolli korraldamist ja vaidlustada kohtus juhtkonna antud õiglase väärtuse hinnanguid.

Ent nii siis, kui järelevalveinstitutsiooni mõju on olemas, kui ka siis, kui ettevõttele ei laiene auditi ega ülevaatuse kohustus, ei terendu maksuhalduri kontroll ning kui ettevõtte juht on üksiti ka ainuomanik, ikkagi on ettevõtte juhtkonnal vaja põhjalikult tunda õiglase väärtuse kontseptsiooni eeldusi ning neist juhinduda, kui ta annab hinnanguid õiglase väärtuse kohta. Siiski, järelevalveinstitutsiooni mõju olemasolu tähendab, et lisaks põhjalikule oskusele õiglase väärtuse kontseptsiooni rakendada on juhtkonnale vajalikud ka veenmisoskused. Õiglase väärtuse hindamise eeldused ja meetodid on vaja

avalikustada selliselt, et järelevalveinstitutsioonil oleks piinlik arutleda teisiti. See tähendab, et juhtkonnal on vaja eeldused ja meetodid esitada veenvalt nii, et järelevalveinstitutsioon ja tegelikult ka teised huvitatud isikud valiksid sarnased eeldused ja jõuaksid nende eelduste alusel arutluskäiku järgides sarnasele tulemusele.

Eeltoodu näitab, kui tihe ja nüansirohke on finantsaruandluse õige ja õiglase esitusviisi diskursus. Käesoleva alapunkti algul käsitletud paljude hinnangut vajavate asjaolude taustal on õiglase väärtuse hindamine siiski ainult üks ja ettevõtte jaoks võib-olla isegi mitte kõige olulisem hinnang, mis juhtkonnal finantsaruandlust koostades anda tuleb. Siiski peab juhtkond seaduse järgi taotlema, et finantsaruandlus annaks ettevõttest parima võimaliku õige ja õiglase ülevaate. 'Õige' tähendab seda, et aruandlus peab olema koostatud kooskõlas raamatupidamist reguleerivate kehtivate õigusaktidega. Need õigusaktid aga kohustavad ettevõtte juhtkonda mitmete varade puhul hindama nende õiglast väärtust. Seega, kui ettevõtte juhtkond ei anna hinnangut õiglase väärtuse kohta, kui seda nõuavad õigusaktid, ja hinnangu andmata jätmist ei ole juhtkond põhjendanud, siis finantsaruandlus ei anna õiglast ülevaadet ettevõttest ega ole ka õige.

Kui teatud varaobjektide puhul nõutakse hinnangu andmist nende õiglase väärtuse kohta, siis tähendab see, et iga sellise varaobjekti õiglast väärtust hinnates on juhtkonnal vaja kaalutleda õiglase väärtuse definitsiooni tingimusi. Nendeks tingimusteks on vara võimaliku vahetustehingu osapoolte teadlikkus, huvitatus ja sõltumatus. Järgnevalt käsitletaksegi neid tingimusi üksikshaaval.

2.2.2. Tehingu osapoolte teadlikkus

Tehingu osapoolte teadlikkus on õiglase väärtuse definitsiooni esimene tingimus. Teadlikkus eeldab võrdse informatsiooni olemasolu tehingu mõlemal osapoolel. Õiglase väärtuse mudelina on see oluline lihtsustus. Näiteks kasutatud auto vahetustehingu puhul on üsna ebatõenäoline osapoolte võrdne teadlikkus. Ent ka näiteks tervisekindlustuslepingu sõlmimisel on raskesti saavutatav, et osapooled oleksid võrdselt teadlikud. Pole alust eeldada, et n-õ keerulisemate varade nagu hoonestatud kinnistu või ettevõtte vahetuse tehingus on informatsiooni asümmeetria väiksem. Positiivse või negatiivse firmaväärtuse tekkimise üks põhjusi võib olla ebavõrdne teadlikkus.

Õiglase väärtuse kontseptsioon eeldab, et õiglase väärtus on summa, mille eest on võimalik vara vahetada teadlike osapoolte vahelises tehingus. See eesmärk näib lihtne, ent kuidas osapoolte teadlikkust mõõta? Kas selleks piisab lausest lepingus, et osapooled on lepinguobjektiga põhjalikult tutvunud ning on teadlikud selle seisukorrast? See lause küll sõnastab teadlikkuse, ent diskursuse keskkonnas tähendab see lause sageli üksnes vastutuse välistamist, kuna selle lausega sätestatakse, et ostja teadis või pidi teadma vara võimalikke puudusi ja ostab vara sellises seisukorras. See lause lepingus raskendab küll hilisemad vaidlused, ent võimalike vaidluste vältimise püüd ise juba näitab, et diskursuse tasandil eeldatakse, et tehingu osapooled ei pruugi siiski olla võrdselt teadlikud.

Tehinguga seotud varal võib olla ka mingi eriväärtus, mis ei tulene niivõrd sellest varast endast, vaid selle seosest muu varaga, n-õ vara naabrussuhetest. Näiteks naaberkindistuse tõenäoliselt väärtuslikum kui sarnane kindistuse kaugemal. Ostja võib olla nõus naaberkindistuse eest maksma rohkem kui sarnase kaugema kindistuse eest. Naabrussuhetest tulenev väärtuse lisa aga ei ole rakendatav kogu turu suhtes, mistõttu selline eriväärtus tõenäoliselt mõjutab õiglast väärtust. Tehingu osapool võib, aga ei pruugi olla teadlik vara sellisest lisaväärtusest teise osapoole jaoks.

Samuti ostja, kes soovib soetada sellist vara, mis koosmõjul tema olemasoleva varaga võimendab koguarast saadavat kasu, tõenäoliselt ei avalda seda tema jaoks vara väärtust suurendavat asjaolu tehingu teisele osapoolele (Schabsky 2013, lk 3).

Ebavõrdne teadlikkus ehk informatsiooni ebapiisav jagamine võib olla tingitud ka püüdest omada kontrollivat mõju ehk võimu. Ent ebavõrdne teadlikkus mõjutab tehingu summat, mis ei pruugi olla õiglase väärtus. Õiglase väärtuse kontseptsiooni järgi peaks juhtkond seda mõju hindama. Isegi kui juhtkond tuvastab sellise mõju olemasolu, takistab diskursuse 'situatsiooni rituaal' selle mõju avalikustamist finantsaruannetes.

Õiglase väärtuse kontseptsioon eeldab küll osapoolte võrdse teadlikkuse olemasolu, ent diskursuse keskkonnas ei pruugi osapooled avaldada teineteisele kõiki asjaolusid, miks nad on tehingust huvitatud. Tehingu osapoolte huvitatus on õiglase väärtuse kontseptsiooni järgmine tingimus.

2.2.3. Tehingu osapoolte huvitatus

Osapoolte huvitatus on õiglase väärtuse definitsiooni teine tingimus. Huvitatusest sõltub ka teadlikkus ehk kui palju eeltööd tehakse tehinguni jõudmiseks. Seega nii huvitatus kui teadlikkus mõjutavad hinda, millega tehing toimub, ja on seega mõlemad õiglase väärtuse olulised mõjurid, mida juhtkonnal tuleb hinnata.

Kui osapoolte huvitatus on võrdne, siis peaksid tehingu kumbki osapool väärtustama varaobjekti ühesuguse summa väärtuses. Kuna tehing toimubki mõlema osapoolle jaoks ühesuguses summas, siis peaks see viitama, et osapooled ongi tehingust võrdselt huvitatud. Siiski, tehingu ette valmistamisel ja läbirääkimiste käigus kujuneb teatud mõistliku hinna vahemik ehk hinnakoridor, millest kallimalt ostja ei ole valmis ostma ning millest odavamalt müüja ei ole valmis müüma. Seega õiglase väärtus ei pruugi olla mitte punkthinnang, nagu see kajastatakse bilansis, vaid pigem on see vahemikhinnang.

Arvud bilansis on juhtkonna väited ettevõtte varade, kohustuste ja omakapitali väärtuse kohta, see tähendab punkthinnangud ehk finantsaruannetes arvestushinnanguna kajastamiseks ja avalikustamiseks juhtkonna valitud summad. Selleks et hinnata, kas juhtkonna hinnangud on õiglased, töötab vandeaudiitor teatud juhtudel välja hinnavaheemiku, et võrrelda, kas juhtkonna antud punkthinnang sobib mõistlikku hinnavaheemikku, ning sealjuures hindab vandeaudiitor, kas ja mil määral võivad punkthinnangud olla mõjutatud juhtkonna erapoolikusest (ISA 540 2010, 13d lk 5–6, 21 lk 8).

Sellised nõutavad auditiprotseduurid osutavad samuti, et õiglase väärtus on pigem vahemikväärtus, milles kõiki väärtusi võib pidada õiglaseks. Konkreetne summa, millega vara vahetustehing toimub, on vaid üks valitud väärtus sellest vahemikust, kusjuures valikut mõjutab teatav ebavõrdsus teadlikkuses ja huvitatuses.

Huvitatust ja teadlikkust käsitledes on vaja puudutada ka turunduse teemat. ”Turundus on valdkond, mis tegeleb väärtuse loomisega” (Kuusik jt 2010, lk 38) ning ”on ettevõtte juhtimise väga oluline alustala” (Sealsamas, lk 5). Väärtus ei teki ise, vaid see luuakse. Väärtuse loomine ja selle müümine ongi ettevõtte üks põhilisi eesmärke. Ent turunduses väärtuspakkumise loomine tähendab sisuliselt teadlikkuse ja huvitatuse mõjutamist nii võrdsuse, aga ka ebavõrdsuse suunas. Väärtuspakkumise eesmärk on suurendada ostja

tajutavate kasude koostisosasid ja/või vähendada ostja tajutavat kulude poolt. Turunduses lähtutakse kuvandist, et "tarbija on irratsionaalne olend, üldsegi mitte ratsionaalne otsustaja" (Ohvril 2012, lk 66). See tähendab, et sageli ei müüda kaupa ega teenust, ega ka mitte toote omadusi, vaid müüakse "soovide tegurit", midagi, mida soovib irratsionaalne ostja (Sealsamas, lk 20, 66, 81). Ent alati ei pruugi ostja iseenesest olla irratsionaalne, see tähendab mõistusega mitteseletatav olend. Ostjas võivad emotsioonid ja mõistus tavaolukorras olla tasakaalus, ent irratsionaalsust võidakse võimendada turundusvõtetega, mis mõjutavad ostja teadlikkust ja huvitatust.

Emotsioonide kohta, mida ostjas tekitatakse, kirjutab Unity Marketing president Pamela Danziger raamatus "Why People Buy Things They Don't Need", kuidas tarbijad üha otsivad uut tundeelamust (poodlemine on saanud eesmärgiks omaette): "Uut ostu plaanides loob ostja tihti suurejoonelisi kujutluspilte sellest, kuidas ta ostetavat asja otsib, selle leiab ja siis selle endale saab" (Danziger 2004, lk 22). Müüja saab ostja sellist emotsionaalset seisundit ära kasutada.

Kui Danziger otsis vastust küsimusele, miks inimesed ostavad tooteid, mida nad ei vaja, siis sellest edasi jõuab järgmise küsimuseni, milline võiks sellisel juhul olla tehingu õiglase väärtus, kui ostja ei vaja ehk ei olegi huvitatud tehingualusest tootest, vaid ostab näiteks ostmiselamuse pärast. Selles olukorras paistab olevat ebavõrdne huvitus, kui müüja on küll huvitatud toote müügist, ent ostjal ei ole niivõrd huvi mitte toote vastu, kuivõrd tekitab temas huvi võib-olla ostuprotsess. Finantsaruannetes ei saa kajastada varudena ostmiselamuse teenuseid, vaid kajastatakse vara väärtus selle soetusmaksumuses või õiglases väärtuses. Tõenäoliselt loetakse müüdava toote õiglaseks väärtuseks müügihind, kuigi müügihind sisaldab nii toote kaubalise osa kui ka ostmiselamuse kui teenuse osa hinda. Kuigi ostja võib hiljem nuriseda makstud hinna ja toote kvaliteedi suhte pärast, ei müüdudki talle selle hinna eest ainult toodet, vaid ka ostmiselamust. Hinna tootekomponendi ja kvaliteedi seos võib olla isegi õiglase.

Turunduses on muutunud ka kvaliteedi mõiste. Laiem kvaliteedi määratlus ei ole enam seotud niivõrd toote ega teenuse mõõdetavate omadustega, vaid kvaliteet on toote hinnanguline võime rahuldada ostja vajadusi ja soove (Kuusik jt 2010, lk 164). Müüja poolt vaadatuna oli tehingu väärtus õiglase, kui ostja oli ostmishetkel hinnanud, et toode

rahuldab tema vajadusi ja soove ehk kui ta ostiski ka elamuse, mitte ainult toote. Samas, kui ostja pärast ostuprotsessi tunneb rahulolematust, siis võib see asjaolu siiski viidata, et tehing tõenäoliselt ei toimunud võrdse teadlikkuse ja huvitatuse tingimustes. Turunduse üks võtte ongi mõjutada ostja võimet ostuprotsessi ajal uurida ja analüüsida, rõhudes tehingu kiirusele ja/või emotsioonidele, võimendades nii ostja irratsionaalsust.

Kui turundus on valdkond, mis tegeleb väärtuse loomisega, siis ei tähenda see tingimata just toote ostja jaoks väärtuslikumaks kujundamist, vaid väärtust saab luua ka ostja väärtushinnanguid kujundades. EVS 875-5 järgi väärtus ei ole fakt, vaid väärtus on vara kasulikkusele mingil konkreetsel ajal antav hinnang (2010, lk 9). Kui turundusmeetoditega saab kujundada ostja hinnangut vara kasulikkusele müügi ajahetkeks, siis võib öelda, et tehingu pakkumuse aktsepteerimisega müügi hetkel on ostja ikkagi huvitatud toote ostmisest. Seega võib justkui järeldada, et huvitatuse määratlusest lähtudes võib tehingu hinda ostmise hetkel lugeda õiglaseks väärtuseks.

Siiski, EVS 875-5 järgi "konkreetses ostja ja müüja rahaliste võimaluste, motiivide ning erihuvide tõttu võib raha eest tasutav hind olla või mitte olla seotud väärtusega, mida teised sellele varale omistavad. Hind väljendab teatud konkreetsetes tingimustes konkreetse ostja ja/või müüja poolt varale omistatavat suhtelist väärtust" (2010, lk 8). Suhteline väärtus hõlmab suhet mingi baasväärtuse või baashinnaga. "Baashinnaks loetakse ostja arvamust toote õiglasest hinnast" (Kuusik jt 2010, lk 233). Selleks et muuta ostja arvamust õiglasest hinnast, võib müüja muuta naabertoodete hindu või muul moel "mängida ... tarbijate hinnatajuga psühholoogilisel tasandil" (Sealsamas, lk 232), et mõjutada ostjat tajuma tehingu summat vastavana õiglasele hinnale. Ka nüüd, isegi kui ostja ostmishetkel tajus tehingu summat vastavana õiglasele väärtusele, ent kui ta peagi pärast ostukeskkonnast väljumist tajub tagantjärele, et tasutud hind siiski ei vastanud vara väärtusele, siis võib ilmselt kahtlustada, et tehingu hind ei olnud õiglase väärtusega samastatav juba müügi hetkel. Sest tõenäoliselt mõjutas sel juhul ostja huvitatust müüja turundusprotsess. Seega on juba huvitatus ise kui õiglase väärtuse üks tingimusi üsna subjektiivne määratlus.

Huvitatuse subjektiivset määratlust käsitleb ka FEI (Financial Executives International — Ameerika kõrgema taseme finantsjuhtide organisatsiooni) liige Alfred

M. King artiklis "GAAP vs IFRS: Will the Real Fair Value Please Stand Up?". Artiklis ta selgitab, et õiglase väärtuse hindamiseks peab juhtkond väljuma oma tavapäraste ärieesmärkide raamest. Juhtkond peab hindama temale kuuluva varaobjekti õiglast väärtust, eeldades, et ta on huvitatud selle müümisest, isegi kui ta selle varaobjekti alles eile ostis ega ole tegelikult huvitatud selle müümisest. Sellele lisaks peab juhtkond hindama objekti väärtust, arvestades, millise hinnaga oleks potentsiaalne ostja huvitatud selle varaobjekti ostmisest. Et selgitada vastuolu, toob Alfred M. King sellise näite. Oletame, et ettevõtte on võitnud oksjonil Picasso maali ostuõiguse hinnaga 30 miljonit dollarit. Viimane huvitatud võistleja langes välja pakkumisega 29 miljonit dollarit. Arvestades õiglase väärtuse määratlust, peaks ostja kohe Picasso maali väärtuse alla hindama olulises summas ühe miljoni dollari võrra, sest võimalik huvitatud ostja on teatanud, et ta on valmis maali ostma mitte rohkem kui 29 miljoni dollari eest. (King 2008, lk 14.) Tekib kahtlus, kui sedavõrd kiire allahindlus on vaja teha juba ostmise hetkel, siis kas 30 miljonit dollarit saab enam pidada maali õiglaseks väärtuseks.

Siinjuures on mõistlik eeldada, et 30 miljoni dollari eest maali müünud isik ei ole huvitatud maali tagasiostmisest sama summa eest. Ka see asjaolu on indikatsioon, et 30 miljonit dollarit ei ole juba vahetult pärast tehingut enam õiglase väärtus. Samas õiglase väärtuse diskursuse 'tõetahte' ja 'väljaheitmise' protseduuride järgi peetakse tervemõistuslikuks kajastada bilansis maali väärtusena siiski 30 miljonit dollarit, sest selles väärtuses toimus tehing huvitatud osapoolte vahel.

Samuti ei ole põhjust eeldada, et 29 miljoni dollari pakkuja ei avarda enda jaoks seni mõistlikuks peetud hinnakoridori, kasvõi pelgalt selle alusel, et tehing toimus 30 miljoni dollari juures, mida järelikult saab pidada õiglaseks väärtuseks. (Taas näide selle kohta, kuidas diskursus taastoodab ennast.) Samuti raha odavneb. Seega ei saa välistada, et järgmist oksjoni korraldades ei müüda maali 30 miljoni dollari eest või veelgi kallimalt.

Sellest näitest järeldub, et lisaks huvitusele võib õiglast väärtust mõjutada ka osapoolte sõltuvus. Ka 29 miljoni dollari pakkuja teab, et 30 miljoni dollari eest maali ostnu ei saa kellelegi müüa seda maali kallimalt kui 29 miljoni dollari eest ning selle summaga ka ainult temale, vähemalt oksjoni toimumise ajahetke tingimustel. Seda, kuidas osapoolte sõltuvus mõjutab õiglase väärtuse hindamist, käsitleb järgmine alapunkt.

2.2.4. Tehingu osapoolte sõltumatus

Tehingu osapoolte sõltumatus on kolmas õiglase väärtuse definitsiooni tingimus, mis mõjutab õiglase väärtuse hinnangut. Eelmise alapunkti Alfred M. Kingi näide maali oksjonist osutas, et tehingu osapooled võivad sõltuda teineteisest, kui soovivad maksimaalse võimaliku väärtusega tehinguni jõuda (2008, lk 14). Ent tehingu osapooled võivad olla sõltuvad ka muude määratluste alusel.

Näiteks tulumaksuseadus nimetab seotud ehk teineteisest sõltuvateks terve hulga isikuid.

Isikud on omavahel seotud, kui neil on ühine majanduslik huvi või kui ühel isikul on teise üle valitsev mõju. Igal juhul käsitatakse seotud isikutena järgmisi isikuid:

- 1) abikaasad, elukaaslased või otse- või küljjoones sugulased;
- 2) ühte kontserni kuuluvad äriühingud äriseadustiku § 6 [2014] tähenduses;
- 3) juriidiline isik ja füüsiline isik, kellele kuulub vähemalt 10% selle juriidilise isiku aktsia- või osakapitalist, häälte koguarvust või kasumi saamise õigusest;
- 4) isikule kuulub koos teiste temaga seotud isikutega kokku üle 50% juriidilise isiku aktsia- või osakapitalist, häälte koguarvust või õigusest kasumile;
- 5) juriidilised isikud, kelle aktsia- või osakapitalist, häälte koguarvust või kasumi saamise õigusest üle 50% kuulub ühele ja samale isikule või seotud isikutele;
- 6) isikud, kellele kuulub üle 25% ühe ja sama juriidilise isiku aktsia- või osakapitalist, häälte koguarvust või kasumi saamise õigusest;
- 7) juriidilised isikud, kelle juhatuse või juhatust asendava organi kõik liikmed on ühed ja samad isikud;
- 8) tööandja ja tema töötaja, töötaja abikaasa, elukaaslane või otsejoones sugulane;
- 9) isik on juriidilise isiku juhtimis- või kontrollorgani liige, juhtimis- või kontrollorgani liikme abikaasa või otsejoones sugulane. [Tulumaksuseadus 2014, § 8.]

Tehingud nimetatud tingimustel või siin loetletud isikutega toimuvad siirdehinnaga, mille kohta eeldatakse, et see erineb tehingu turuväärtusest. Maksuhaldurit on vajadusel vaja veenda vastupidises. [Sealsamas, § 50 lg 7.] Tulumaksuseadus sätestab, et seotud isikute vahelise tehingu hinna (siirdehinna) erinevus sõltumatute isikute vaheliste sarnaste tehingute väärtusest (tehingu turuväärtusest) maksustatakse tulumaksuga [Sealsamas, § 8 lg 2].

Eeltoodud § 8 määratluse järgi tekitab ainüksi "ühine majanduslik huvi" automaatselt osapoolte seotuse ehk sõltuvuse. Õiglase väärtuse kontseptsioon aga just eeldab osapoolte ühist huvitatust, ent samas ka sõltumatust, mis tulumaksuseaduse järgi justkui välistavad teineteist. Tulumaksuseaduse kontekstis tähendab "ühine majanduslik huvi" siiski isikute koostegutsemist mingi maksundusliku eelise saamiseks, mitte tingimata huvi tavapäraseks vastastikuseks majanduslikuks koostööks, milliseks koostööks ettevõtted ju loodud ongi. Ühine majanduslik huvi maksundusliku eelise saamiseks võib mõjutada osapoolte vahelisi tehinguid. Samas selline ühine majanduslik huvi ei tähenda tingimata sõltuvust õiglase väärtuse kontseptsiooni järgi, kui osapooled on vabad ühise tegutsemise tingimusi muutma või soovi korral koostöö lõpetama. Õiglase väärtuse määratluse järgi ühine majanduslik huvi ei tekita automaatselt sõltuvusseost ja huvitatud isikute vahel võivad tehingud toimuda õiglases väärtuses.

Teine asjaolu, mis tulumaksuseaduse järgi tekitab automaatselt sõltuvussuhte, on valitsev mõju teise isiku üle. Sõna "või" nende kahe tingimuse, "ühise majandusliku huvi" ja "valitseva mõju" vahel näitab, et valitsev mõju võib esineda ka ilma ühise majandusliku huvita ning ühine majanduslik huvi võib esineda ka ilma valitseva mõjuta. Valitsev mõju võib põhjustada olukorra, mil tehingud osapoolte vahel ei toimu õiglases väärtuses. See tähendab, et õiglase väärtuse hindamisel on juhtkonnal vaja vastav mõju elimineerida.

Järgnevalt on tulumaksuseaduse §-s 8 loetelu isikutest, keda samuti loetakse igal juhul seotud ehk teineteisest sõltuvateks isikuteks, kuid see loetelu ei ole ammendav. Sellest loetelust on üllatavalt vähe poleemikat tekitanud punktis 6 mainitu: isikud, kellele kokku kuulub üle 25% ühe ja sama juriidilise isiku aktsiakapitalist, on omavahel seotud isikud. Seotud isikute vahelise tehingu hinna (siirdehinna) teisendamiseks turuhinnaks ehk sõltuvuse mõju elimineerimiseks on rahandusminister andnud välja määruse "Seotud isikute vahel tehtud tehingute väärtuse määramise meetodid", mis sätestab suurematele äriühingutele nõude koostada tehingu juurde dokumendid, mis "peavad võimaldama maksuhalduril veenduda, et maksumaksjal oli põhjust uskuda, et siirdehind vastab turuväärtusele" [Rahandusministri ... 2007, § 18]. Börsiettevõtte väikeaktsionär ei pruugi aga teadagi, et teine isik, kes talle kaupa tarnib või kellele ta kaupa tarnib,

võib juhtumisi olla soetanud sama börsiettevõtte aktsiaid ja et nad koos kuuluvad selle 25% hulka, kes on omavahel seotud isikud. Tavapärane hoolsuskohustus ei eelda, et ta peaks seda uurima ja teada saama. Ent nad siiski peavad vajadusel võimaldama maksuhalduril veenduda, et neil oli põhjust uskuda, et siirdehind vastab turuväärtusele [Tulumaksuseadus 2014, § 50 lg 7]. See ilmestab, kui kaugemale võib ulatuda tehingu osapoolte sõltuvuse kontroll ja sõltuvuse mõju elimineerimine.

Selleks et vähendada siirdehindadega seotud halduskoormust ja maksustamisriske, väidetakse ja tõendatakse, et tehingud toimusid turuväärtuses. Ent väide, et tehingud toimusid turuväärtuses, ei tähenda automaatselt, et turuväärtus võrdub õiglase väärtusega. Siiski ei ole teada, et see oleks toonud mõnele ettevõttele probleeme, kui ta on kajastanud turuväärtusena deklareeritud summa õiglase väärtusena finantsaruandes.

Eeltoodu puudutas sõltuvust ja sõltumatust tehingu teisest osapooltest. Ent õiglase väärtuse kontseptsioon ei piiritle sõltumatust ainult tehingu osapooltega. Tehingu üks osapool võib olla sõltumatu teisest osapooltest, ent olla siiski sõltuv näiteks tehinguvälise keskkonna survest. Tehingu osapoolt võivad survestada finantseerijate ootused, näiteks EASi tingimused; või mingi tähtaeg, näiteks laenumakse tähtaeg, mis ajaks piisava käibevara saamine tekitab ajalise surve kiirustada mõne põhivaraobjekti müügiga; või õigusaktide nõuded, näiteks keskkonna-alased nõudmised. (Keskkonna väärtuse hindamist diskursuse kontekstis käsitletakse Lisas 2.)

Samuti võib olla probleemiks see, et õigusaktidest ei saada üheselt aru. Kirjutades pimedast usust seadustesse ja sellest tulenenud tavast tõlkida õigusakte sõnasõnaliselt, viitab T. Hallang ajakirjas *Õiguskeel legalistlikule suhtumisele*: "Keisri seadusi ... tuli eelkõige uskuda, nendest arusaamine ei olnudki oluline" (2005, lk 42). Kui aga seadustest ei saada üheselt aru, siis võib põhjustada väliskeskkonna survet lisaks seadustele endile ka konkurentide tegevus, kes võivad kohaldada õigusakte endale soodsama tõlgenduse alusel ja niimoodi mõjutada õiglase väärtust.

Lisaks väliskeskkonna survele võib tehingu osapool olla sõltuv kontserni-sisese survest. Kehtiva tulumaksuseaduse üks autoreid ja Riigikohtu halduskolleegiumi nõunik õigusteaduse doktor L. Lehis selgitab raamatus "Tulumaksuseadus. Kommenteeritud

väljaanne”, et emaettevõtte võib tütarettevõttele määrata tehingute tingimused ja toodete hinnad, ja seda mitte ainult ema- ja tütarettevõtte vaheliste tehingute jaoks, vaid ka tütre ja kontserniväliste isikute vaheliste tehingute jaoks. Emaettevõtte korralduste täitmata jätmise korral kaotaksid tütarettevõtte juhatuse liikmed oma ameti. See võib küll olla tajutav sõltuvustegur, ent vaevalt selle mõju finantsaruannetes avalikustatakse (diskursuse 'eseme tabu' ja 'situatsiooni rituaali' protseduuride tõttu). L. Lehis kommenteerib, et sageli tütarettevõtte juhid ei teagi ”toimuvatest mahhinatsioonidest ... ning püüavad jätkuvalt meeleheitlikult kasumit teenida, kuigi peakorterite hinnakiri ongi tehtud arvestusega, et tütarühing kasumit ei saa”. (2000, lk 915.)

Samuti võib sõltumatus olla häiritud ettevõtte enda sisesurve. Ettevõtte võib vajada käibevahendeid oma projektide finantseerimiseks. Või on näiteks ostja tootmine sõltuv just teatud liiki toorainest teatud tähtjaks, mis survestab tema ostutehingut. Õiglase väärtuse kontseptsiooni järgi ka selline sõltuvus sisekeskkonna survest mõjutab õiglast väärtust ning tuleks väärtuse hindamisel seega tuvastada ja elimineerida.

Niisiis, ehkki tehingu osapooled võivad olla sõltumatud teineteisest, võib tehingu hind siiski olla mõjutatud muudest sõltuvusasjaoludest ettevõtte tasandil ja seega olla erinev õiglasest väärtusest.

Selliselt edasi arutledes võib küsida, kui palju üldse on tehingu osalisi, kes oleksid täielikult sõltumatud. Miks üldse tahetakse müüa ja osta? Tõenäoliselt ikka mingi surve ajal, millest tehingu osapool(ed) on sõltuv(ad). Tõenäoliselt on vaja hinnata ka sõltuvuse mingi mõistlikkuse piiri, mida ületades alles hakatakse sõltuvust pidama õiglase väärtuse hinnangut mõjutavaks teguriks. Siit jõuabki tagasi teise peatüki alguses mainitud tingimuseni, et hinnangud peavad olema nii kaalutletud kui ka mõistlikud, seda nii sõltumatust kui ka huvitatust ja teadlikkust mõjutavate tegurite arvestamisel.

Eesti Õigustõlke Keskuse keeleteimetaja H. Saluäär sedastab, et ”igale eesti keele kõnelejale on sõna *mõistlik* tähendus selge. Kui aga sõna saab seadusetäheks, siis on Eesti kultuuriruumis ootuspärane küsida, mida see tähendab. Seda aga sõna *mõistlik* meile *mõistlikult* ei ütle, vaid jätab hämaraks, tõlgendaja tahtest sõltuvaks” (2001, lk 45, allika kursiivid). Seega mõistlikkuse tingimus, ehkki see on antud eesmärgiga hoida ära

kuritarvitusi, lisab õiglase väärtuse hinnangule veel ühe, tõlgendaja tahtest sõltuva subjektiivsuse mõõtme.

Senikäsitletu alusel on selgunud, et õiglase väärtuse mõõtmist mõjutavad paljud tegurid, mis on hinnangulised, mitte täpsed. Et need tegurid oleksid kasutatavad matemaatilistes arvutustes, on vaja leida nende tegurite määramatus ehk ebakindlus (s.o usaldusvahemik ja usaldatavuse tõenäosus). Õiglase väärtuse kui nende tegurite kogumi kogumääramatus tuleneb aga kõigi nende tegurite ebakindluste koosmõjust. See tähendab, et matemaatiliselt väljendatuna oleks õiglase väärtuse kui tegurite kogumi määramatus suur, mistõttu ainsateks orientiirideks jäävadki kaalutletus ja mõistlikkus, mis sõltuvad ümbritsevast sotsiaalsest ja ideoloogilisest keskkonnast ning üldprintsipiidest.

Samuti on ettevõtte tasandil õiglase väärtuse hindamist mõjutavad tegurid varjatunud kui makrotasandi mõjutavad tegurid. Sellisena on ettevõtte tasandil õiglast väärtust mõjutavad tegurid manipuleeritavamad ja õiglase väärtuse kontseptsiooni rakendamine jääb paljuski sõltuma ka sellest, kuidas turuosalisel hindaval õigluse üldprintsipi.

2.2.5. Üldprintsipiide mõju õiglase väärtuse hindamisele

Eelnevalt käsitletu andis ülevaate, kuidas õiglast väärtust mõjutavad mitmesugused avalikud ja varjatud tegurid: majanduskeskkonna eripära, majandustsükli tõusu- või langusfaas, vara ja tehingu eripära, tehingu osapoolte teadlikkus, huvitatus ja sõltumatus. Kõik need tegurid komplekselt mõjutavad õiglast väärtust valitseva diskursuse kontrolliprotseduuride ja järelevalveaparaadi mõju taustal. Mõjutegurid on nii tihedalt põimunud, et võib arvata, et õiglast väärtust pole sageli võimalik kuigi usaldusväärselt hinnata ei rahandusministri tehingute väärtuse määramise määruse [2007] ega muude mitmesuguste õigusaktide järgi, ei IASB, IASi, IFRSi, SICi, IFRICi, ISA, RTJi ega EVSi reeglite järgi. See loetelu ilmestab, kui palju on Eesti finantsaruandlust puudutavaid juhendeid. Samuti on need juhendid mahukad. Ainuüksi IFRSi raamat on 1171 lehekülge ning selle lisad kokku umbes 1800 lehekülge.

Seetõttu on juhtkonnal õiglase väärtuse kontseptsiooni rakendades vaja tajuda üldprintsipi, millele kõik need juhendid rajanevad. Vaja on juhendada TTMist (Tervest Talupoja Mõistusest) kui kõige usaldusväärsemast instrumendist, millest juhendumine

põhjustab oluliselt vähem vigu. Sest TTM on kõige lähedasem diskursuse 'õiglane' tunnetusele ning alati on võimalik TTMi järgi leitud tulemus sobitada mingi sobiliku (õigus)normi raamesse, mis eeldatavasti ju ongi loodud TTMi alusel.

Tallinna Tehnikaülikooli professorid Jaan ja Lehte Alver rõhutavad Euroopa Liidu uue raamatupidamisdirektiivi 2013/34/EL artiklist 4 õiglase esitusviisi (IFRSi terminina 'fair presentation') põhimõtte ülimuslikkust õiglase esitusviisi raamistikus. See tähendab, et ettevõttest õiglase ülevaate andmiseks võib vajaduse korral jätta kohaldamata teisi direktiivi sätteid ja rakendada nende asemel TTMi. Õiglase esitusviisi raamistikus on TTM ülimuslik. TTMist juhendumisel mingi direktiivi sätte kohaldamata jätmine tuleb muidugi avalikustada finantsaruannete lisades koos põhjenduse ja mõjuga ettevõtja varale, kohustustele, finantsseisundile ja tulemile. (Alver, Alver 2013, lk 15–16.)

Viimase finantskriisini jõutigi seetõttu, et üldprintsipiide ja tervemõistuslikkuse asemel järgiti täpselt regulatsioone vastavuse raamistikus; lisaks oli finantskriisi oluliseks põhjuseks ka "finantsturu osaliste lähtumine lühiajalisest perspektiivist ja huvidest" (Krediidiasutuste ... 2013, lk 4), mitte TTMist. Miks ei lähtunud TTMist? Vastavuse raamistikus raamatupidamise juhendite (regulatsioonide) järgimata jätmisel ei oleks finantsaruanded õiged olnud ning juhtkond oleks võidud vastutusele võtta. Seega, kui reeglite ülimuslikkuse tingimustes on vaja valida õige ja õiglase esitusviisi vahel, siis valitakse õige ehk reeglistikupärane esitusviis. Finantsaruandluses kajastatud väärtused ei pruugi aga sel juhul peegeldada õiglast väärtust ega ka olla kooskõlas TTMiga, mis rajaneb üldprintsipidel.

Üldprintsipiide osa on kõige keerulisem käsitleda, sest nendega seotud diskursus on tundlik, ent samas ka tugevam kui kirjalike juhenditega seotud diskursused. Siiski kogu raamatupidamisreeglitiku õiglase esitusviisi raamistik toetub raamatupidamisdirektiivi 2013/34/EL artikli 4 järgi üldprintsipiidele, mistõttu on vajalik uurimistöös käsitleda ka üldprintsipi. Neid käsitledes üritatakse selles uurimistöös mitte jääda pinnapealseks, vaid julgetakse esitada ka sügavamaid küsimusi üldprintsipiide päritolu kohta ning nende mõju kohta hinnangute andmisel.

Üldprintsipiidega seotud diskursuse tundlikkus osutab, kui isiklikuks ja oluliseks

peetakse üldprintsipiide valdkonda. Seega on üldprintsipi puudutades vaja olla ettevaatlik, sest neid käsitledes võib käivituda diskursuse 'tõese ja väära vastandamise' protseduur, mis takistab objektiivselt üldprintsipi analüüsida. Samuti võivad lülituda tööle Foucault' kirjeldatud hirm diskursuse kontrollimatuse ees ja väljaheitmise sunnimehhanismid. Üldprintsipidest kirjutamist võidakse tajuda mõjutamisena, mis käivitab 'eseme tabu' ja 'situatsiooni rituaali' välistuseprotseduurid. Seega mobiliseerub peaaegu kogu diskursuse protseduuride arsenal. Sellest võib ka kasu olla, kuna see aitab näha enda asetust diskursuses. Arusaamise erinevus võimaldab märgata mingisuguseid selliseid nähtumusi, mida ise ei märka, aga millele teised palju tähelepanu pööravad. See muidugi eeldab avatust teistsugustele ideedele ja valmidust võtta vastu mõjutusi.

Kuigi inimese loomuses on mõjutada teisi ja võtta vastu mõjutusi, siis päris põhiseaduse tasandil on keelatud kasutada selleks sundi: "Igaühel on südametunnistuse-, usu- ja mõttevabadus. ... Igaühel on õigus jääda truuks oma arvamustele ja veendumustele. Kedagi ei tohi sundida neid muutma" [2011, § 40, 41]. Oma maailmavaate, arvamuste ja veendumuste olemasolu on inimeste põhiõigus. See muidugi ei tähenda, et inimene ei tohi avardada oma vaadet. Kitsarinnalisus (dogmatism) mõjutab õiglast väärtust seeläbi, et suurendab ebavõrdsust tehingu osapoolte teadlikkuses.

Raamatus "Inimeste veenmine" tõdetakse, et kiired muutused ei ole tavaliselt võimalikud, sest "inimesed hoiavad oma maailmavaatest tugevasti kinni", nii et inimesi on raske veenda isegi "vähemalt kaaluma teistsuguseid seisukohti" (Mills 2010, lk 49). Selle põhjuseks võib olla liigne uhkustunne või kartus avastada oma seisukohtade põhjendamatus. Samuti takistab teistsuguste seisukohtade kaalumist uskumus, et tõde pole olemas või et veendumused ei peagi rajanema faktidele ega loogikale. Seda nimetatakse relativismiks. Selle ideoloogia mõju puudutab õiglase väärtuse hindamist seeläbi, et suureneb hinnangute varieeruvus ning väheneb nende usaldusväarsus.

Arvamusi ja veendumusi on võimalik kujundada ka väljastpoolt meedia ja haridussüsteemi abil. Nende institutsioonide kaudu arvamuste ja veendumuste mõjutamiseks kulub aga aega. Kuna aus veenmine ei ole kerge või kui mõjuriks on liigne omahuvi, siis kaldub diskursus avaldama sundi, petma ja manipuleerima, kasutama allutamiseks demagoogiat. Sellise mõjutuse kogemine muudab inimesed võimu, veenmise ja

ühistegevuse suhtes umbusklikuks, millest tuleneb püüd võidelda võimu ja koostöö vastu, mida *a priori* peetakse kahjulikuks. Nii aga saadakse ise sellesama piirava diskursuse osaliseks ja hakatakse kasutama neidsamu meetodeid, mida ise tauniti ja mille vastu võideldi. Diskursus taastoodab ennast ja kasvatab eelarvamusi ühistegevuse, võimu ja juhtimise, ka isegi kasuliku juhtimise vastu. Seda ideoloogiat nimetatakse individualismiks. See mõjutab õiglast väärtust seeläbi, et suureneb ebavõrdsus tehingu osapoolte teadlikkuses ja huvitatuses.

Need on mõned näited -ismide mõjust õiglase väärtuse hinnangutele. Inimesed ei taju neid -isme ideoloogiatena, sest need ollakse internaliseeritud. Ent need mõjutavad juhatuse liikmeid ja nende väärtushinnanguid, mistõttu hinnangud õiglase esitusviisi kohta, sh õiglase väärtuse hinnangud võivad varieeruda paikkonniti ja isiksuseti.

Ent õiglase väärtuse kontseptsioon eeldab -ismide mõjust vaba avatust ja koostööd, et poleks ebavõrdsust tehingu osapoolte teadlikkuses, huvitatuses ega sõltumatuses. Õiglase esitusviisi raamistikus peaks eeldatavasti pääsema mõjule vaba ehe piiramata tervemõistuslikkus, millist tulemust õiglase väärtuse kontseptsioon ju soovibki — et finantsaruanded peegeldaksid sotsiaal-majanduslikku tegelikkust moonutusteta.

Siiski võib uurimistöö käesolevas peatükis käsitletud mõjutegurite valguses paista idealistlikuna õiglase väärtuse kontseptsiooni idee peegeldada sotsiaal-majanduslikku tegelikkust. Õiglase väärtus võib paista pigem ebakindla ja väheusaldusväärse mõõtmisalusena. Ent majanduskeskkonnas, mis on inflatsiooniline ning kus väärtust lisavad ka immateriaalne vara, uuenduslikus ning bioloogiline muundumine ehk ökosüsteemi osutatud teenused, ei saa ka soetusmaksumust ehk ajaloolist väärtust pidada paremaks ega asjakohasemaks mõõtmisalusel. Lahenduseks ei ole ka standardiseeritud hinnad ega muud seni proovitud mõõtmisalusel.

Finantsarvestuses on proovitud mitmesuguseid mõõtmisalusel, nii nagu ühiskonnas on katsetatud mitmesuguseid valitsusvorme. Ja nii nagu demokratism on saavutanud suurema tunnustuse, nii ka õiglase väärtus on mõõtmisalusel valitseva diskursuse järgi kõige eelistatum. Ent kas seni käsitletu põhjal võib öelda, et õiglase väärtuse kontseptsioon kiidetakse heaks sellepärast, et selle rakendamine on puudusteta? India

endine peaminister Jawaharlal Nehru kiitis heaks demokraatia, kuid lisas: "Ütlen seda vaid sellepärast, et kõik teised haldussüsteemid on halvemad" (Braude 1962, lk 173). Winston Churchill leidis, et "demokraatia on halvim valitsemise vorm, välja arvatud kõik need teised valitsemise vormid, mida inimkond aegade jooksul on proovinud" [Churchill 1947]. Prantsusmaa endine president Valéry Giscard d'Estaing nentis: "Me oleme tunnistajaks esindusdemokraatia kriisile" [d'Estaing 1993]. Ilmselt võib sarnaseid mõtteid öelda ka õiglase väärtuse kontseptsiooni kohta. Muud mõõtmisalusel paistavad halvemad. Ja ka õiglase väärtuse kontseptsiooni rakendamisel on ilmnud puudusi. Kontseptsioon ei tööta nii hästi, kui idee järgi võiks.

Kas viga on õiglase väärtuse kontseptsioonis? Uurimistöe alapunktis 2.1 viidati õiglase väärtuse mõõtmise standardi järelrevideerimisele, mille tulemusel leiti, et õiglase väärtuse kontseptsiooni idee on asjakohane, kuid probleeme tuvastati kontseptsiooni idee rakendamisel turuosaliste poolt. Probleemiks oli üldprintsipiide puudulik rakendamine. Õiglase väärtuse hinnangute kohta avalikustatav informatsioon on puudulik, mis põhjustab ebavõrdsust turuosaliste teadlikkuses.

Ka maailma juhid näevad sotsiaal-majanduslikus ja ideoloogilises keskkonnas probleemina ebavõrdsust. Näiteks USA president Richard Milhous Nixon ütles oma inauguratsioonikõnes: "Selleks et seadused oleksid haaratud meie südametunnistusega, jääb meil üle vaid rakendada ellu põhiline seadus, mis tagab, et lõpuks kõik inimesed oleksid tõesti võrdsed oma väarikuselt inimeste ees, nii nagu nad sünnivad võrdsetena oma väarikuselt Jumala ees" [Nixon 1969]. See Nixonilause sisaldab inimõiguste ülddeklaratsiooni [1948] esimese artikli mõtet, mis on sinna võetud Piiblist (New ... 2013, 34:19 lk 737, 17:26 lk 1488). Kust siis leida need üldprintsipiidid, millest juhendumine vähendaks ebavõrdsust?

President Nixon viitab üldprintsipiide allikale Piiblile. Tõsi, Piiblit peetakse poliitiku ja tegelikult iga inimese elu kasutusjuhendiks, mis oma paljude näidetega illustreerib hästi nii selle tulemusi, kui järgida sealseid üldprintsipiide, kui ka nende mittejärgimise tulemusi (Coleridge 2010, lk 33). Olles üldprintsipiide kõige vanem kirjalik allikas (selle kirjutamist alustati 16. sajandil e.m.a) on Piibel siiani väärtustatud bestseller, "iga aasta enim müüdud raamat" (Radosh 2006; New ... 2013, lk 1662). Siiski mitte iga

sotsiaalse keskkonna väärtushinnangud ei põhine Piiblil, isegi kui ideoloogiliselt seda väidetakse. Ilmselt sõltub õiglase väärtuse hindamine ettevõtte tasandil ka sellest, millises sotsiaal-kultuurilises keskkonnas ettevõtte tegutseb ning millised üldprintsipiibid selles keskkonnas domineerivad. Niisiis saab ettevõtte juhtkond hinnata ja valida ka seda, millise keskkonna üldprintsipiie järgida, sest globaliseerumine võimaldab ettevõtlusega tegeleda peaaegu millises tahes maailma paigas. Ent selline üldprintsipiide hajumus on president Nixonil arvates probleem, kuna suurendab ebavõrdsust.

Nixon tõstis esile, et ebavõrdsuse kõrvaldamiseks sotsiaal-majanduslikus keskkonnas on vaja jõustada konkreetne üldprintsipi: kohelda üksteist võrdsena väärikuselt. Eesmärk 'võrdsus väärikuselt' ei tähenda niivõrd egalitarismi. Inimestel on erinevad oskused, huvid ja ülesanded. Eesmärgil 'võrdsus väärikuselt' on tähendus siis, kui sotsiaalses keskkonnas ei õhutata üksteisega võistlemist ega olelusvõitlust, vaid inimesed lubavad üksteise eripäradel sotsiaalset keskkonda täiendada ja väärtustavad üksteist.

Selline tervemeelne suhtumine saab alata ettevõtete ja tavainimeste tasandilt, sest võimu tasandilt on need põhimõtted seadustesse küll kirja pandud, ent need ei toimi, nagu ka Nixon tõdes. Kas on tõenäoline, et maailma juhid jõustavad selle 'põhimise seaduse', nii et see hakkaks toimima? Sellele vastamiseks peab arvestama, et ka president Nixon, olles ametisse astunud, ei olnud kõrgemal diskursusest, mida ta taunis, vaid oli ka ise sellesama diskursuse osa. Niisiis, olgugi et ta lubas "rakendada ellu põhimise seadust", rikkus ta seda ja oli sunnitud ametist tagasi astuma [Larsson 2002]. Nixon avalikustas, et poliitikas on palju silmakirjalikkust ja teesklust ning selgitas, kui piiratud on poliitiku võimalused [ABC TV 1982]. Olnud üks ühiskonna võtmeisikuid, on tema tähelepanekud mõtlemapanevad. Tema selgitusest nähtub, et maailma juhid on ka ise sellesama diskursuse mõju all, mitte ei juhi seda. Ning kui arvestada, et inimajalugu koosnebki peamiselt võimude vahetumistest, soovides asendada senine võim parema vastu, mis omakorda varsti jälle välja vahetatakse, siis paistab ebatõenäoline, et maailma juhid hakkavad edendama võrdsust ja väärtustama õiglust, isegi kui nad seda väga soovivad, nagu president Nixon selle julgelt välja ütles. Maailma juhid väljendavad ka ise vastupidist. Näiteks detsembris 2013 kirjutas Suurbritannia endine rahandusminister ning viimase kriisi eel ja ajal peaminister olnud Gordon Brown, et

maailmamajandus liigub takistamatult krahhi ning et maailma juhid (ingl "world leaders") ei ole õppinud Lehman Brothersi 2008. aasta pankrotist ja "on rahvusvahelisest koordineerimisest teinud komöödia ["a mockery"]" [Brown 2013].

Siiski ei pea sotsiaal-majanduslikus keskkonnas toimuvat nii negatiivselt tõlgendama. Tõsi, need kommentaarid näitavad, et ühiskond on ootusärev. On küll aim selle kohta, et suured, isegi pöördelised muutused on ees, ent üldiselt mitte selle kohta, kuidas ja millised muutused täpselt aset leiavad, vaid muutusi nimetatakse krahhiks. Kuigi maailma juhid ei paku lahendusi, vaid teevad komöödiat, ei näe enamik ühiskonnast alternatiivi ja paneb ikkagi neile oma lootuse, teised toetuvad Piibli prognoosidele ning mitmed otsivad lahendusi kaoseteooriast (Võhandu 2010; New ... 2013, B1, B9, 2:44 lk 1209, 6:9–10 lk 1312). Foucault selgitab, et võim ilmutab hirmu diskursuse kontrollimatuks muutumise ees (2005, lk 40). Kuid perspektiivis on muutused positiivsed, sest need toimivad puhastavalt.

Kuna probleem on ebavõrdses, siis eelseisvad muutused järelikult hakkavad edendama suhtumist 'võrdsed väärikuselt', mille tulemusena suureneb heaolu sotsiaalses keskkonnas. Sest eesmärk midagi probleemset parandada ajendabki muutustele (Hanni 2014, lk 9). Ent sotsiaalse keskkonna kvaliteeti parandab mitte pelgalt ebavõrdsusest ja olelusvõitlusest hoidumine, vaid järgmine tase: kui sotsiaalse keskkonna iga liige on teistele väärikust ja austust osutades algatajaks ja näitab selles initsiatiivi (New ... 2013, 12:10b lk 1520). Kui see on vastastikune ja motivatsioon selleks tuleb mitte väljastpoolt järelevalveaparaadi mõjul, vaid ühise huvi nimel seestpoolt (nagu Nixon ametisse astumisel eesmärgiks seadis, et põhimisi seadusi, üldprintsiipe, järgitaks südametunnistusega), siis väheneksid oluliselt paljud õiglase väärtuse kontseptsiooni rakendamisega seotud probleemid, mida käesolevas uurimistöös käsitleti.

Selle saavutamine võib paista idealistlik, samamoodi nagu on idealistlik ootus, et senise diskursuse keskkonnas tehingute osapooled edendaksid ühise heaolu nimel võrdset teadlikkust, huvitatust ja sõltumatust õiglase väärtuse kontseptsiooni täies eheduses.

Eesmärk, et finantsaruanded annaksid ettevõtte varadest ja kohustustest mitte ainult õige, vaid ka õiglase ülevaate, eeldab lisaks võrdsusele niisiis ka ühise heaolu

väärtustamist. Käsitledes õnnelikkust ja ühist heaolu, selgitab endine põllumajandusminister majandusteaduse doktor J. Leetsar, et need väärtused tuginevad "sotsiaalsele sidususele, kõigi jätkusuutlikule arengule, sotsiaalsele õiglusele ning inimestevahelisele koostööle" (2012, lk 284). Ühise huvi eesmärk on sisse kirjutatud ka Euroopa Liidu aluslepingutesse. Artikli 121 (EÜ endise asutamislepingu artikli 99) järgi "liikmesriigid käsitlevad oma majanduspoliitikat kui ühise huvi küsimust" (Euroopa Liidu ... 2010, lk 97). Kui siin sätestatud ühise huvi eesmärki ehedana täidetaks, siis ilmselt poleks (liikmes)riikide ega ka ettevõtete vahelist võistlemist, poleks vajadust manipuleerida andmetega, vaid nii riikide kui ettevõtete finantsaruanded annaksid neist õige ja õiglase ülevaate.

Selgub, et ei piisa ühise heaolu ja võrdsuse üldprintsipiide kirjutamisest seadustesse ja aluslepingutesse. Et need üldprintsipiidid tööle hakkaksid, on vaja diskursuse muutumist. Diskursuse protseduure arvestades võib positiivseid muutusi tuua pigem uus ühiskonnakorraldus, nagu tõdeb ka J. Leetsar: "Tundub, et 21. sajandil peame tõesti omaks võtma mingi uut alustel põhineva ühiskonnakorra" (2012, lk 276). Millise? "Arvatavasti on praegusel, uute teadmiste taustal meie ellujäämise võimaluseks mitte kapitalistliku turumajanduse igakülgne arendamine, vaid pigem uue ühiskonnakorra avastamine ja loomine. Kas selle aluseks on ühistegevusel põhinev looduskapitalism, juhitud demokraatia, ökosotsiaalne turumajandus või mõni teine ühiskonnateooria, pole veel selge" (Sealsamas, lk 96). Samas on selge, et lähituleviku ühiskond saab olema parem, sest praegune olukord on liiga halb, et jääda muutmatuna kestma (New ... 2013, lk 16–21).

Kuni uue ühiskonnakorrani, uue diskursuse jõustumiseni tuleb ettevõtte juhtkonnal varasid ja kohustusi hinnates sageli laveerida õiguse ja õigluse ning omahuvi ja ühishuvi tihti vastakate ootuste vahel, mida õiglase väärtuse kontseptsioon kui diskursus praegu kätkeb. Õiglase väärtuse kontseptsiooni rakendamine on tihedalt põimunud domineeriva diskursuse ja selle protseduuridega.

Lisaks eelnevates alapunktides käsitletud teguritele mõjutab õiglase väärtuse hindamist puudulik juhendumine ühishuvi ja 'võrdsus väärikuselt' üldprintsipiidest ning olelusvõitlusele ja jätkusuutmatule arengule ülesehitatud sotsiaal-majanduslik keskkond, mis teeb keeruliseks õiglase väärtuse kontseptsiooni õige ja õiglase rakendamise.

KOKKUVÕTE

Uurimistöö eesmärk oli käsitleda õiglase väärtuse hindamist mõjutavaid tegureid. Aastal 2008 alanud ülemaailmse finantskriisi põhjusi seostatakse õiglase väärtuse kontseptsiooni puudustega finantsaruannete arvestushinnangute andmisel. See osutab vajadusele hinnata, kas õiglase väärtuse kontseptsioonis võib olla viga või on tehtud vigu kontseptsiooni rakendamisel.

Uurimistöö alguses käsitleti õiglase väärtuse kontseptsiooni tausta, millest kontseptsioon on välja kasvanud, misjärel analüüsiti kontseptsiooni praegust "ümbrust" ehk diskursuse keskkonda, kus kontseptsioon praegu toimib. Saadud teoreetilise informatsiooni taustal hinnati, kuidas kontseptsioon rakendub tegelikus majanduskeskkonnas. Selgus, et õiglase väärtuse kontseptsiooni rakendamine sujub enamasti tõrgeteta majandustsükli tõusufaasis. Raskusi ja moonutusi õiglase väärtuse kontseptsiooni rakendamisel tekib aga majandustsükli langusfaasis või kui ettevõttel on probleeme netovaraga.

Ettevõtte tasandil õiglase väärtuse kontseptsiooni rakendamise hindamiseks lahutati kontseptsioon osadeks ning uuriti iga osa eraldi. Ettevõtte tasand on kõige selgemalt seotud inimlike faktoritega. Uurimistöö tulemusel selgus, et ettevõtte tasandil mõjutavad õiglase väärtuse kontseptsiooni rakendamist tegurid, mis tulenevad vara kvalitatiivsetest ja kvantitatiivsetest iseärasustest, tehingu ajast, nõudlusest, osapoolte vahelisest seotusest (sõltuvusest), tehingu tegemise survest (sundseisust, ebavõrdsest huvitatusest) või tehingu osapoolte ebavõrdsest teadlikkusest. Kontseptsiooni eeldused — teadlikkus, huvitatus ja sõltumatus — ei ole lihtsalt saavutatavad. Seetõttu

on ka keeruline tagada, et õiglase väärtuse kohta antud hinnangud oleksid täpselt kooskõlas õiglase väärtuse kontseptsiooniga.

Ettevõtte tasandil õiglase väärtuse kontseptsiooni rakendamise hindamine tõi esile ka juhtkonnal lasuva surve moonutada õiglast väärtust, kalduvuse hoida alal ebavõrdsust teadlikkuses, mõjutada huvitatust ja/või varjata sõltuvust. Seega õiglase väärtuse hindamine ettevõtte tasandil on hõlpsasti manipuleeritav. Sellele osutab ka finantsaruandluse mitmetasandilise järelevalveinstitutsiooni olemasolu.

Hinnangute kontrollimine on komplitseeritud, kusjuures raskuseks ei ole mitte õiglase väärtuse kontseptsioon — kontseptsiooni idee on asjakohane —, vaid keeruline on õiglase väärtuse kontseptsiooni korrektne rakendamine võlale, olelusvõitlusele ja ressursside jätkusuutmatule tarbimisele ülesehitatud sotsiaal-majanduslikus keskkonnas. Uurimistöös on viidatud vajadusele õiglase väärtuse kontseptsiooni rakendamisel rohkem toetuda sotsiaal-majandusliku keskkonna üldprintsipiidele. Sotsiaalne keskkond ei parane, kui oodata ausust, võrdsust ja õiglust teistelt, vaid ühiskonnaliikmed ise peavad väärtustama ühist heaolu ja õiglust. Muidu ei taga ka järelevalveinstitutsioon õiglase väärtuse kontseptsiooni rakendamist ilma moonutusteta, selgus uurimistööst.

Ettevõtete üks eesmärke on teenida kasumit ja suurendada sel viisil ettevõtete omanike vara. Kasum on tulude ja kulude vahe. Eesmärk teenida võimalikult suur kasum tähendab seega eesmärki müüa tooteid võimalikult palju kallimalt kui on nende maksumus. Kui leidub teadlik, huvitatud ja sõltumatu ostja, kes on valmis tehinguks, milles sisalduv müüja kasum on kuitahes suur, siis selle tehingu summa on kontseptsiooni järgi õiglase väärtus. Sellise internaliseeritud ideoloogia keskkonnas seega ei pruugi õiglase väärtuse kontseptsioon mõõta väärtust õiglase üldprintsipi järgi. (Niisiis, kuigi idee ja esituse poolest peaks 'õiglase väärtus' väljendama väärtust, mis on õiglase, toodi uurimistöös esile, et alati see nii ei ole. Väljendit 'õiglase väärtus' ei vastandata väljendile 'ebaõiglase väärtus', vaid 'õiglase väärtus' on mõõtmisaluse nimetus, ilma et see alati esitaks väärtusi, mis on õiglased.) Lisaks soodustab selline äriideoloogia asümmeetriat tehingu osapoolte teadlikkuses ja huvitatuses, sageli ka sõltumatuses, ning põhjustab seega ka moonutusi võrreldes ühise heaolu üldprintsibiiga. Seetõttu on uurimistöös jõutud järelduseni, et õiglase väärtuse kontseptsiooni korrektsemaks rakendamiseks on

vaja, et muutuks valitsev diskursus. Muud muudatused on ilustavat ehk kosmeetilist laadi, mis jäävad ikkagi toetama domineerivat omahuvi ideoloogiat.

Õiglase väärtuse kontseptsiooni rakendamise hindamine ettevõtte tasandil on uurimistöö kõige mahukam osa. Ettevõtte tasand on kõige olulisem, sest ettevõtte tasandil antaksegi õiglase väärtuse hinnangud, mis kajastuvad finantsaruannetes. Diskursuse keskkond ja makrotasand on vaid foon, mille taustal hinnanguid antakse. Ent tausta mõistmine aitab juhtkonna antud hinnanguid seletada. Seletada saab aga nähtusi, mida piisavalt tuntakse ja mille käsitlemiseks on olemas vastav keel.

Seetõttu viidati uurimistöös mitu korda õiglase väärtuse kontseptsiooni definitsioonile kui teoreetilisele ootusele. Samuti on uurimistöö teoreetilises osas põhjalikult käsitletud diskursuse valdkonda kui sotsiaalset tegelikkust. Sel viisil sai rajatud piisav ning keeleliselt väljendatav alus õiglase väärtuse kontseptsiooni rakendamise hindamiseks koos selle diskursuse osaga.

Kuna finantsaruandluses on tooniandvamaks mõõtmisaluseks õiglane väärtus, siis võib liialdamata öelda, et maailmamajandus põhineb õiglase väärtuse kontseptsioonil. Sellel kontseptsioonil on suur tähtsus mitte ainult ettevõtete ja ettevõtete kogumi varade ja kohustuste hindamisel, vaid väärtus antakse ka ökosüsteemi teenustele ja rekreatsioonile. Tunnustatakse vajadust hinnata väärtusi õiglaselt.

Selles vallas annab uurimistöö vajalikku ainet ka edasisteks uurimusteks, näiteks selle uurimiseks, kuidas tõhusamalt elimineerida vigu, mis satuvad finantsaruannetesse õiglase väärtuse kontseptsiooni rakendamise puuduste tõttu. Ja kuigi uurimistöö oli piiritletud Euroopa komisjoni kehtestatud raamatupidamise standardite järgse õiglase väärtuse kontseptsiooni rakendamise hindamisega, saab siit uurimistööst ainetikku ka väärtuse mõõtmise teiste käsitletute ja teooriate võrdlevaks uurimiseks.

Uurimistöö eelviimane lisa käsitleb diskursuslike kogukondade piiranguid. Nende piirangute tõttu isikut ei lubata siseneda diskursuse korda, kui ta ei rahulda teatud tingimusi, näiteks kvalifikatsiooninõuet või teatud stiili vm. Ka käesolev uurimistöö võis tekitada lugejas tõrke, sest uurimistöö ei rahuldanud alati teadusdiskursuse teatud tingimusi. Aeg-ajalt on kasutatud mõneti distsipliinivälist keelt või ignoreeritud piiratud

määralt teadusteksti reegleid ning käidud "lubatud" diskursuste piirialadel (mitte küll kaugemal, et siiski säilitada kontakt) — seda selleks, et oleks võimalik vaadata harjumuspärasest diskursustest väljapoole. See võib tekitada tõrke selle tõttu, et inimesel on tung anda hinnanguid, ehkki see kitsendab ta vaatenurka, millele ta avatud julgub olla. Seepärast on sobiv tänada neid, kes uurimistööd avatud meelega on lugenud.

Tung anda hinnanguid tekitab kriitikat, sh kriitikat nii õiglase väärtuse kontseptsiooni kohta üldiselt kui ka selle kontseptsiooni rakendamisel antud õiglase väärtuse hinnangute kohta. Kriitika aga pärsib julgust ja vabadust rakendada loovust õiglase väärtuse hindamisel, et õiglase väärtus vastaks rohkem õiglase väärtuse kontseptsiooni ideele. Uurimistöö ergutab juhtkonda kaasama julgemalt oma loovust õiglase väärtuse mõjude hindamisel. Julgus kaasneb teadlikkusega, ning uurimistöö on suurendanud teadlikkust, käsitledes mitmesuguseid tegureid, mis kontseptsiooni järgi mõjutavad õiglase väärtuse hindamist.

Kuna õiglase väärtuse hindamine on loov tegevus, milles numbrite ja sõnade kaudu vahendatakse vara väärtuse mingit üldistatud tunnetust, siis võib õiglase väärtuse hindamist pidada kunstiks. Kunsti hindavad kunstikriitikud, kellel on oma maitse ja maailmavaade, millega kunstnik peab arvestama. Uurimistööst selgus, et sama kehtib õiglase väärtuse hindamisel. Ettevõtte juhtkonnal on vaja arvestada nii sellega, millisena juhtkond ise ümbritsevat majandus- ja diskursuse keskkonda tajub, kui ka sellega, millist tagasisidet võidakse saada sotsiaalse keskkonna järelevalveaparaadi kaudu.

Samuti selgus uurimistööst, et väärtusi loovad ja hindavad inimesed vajavad ka veenvust, et nad saaksid muuta oma ideed tulemusteks. Õiglase väärtuse hindamisel on ettevõtte juhtkonnal vaja ideed ja eeldused avalikustada veenvalt selliselt, et kriitikul oleks piinlik arvata teisiti. Nii tehes on tõenäoline, et saadud tulemus ongi õiglase väärtus selle kontseptsiooni järgi konkreetses sotsiaal-majanduslikus keskkonnas. Samas näitab see asjaolu, et õiglase väärtuse hindamisel peab lisaks õiglase väärtuse kontseptsiooni kirjalikele juhenditele arvestama suuresti ka heakskiidetud ideoloogiat ja diskursuse keskkonda, mis avaldavad otsustavat mõju õiglase väärtuse kontseptsiooni rakendamisel.

VIIDATUD ALLIKAD

1. **Aaviksoo, J.** (17.03.2005). Rahvuslik peataolek. — *Eesti Päevaleht*. Tallinn: AS Eesti Ajalehed. [WWW] <http://epl.delfi.ee/news/arvamus/jaak-aaviksoo-rahvuslik-peataolek.d?id=51006191>, viidatud: Sutrop, M., prof. (2005). Kas Eesti jagab Euroopa väärtusi? — *Riigikogu Toimetised*, RiTo 11. Tallinn: Riigikogu Kantselei. [WWW] <http://www.riigikogu.ee/rito/index.php?id=11145> (12.05.2014), 8 lk.
2. ABC TV. (October 27, 1982). Good Morning America. New York: WATCH ABC, viidatud: Newspaper Archive: World's Largest Collection. Publication: *Medicine Hat News*. (October 28, 1982). Alberta, Canada: City of Medicine Hat, [WWW] <http://newspaperarchive.com/ca/alberta/medicine-hat/medicine-hat-news/1982/10-28/page-10> (18.05.2014), lk 10 vahendusel.
3. **Alver, J., Alver, L.** (2013). Mõningaid ääremärkusi Euroopa Liidu uuele Raamatupidamisdirektiivile. — *Audit, maksud, raamatupidamine ja finantsanalüüs II*. Tallinn: Tallinna Tehnikaülikooli kirjastus, lk 13–25.
4. **Ang, J., Smith, T. J., Valencia, A.** (December 2013). The Effect of Noisy Fair Value Measures on Bank Capital Adequacy Ratios. — *Accounting Horizons*, Academic Journal, Vol. 27, No 4. American Accounting Association, pp 693–710.
5. **Ariely, D.** (2009). Predictably Irrational, Revised and Expanded Edition: The Hidden Forces That Shape Our Decisions. Canada: HarperCollins. 368 p.
6. **Asu, B., Siling, S.** (29.04.2014). Õiglase väärtuse leidmisest mõistliku kulu ja pingutusega. Eesti Raamatupidajate Kogu üritus. Tallinn: BDO. 12 lk.
7. Audiitortevuse seadus. (Vastu võetud 27.01.2010, muudetud, täiendatud, viimati jõustunud 02.01.2014). — *Riigi Teataja*. [WWW] <https://www.riigiteataja.ee/akt/123122013016> (08.05.2014).
8. **Balmford, A., Pimm, S. L., Ayres, M., Branch, G., Brandon, K., Brooks, T., Bustamante, R., Costanza, R., Cowling, R., Curran, L. M., Dobson, A., Farber, S., da Fonseca, G. A. B., Gascon, C., Kitching, R., McNeely, J., Lovejoy, T., Mittermeier, R. A., Myers, N., Patz, J. A., Raffle, B., Rapport, D.,**

- Raven, P., Roberts, C., Rodríguez, J. P., Rylands, A. B., Tucker, C., Safina, C., Samper, C., Stiassny, M. L. J., Supriatna, J., Wall, D. H., Wilcove, D.** (September 21, 2001). Can We Defy Nature's End? — *Science*. Washington: American Association for the Advancement of Science (AAAS), Volume 293, No. 5538, pp 2207–2208, viidatud: Radford, T. (August 9, 2002). World's wealth still relies on nature: Economists find wilderness worth more than farm land. — *The Guardian*. London: Guardian News and Media, [WWW] www.theguardian.com/uk/2002/aug/09/science.environment/print (13.05.2014) vahendusel.
9. **Begley, S.** (July 20, 1998). Science Finds God. — *Newsweek: Society*. New York City, NY: Newsweek LLC. [WWW] www.washingtonpost.com/wp-srv/newsweek/science_of_god/scienceofgod.htm (10.05.2014).
 10. **Belsey, C.** (1980). *Critical Practice*. Routledge, New York: Taylor & Francis. 168 p.
 11. **Bernal, J. D.** (1967). *The origin of life*. Ohio: University of Minnesota. xvi+345 p.
 12. **Bischof, J., Daske, H., Sextroh, C.** (April 2014). Fair Value-related Information in Analysts' Decision Processes: Evidence from the Financial Crisis. — *Journal of Business Finance & Accounting*, Volume 41, Issue 3/4. Hoboken, New Jersey: Wiley-Blackwell, pp 363–400.
 13. **Block, D.** (1993). *Our Universe: Accident or Design?* Edinburgh: Scottish Academic Press. 40 p, viidatud: Research Library 2012: Publications 1950–2012. (2013). Volume 19, g02 8/6. [CD-ROM]. Germany: WT BTS, lk 5 vahendusel.
 14. **Braude, J. M.** (1962). *Lifetime Speaker's Encyclopedia*. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice-Hall, Inc. 1224 p.
 15. **Bromwich, M., Macve, R., Sunder, S.** (2008) *The Conceptual Framework: Revisiting the Basics*. The British Accounting Association Financial Accounting and Reporting Special Interest Group Symposium on The Future of Financial Reporting 2008. London: ACCA. 21 p.
 16. **Brown, G.** (December 18, 2013). Stumbling Toward the Next Crash. — *The New York Times*. NY: The New York Times Company. [WWW] www.nytimes.com/2013/12/19/opinion/gordon-brown-stumbling-toward-the-next-crash.html (12.05.2014).
 17. **Casabona, P., Shoaf, V.** (Spring 2010). Fair Value Accounting and the Credit Crisis. — *Review of Business*, Volume 30, Issue 2. Hilo, HI: Institute for Business and Finance Research, LLC, pp 19–30.
 18. **Challoner, J.** (2013). Teaduse lugu. Tallinn: Avita. /Toim. T. Ivan, O. Kekišev. 95 lk.
 19. **Churchill, W.** (1947). House of Commons speech on Nov. 11, 1947, viidatud: Hilton, R., prof. (09.05.03). Democracy: Democracy and Churchill. — *World Association of International Studies*. California: Stanford University. [WWW] [http://wais.stanford.edu/Democracy/democracy_DemocracyAndChurchill\(090503\).html](http://wais.stanford.edu/Democracy/democracy_DemocracyAndChurchill(090503).html) (20.04.2014) vahendusel.

20. **Clark, S. J., Jordan, C. E., Pate, G. R.** (Feb 2013). The Debate over Fair Value Reporting. Fact or Fiction? Using Benford's Law to Find Answers. — *CPA Journal*, Volume 83, Issue 2. NY: The New York State Society of CPAs, pp 46–51.
21. **Coleridge, S. T.** (2010). *The Statesman's Manual Or the Bible the Best Guide to Political Skill and Foresight*. Whitefish, Montana: Kessinger Publishing. 230 p.
22. **Cunico, S.** (Feb 2011). Measuring fair value. — *Charter*, Volume 82, Issue 1. Australia: Institute of Chartered Accountants, pp 68–69.
23. **d'Estaing, V. G.** (July 1993). — *The Wall Street Journal*. New York: Dow Jones & Company, Inc., viidatud: Shaw, D. (Sept 16, 1993). Dire Judgments on Clinton Started Just Days Into Term: Media: Competition among analysts and President's risky agenda played roles in drumbeat of early criticism. — *Los Angeles Times*. Los Angeles: Los Angeles Times Media Group, [WWW] http://articles.latimes.com/1993-09-16/news/mn-35815_1_clinton-presidency (20.04.2014) vahendusel.
24. **Damian, M. I.** (May 2014). Researches on Difficulties of Auditing Fair Values. — *Audit Financiar*, Vol. 12, Issue 113. Romania: Member of International Federation of Accountants (IFAC), Chamber of Financial Auditors of Romania, pp 9–17.
25. **Danziger, P. N.** (2004). *Why People Buy Things They Don't Need: Understanding and Predicting Consumer Behavior*. Ithaca, New York: Paramount Market. 294 p.
26. Earth Overshoot Day: In 8 Months, Humanity Exhausts Earth's Budget for the Year. (August 20, 2013). Oakland, California: Global Footprint Network, Advancing the Science of Sustainability. [WWW] http://www.footprintnetwork.org/en/index.php/GFN/page/earth_overshoot_day/ (15.05.2014).
27. Eesti keele seletav sõnaraamat. (2009). 1. kd., A-J. Tallinn: Eesti Keele Instituut, Eesti Keele Sihtasutus. /Toim. M. Langemets, M. Tiits, T. Valdre, L. Veskis, Ü. Viks, P. Voll. [WWW] <http://portaal.eki.ee/dict/qs/> (12.05.2014). 743 lk.
28. **Ehlen, C. R., Hunter, D. R., Shanklin, S. B.** (March 2011). A Retrospective View Of The IFRS' Conceptual Path And Treatment Of Fair Value Measurements In Financial Reporting. — *Journal of Business & Economics Research*, Volume 7, Number 3. Littleton, Colorado: The Clute Institute, pp 23–28.
29. **Einstein, A.** (1975). *North American Wildlife and Natural Resources Conference*, Volume 71. Gardners, Pennsylvania: Wildlife Management Institute, viidatud: Scherer, M. R. J. (August 2012). Synthesis and Applications of Double-Gyroid-Structured Functional Materials. (A dissertation submitted for the degree of Doctor of Philosophy). Cambridge, UK: University of Cambridge. 278 p, lk 5 vahendusel.
30. **Einstein, A.** (2006). *The World As I See It*. Minneapolis: Filiquarian LLC. 128 p.
31. **Emerson, D. J., Karim, K. E., Rutledge, R. W.** (April 2010). Fair Value Accounting: A Historical Review Of The Most Controversial Accounting Issue In Decades. — *Journal of Business & Economics Research*, Vol 8, No 4. Colorado: Clute Institute, pp 77–85.

32. Euroopa komisjoni määrus (EÜ) nr 1126/2008, 3. november 2008, millega võetakse vastu teatavad rahvusvahelised raamatupidamisstandardid kooskõlas Euroopa Parlamendi ja nõukogu määrusega (EÜ) nr 1606/2002. (jõustunud 02.12.2008). — *Euroopa Liidu Teataja*, 29.11.2008, L 320. 481 lk.
33. Euroopa Liidu toimimise leping. (2010). Aluslepingute konsolideeritud versioonid. Põhiõiguste harta (2010). Tallinn: Juura. 318 lk.
34. Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2006/43/EÜ, 17. mai 2006, mis käsitleb raamatupidamise aastaaruannete ja konsolideeritud aruannete kohustuslikku auditit. (jõustunud 4. juuli 2006). — *Euroopa Liidu Teataja*, 09.06.2006, L 157. 21 lk.
35. Euroopa Parlamendi ja nõukogu direktiiv 2013/34/EL, 26. juuni 2013, teatavat liiki ettevõtjate aruandeaasta finantsaruannete, konsolideeritud finantsaruannete ja nendega seotud aruannete kohta. (jõustunud 19. juuli 2013). — *Euroopa Liidu Teataja*, 29.06.2013, L 182. 58 lk.
36. EVS 875-1. (2010). Vara hindamine. Osa 1. Hindamise üldised alused. Tallinn: Eesti Standardikeskus. 28 lk.
37. EVS 875-5. (2010). Vara hindamine. Osa 5. Hindamine finantsaruandluse eesmärgil. Tallinn: Eesti Standardikeskus. 36 lk.
38. **Faber, M.** (2014). Viidatud: Neemre, R. (08.05.2014). Faber: meid ootab ees suurem kriis kui 2008. aastal. — *Äripäev*. Tallinn: Äripäev AS, [on-line] <http://www.aripaev.ee/article/2014/5/8/faber-meid-ootab-ees-suurem-kriis-kui-2008-aastal> (12.05.2014) vahendusel.
39. Fair value accounting gets mixed review. (April 2014). — *Accounting Today*, Volume 28, Issue 4. New York: CPA Journal, p 14.
40. **Fairclough, N.** (1992). *Discourse and Social Change*. Cambridge: Wiley. 259 p.
41. **Foucault, M.** (2005). *Diskursuse kord: Collège de France'i inauguratsiooniloeng 2. detsembril 1970*. Tallinn: Varrak. /Tõlk. M. Tamm. 96 lk.
42. **Fowler, R.** (1991). *Language in the News: Discourse and Ideology in the Press*. London: Psychology Press. 254 p.
43. **Fröhlich, N. B.** (2011). *Lösungsansätze in der internationalen Bankenregulierung und in der IFRS-Rechnungslegung als Antwort auf die Finanzkrise 2008/2009*. (Dissertation Nr. 3946 der Universität St. Gallen, Hochschule für Wirtschafts-, Rechts- und Sozialwissenschaften sowie Internationale Beziehungen (HSG) zur Erlangung der Würde einer Doktorin der Wirtschaftswissenschaften) Zürich. 320 S.
44. **Gee, H.** (1999). *In Search of Deep Time—Beyond the Fossil Record to a New History of Life*. Ithaca, New York: Cornell University Press. 267 p.
45. **Green, J. P., Sr.** (2010). *The Interlinear Bible: Hebrew-Greek-English, Coded with Strong's Concordance Numbers*. Massachusetts: Hendrickson Publishers. x+976 p.

46. **Hallang, T.** (3/2005). Sõnasõnalisest idiomaatiliseni: seaduste tõlkimine läbi aegade. — *Õiguskeel*, 11. aastakäik, justiitsministeerium, Tallinn: Juura, lk 41–47.
47. **Hanni, H.** (27.03.2014). Miks ühiskond areneb? (MS.0739 ühistegevus, ainetöö.) Tartu: Eesti Maaülikool. 12 lk.
48. **Hicks, J. R.** (1946). *Value and Capital: An Inquiry Into Some Fundamental Principles of Economic Theory*. 2nd ed. Oxford: Oxford University Press. xi+340 p.
49. **Hoyle, F., Wickramasinghe, N. C.** (1981). *Evolution from space*. London: J. M. Dent & Sons, Ltd. 176 p.
50. **Howard, G.** (March 1978). The Name of God in the New Testament: Did the earliest Gospels use Hebrew letters for the Tetragrammaton? — *Biblical Archaeology Review*, BAR 4:01. Washington, District of Columbia: Biblical Archaeology Society. [WWW] <http://members.bib-arch.org/search.asp?PubID=BSBA&Volume=4&Issue=1&ArticleID=3&UserID=0&> (27.05.2014).
51. IAS 2. (29.11.2008). Varud. Euroopa komisjoni määruse nr 1126/2008 lisa. (vastu võetud 03.11.2008, jõustunud 02.12.2008). — *Euroopa Liidu Teataja*, L 320, lk 22–26.
52. IAS 29. (29.11.2008). Finantsaruandlus hüperinflatiivsetes majanduskeskkondades. Euroopa komisjoni määruse (EÜ) nr 1126/2008 lisa. (vastu võetud 03.11.2008, jõustunud 02.12.2008). — *Euroopa Liidu Teataja*, L 320, lk 167–170.
53. IFRS: Insight into IFRS 2013–2014. An overview. (September 2013). *Sine loco*: Audit Committee Institute. 108 p.
54. IFRS 13. (November 2012). Fair value measurement. UK: EYGM Limited. 196 p.
55. Inimõiguste ülddeklaratsioon = Ühinenud Rahvaste Organisatsiooni Inimõiguste Ülddeklaratsioon. (kuulutatud välja ÜRO Peaassamblee poolt 10.12.1948). [WWW] www.ohchr.org/EN/UDHR/Pages/Language.aspx?LangID=est (14.05.2014). 6 lk.
56. ISA 540. (2010). Arvestushinnangute, sh õiglase väärtuse arvestushinnangute ja nendega seoses avalikustatu auditeerimine. Tallinn: Audiitorkogu. 42 lk.
57. **Isacson, W.** (2007). *Einstein: His Life and Universe*. New York: Simon and Schuster. 624 p.
58. **Johns, E., Wasch, A.** (April 2009). Fair Value Two-Step. — *AFP Exchange*, Volume 29, Issue 3. Washington: Association for Financial Professionals, pp 26–27.
59. **Katz, D. M.** (September 2008). Fair Value Revolution. Historical Cost Accounting Is Fading As Corporate America Marches Into A New Area. — *CFO*. Boston, Massachusetts: CFO Publishing LLC, pp 50–56.
60. **Kaya, C. T.** (October 2013). Fair Value versus Historical Cost: Which is actually more "Fair"? — *Journal of Accounting & Finance*, Issue 60. Kızılay, Ankara: Turkish Association of Accounting & Finance Academicians, pp 127–137.

61. **Kaimre, P.** (27.02.2013). Metsade majandamise ökonoomilised aspektid ja metsatööde tasuvusanalüüs; investeeringute tasuvusanalüüs, investeeringute hindamise meetodid. Eesti Maaülikooli üritus. Autori üleskirjutus. Tartu. 41+39 lk.
62. **Kekišev, K.** (03.03.2011). Kuidas kasvuhoonegaasid raamatupidamisse jõuavad. Tallinn: AS Äripäev. [WWW] <http://www.aripaev.ee/blog/2011/3/3/kuidas-kasvuhoonegaasid-raamatupidamisse-jouavad> (21.05.2014).
63. Keskkonnaministeeriumi keskkonnatülevaade 2009. (2009). Tallinn: Keskkonnaministeeriumi Info- ja Tehnokeskus. /Toim. K. Kaukver. 184 lk.
64. **Kiigemägi, I.** (29.01.2009). Kuidas koostada rahavoogude aruannet korrektselt? Perfektne aastaaruanne kerge vaevaga: Mida peab raamatupidaja kindlasti teadma? Äripäeva seminar. Tallinn: Ernst & Young Baltic AS [WWW] http://www.seminar.aripaev.ee/images/originalimages/Ivar_Kiigemagi_2-5f034.pdf (21.05.2014). 9 lk.
65. **King, A. M.** (December 2008). GAAP vs IFRS: Will the Real Fair Value Please Stand Up? — *Financial Executive*. Morristown, New Jersey: Financial Executives International, pp 14–16.
66. **Kleis, R., Silvet, J., Väari, E.** (1978). Võõrsõnade leksikon. Tallinn: Valgus. 664 lk.
67. Krediidiasutuste seaduse muutmise ja sellega seonduvalt teiste seaduste muutmise seaduse 559 SE seletuskiri. (algatatud 09.12.2013). Tallinn: Riigikogu, rahanduskomisjon. 77 lk.
68. **Kremer, C., Berman, K.** (2010). Finantsalane pädevus. 16. kd. /Tõlk. Ü. Jälle. Tallinn: AS Äripäev. 109 lk.
69. **Kress, G.** (1985). *Linguistic Processes in Sociocultural Practice*. Geelong, Australia: Deakin University Press. 101 p.
70. **Kuusik, A., Virk, K., Aarna, K., Sepp, L., Seppo, M., Mehine, T., Printhal, I.** (2010). Teadlik turundus. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus. 342 lk.
71. **Landsman, W. R.** (2007). Is fair value accounting information relevant and reliable? Evidence from capital market research. — *Accounting & Business Research*, Special Issue. UK: Wolters Kluwer, pp 19–30.
72. **Larsson, M.** (17.06.2002). 30 aastat Watergate'ist. — *Eesti Päevaleht*. Washington (Eesti Päevalehe korrespondent): AS Eesti Ajalehed. [WWW] <http://epl.delfi.ee/news/valismaa/30-aastat-watergateist.d?id=50926915> (18.05.2014).
73. **Laux, C., Leuz, C.** (2009). The crisis of fair-value accounting: Making sense of the recent debate. — *Accounting, Organizations and Society*, Nr 34. London: Imperial College London, pp 826–834.
74. **Leetsar, J.** (2012). Maamajanduslik ühistegevus. Tartu: Eesti Maaülikool. 579 lk.
75. **Lehis, L.** (2000). Tulumaksuseadus: kommenteeritud väljaanne. Eesti Maksu- teadlaste Selts. Tartu: Casus. 1190 lk.

76. **Lilien, S., Sarath, B., Schrader, R.** (26.04.2013). Normal Turbulence or Perfect Storm? Disparity in Fair Value Estimates. — *Journal of Accounting, Auditing & Finance*, 28: 192. New York, NY: New York University, pp 192–211.
77. **Link, L.** (18.10.2010). Rahvusvahelised finantsaruandluse standardid. Rahandusministeeriumi üritus. Tartu: AS PricewaterhouseCoopers. 68 lk.
78. **Linsmeier, T.** (September 2013). A Standard setter's framework for selecting between fair value and historical cost measurement attributes: a basis for discussion of 'Does fair value accounting for nonfinancial assets pass the market test?' — *Review of Accounting Studies*, Vol. 18 Issue 3. NY: Springer Science, pp 776–782.
79. **MacKay, D. M.** (1978). Science, Chance, and Providence. Oxford, pp 31–34, viidatud: Evidence of Purpuse: Scientists Discover the Creator. (1996). New York: Continuum Publishing Company. /Edited by Templeton, J. M., lk 160 vahendusel.
80. **Maino, R., Palea, V.** (2013). Private Equity Fair Value Measurement: A Critical Perspective on IFRS 13. — *Australian Accounting Review*, No. 66, Volume 23, Issue 3. Sydney: The University of Sydney, pp 264–278.
81. **Marianne, Ø.** (03.08.2009). Mis on biomimikri? — *Bioneer*. [e-ajakiri] <http://www.bioneer.ee/eluviis/kliima/aid-5203/> (12.05.2014).
82. Millennium Ecosystem Assessment Synthesis Report. (2005). Washington: World Resources Institute. [WWW] <http://www.maweb.org/en/index.aspx> (16.04.2012).
83. **Mills, H.** (2010). Inimeste veenmine. 20. kd. /Tõlk. Ü. Jälle. Tallinn: Äripäev. 102 lk.
84. **Montague, N. R.** (October 22, 2010). The Effects of Directional Audit Guidance and Estimation Uncertainty on Auditor Confirmation Bias and Professional Skepticism When Evaluating Fair Value Estimates. (A dissertation submitted in partial fulfillment of the requirements for the degree of Doctor of Philosophy.) School of Accountancy College of Business University of South Florida. 165 p.
85. **Morris, R.** (2001). The Evolutionists—The Struggle for Darwin's Soul. New York: Henry Holt & Company. 272 p.
86. New World Translation of the Holy Scriptures. (2013). Ebina, Japan: WTBS. 1765 p + Appendixes B1–B15.
87. **Nixon, R., M.** (January 20, 1969). First Inaugural Address of Richard Milhous Nixon, viidatud: The Avalon Project: Documents in Law, History and Diplomacy. (2008). New Haven, Connecticut: Yale Law School, Lillian Goldman Law Library, [WWW] avalon.law.yale.edu/20th_century/nixon1.asp (14.05.2014) vahendusel.
88. **Ohvril, T.** (2012). Väikeettevõtja turundusest: kuidas suurte tegijate vahelt välja paista? Põlva: SA Põlvamaa Arenduskeskus. 84 lk.
89. **Paul, R.** (April 23, 2014). Ron Paul on Gold: No One Knows Value; I'm Buying. Bloomberg TV. Video recording. [WWW] <http://www.bloomberg.com/video/ron->

paul-on-gold-no-one-knows-value-i-m-buying-Mt6HW7s~Sp~ITIfGb87o4g.html, viidatud: Why does Ron Paul think Bitcoin does not fit the definition of money?, [WWW] <https://www.quora.com/Bitcoin/Why-does-Ron-Paul-think-Bitcoin-does-not-fit-the-definition-of-money> (24.04.2014) vahendusel.

90. **Power, M.** (2010). Fair value accounting, financial economics and the transformation of reliability. — *Accounting and Business Research*, International Accounting Policy Forum, Volume 40, No. 3. London Road, Surrey: Croner.CCH Group Limited, pp 197–210.
91. Põhiseadus = Eesti Vabariigi põhiseadus. (vastu võetud 28.06.1992, muudetud, täiendatud, viimati jõustunud 22.07.2011). — *Riigi Teataja*. [WWW] <https://www.riigiteataja.ee/akt/127042011002> (08.05.2014)
92. **Quammen, D.** (November 2004). Fossil Evidence. — *National Geographic*. Washington: National Geographic Society, pp 25–31.
93. Question 4: Has All Life Descended From a Common Ancestor? (2010). — *The Origin of Life: Five Questions Worth Asking*. Brooklyn, New York: WTBTs of Pennsylvania. (<http://wol.jw.org/en/wol/d/r1/lp-e/1102010346>). 32 p.
94. Raamatupidamise seadus. (2002). (vastu võetud 08.06.1996, muudetud, täiendatud, kehtetu alates 01.01.2003). — *Riigi Teataja*. [WWW] <https://www.riigiteataja.ee/akt/28680> (13.05.2014).
95. Raamatupidamise seadus. (2014). (vastu võetud 20.11.2002, muudetud, täiendatud, viimati jõustunud 23.03.2014). — *Riigi Teataja*. [WWW] <https://www.riigiteataja.ee/akt/113032014050> (13.05.2014).
96. Raamatupidamise Toimkonna ettepanekud juhendite nr 6 ja 12 muutmiseks. (2014). Tallinn: Raamatupidamise Toimkond. [WWW] <http://easb.ee/> (29.03.2014).
97. Raamatupidamise Toimkonna juhendite nr 6 ja 12 muutmise. (30. aprill 2014). Tallinn: Raamatupidamise Toimkond [WWW] <http://www.easb.ee/> (09.05.2014).
98. **Radosh, D.** (18.12.2006). The Good Book Business. — *The New Yorker*. New York: Condé Nast. [WWW] http://www.newyorker.com/archive/2006/12/18/061218fa_fact1 (21.04.2014).
99. Rahandusministri 10. novembri 2006 määrus nr 53. (2007). Seotud isikute vahel tehtud tehingute väärtuse määramise meetodid. (vastu võetud 10.11.2006, jõustunud 01.01.2007) — *Riigi Teataja*. [WWW] www.riigiteataja.ee/akt/12752116 (20.04.2014).
100. **Ramanna, K.** (March 2013). Why "Fair Value" Is The Rule. — *Harvard Business Review*. Boston, MA: Harvard Business Publishing, pp 99–101.
101. RTJ 1. (2013). Raamatupidamise aastaaruande koostamise üldpõhimõtted. Tallinn: Raamatupidamise Toimkond. 19 lk.
102. RTJ 3. (2013). Finantsinstrumendid. Tallinn: Raamatupidamise Toimkond. 22 lk.

103. RTJ 6. (2014). Kinnisvarainvesteeringud. Tallinn: Raamatupidamise Toimkond. 9 lk.
104. RTJ 15. (2013). Lisades avalikustatav informatsioon. Tallinn: Raamatupidamise Toimkond. 13 lk.
105. **Sall, M., Uustal, M., Peterson, K.** (2012). Ökosüsteemiteenused: ülevaade looduse pakutavatest hüvedest ja nende rahalisest väärtusest. Väljaanne nr 18. Tallinn: Säätva Eesti Instituut / Stockholmi Keskkonnainstituudi Tallinna keskus, Keskkonnainvesteeringute Keskus. 62 lk.
106. **Saluäär, H.** (5/2001). Mis on *mõistlik*? — *Õiguskeel*, VII aastakäik, justiitsministeeriumi väljaanne, Tallinn: Juura, Õigusteabe AS, lk 42—45.
107. **Scott, D. F., Martin, J. D., Petty, W. J., Keown, A. J.** (1991). Aktsiaettevõtte rahandus. III osa. Tallinn: Eesti Majandusjuhtide Instituut. /Toim. T. Lüll. 180 lk.
108. **Scott, I. E.** (2010). Fair Value Accounting: Friend or Foe? — *William & Mary Business Law Review*, Vol. 1, Issue 2, Article 7, 489. Williamsburg, Virginia. 55 p.
109. SEC Office of the Chief Accountant and FASB Staff Clarifications on Fair Value Accounting. (Sept 30, 2008). Washington: U.S. Securities and Exchange Commission. 2008-234. [WWW] <http://www.sec.gov/news/press/2008/2008-234.htm> (13.05.2014).
110. **Schabsky, T.** (2013). The Concept of Marriage Value. California: GRIN Publishing. 8 p.
111. SME IFRS = Väike- ja keskmise suurusega ettevõtete rahvusvaheline finantsaruandlusstandard (IFRS). Tallinn: Raamatupidamise Toimkond. 176 lk.
112. **Sproul, R. C.** (1994). Not a Chance: The Myth of Chance in Modern Science and Cosmology. Ada, Michigan: Baker Publishing Group. xiv+234 p.
113. **Sundgren, S.** (September 1, 2013). Is fair value accounting really fair? A discussion of pros and cons with fair value measurement. — *Liiketaloudellinen Aikauskirja: The Finnish Journal of Business Economics*, LTA 3–4/13. Aalto, Association of Business Schools Finland: Liiketaloustieteellinen Yhdistys Ry, pp 242–250.
114. **Sörg, M.** (3/4 2008). Hinnastabiilsus ja majanduskasv: tõlge Euroopa Keskpanga kuubülletäänist, mai 2008. — *Kroon ja Majandus*, Eesti Panga kvartalikirj. Tallinn, Eesti Pank: Aktaprint AS, lk 48–64.
115. **Zack, G. M.** (2009). Fair value accounting fraud: new global risks and detection techniques. Hoboken, New Jersey: Wiley. xxi+250 lk.
116. **Zhang-Debreceeny, E.** (2010). Reconsidering accounting for emission rights from an environmental ethics perspective: a critical examination of IFRIC 3 Emission Rights. (Master of Professional Accountancy-Research thesis). Wollongong, Australia: University of Wollongong. 168 p.
117. **Tamming, A.** (s.a.). Kuld muutub maailmas. Tallinn: Tavid AS. [WWW] www.tavid.ee/popFile.php?file=11 (13.05.2014). 13 lk.

118. **Tamming, A.** (15.03.2011). Majanduse tsüklilisuse teooria järgi seisame krahhi lävel. — *Äripäev*. Tallinn: AS Äripäev. [WWW] www.aripaev.ee/default.aspx?publicationid=31503ED6-39D4-4163-9D98-74AA1E3959CE&code=14627 (21.05.2014).
119. **Tamming, A.** (10.10.2013). Kriisid minevikus, olevikus ja tulevikus. Tartu linnavalitsuse ettevõtlusosakonna üritus. Autori üleskirjutus. Tartu. 31 lk.
120. **Tamming, A.** (13.01.2014). Maailma rahandus kui heroiinisõltuvus. — *Äripäev: arvamus*. Tallinn: AS Äripäev. [WWW] www.aripaev.ee/blog/2014/1/13/maailma-rahandus-kui-heroiinisoltuvus (14.01.2014).
121. Technology that imitates nature. (June 11, 2005). — *The Economist*, Technology Quarterly: Q2. London: The Economist Newspaper Limited. [WWW] <http://www.economist.com/node/4031083> (22.05.2014), pp 18–22.
122. Tulumaksuseadus. (vastu võetud 15.12.1999, muudetud, täiendatud, viimati jõustunud 01.01.2014). — *Riigi Teataja*. [WWW] <https://www.riigiteataja.ee/akt/123122013023> (20.04.2014).
123. **Tüür, K.** (aprill 2012). Noor teadlane avastab maailma imesid. — *Tartu Tudeng*, Intervjuu, M. Must üleskirjutus. Tartu: Tartu Ülikooli ÜE kuukiri, lk 6–7.
124. U.S. Historical Perspective on Fair-Value Accounting. (2011). Los Altos, California: Silicon Economics. [WWW] www.siliconeconomics.com/historical.shtml (29.03.2014).
125. Valitsuse kommunikatsioonibüroo pressiteade. (23. oktoober 2011). Tallinn: Riigikantselei [WWW] <http://valitsus.ee/et/valitsus/46222> (13.05.2014).
126. **Vine, W. E.** (1996). Vine's Complete Expository Dictionary of Old and New Testament Words with Topical Index: Keyed to Strong's Reference Numbers. Nashville, Tennessee: Thomas Nelson, Inc. xxx+1142 p.
127. **Võhandu, L.** (2010). Kaoseteooria ja majanduskriis. — *Tallinna Tehnikaülikooli aastaraamat 2009*. Tallinn: Tallinna Tehnikaülikooli Kirjastus, lk 258–261.
128. **Wilford, J. N.** (March 12, 1991). Sizing Up the Cosmos: An Astronomer's Quest. — *The New York Times*, Science, p B9. The New York Times Building, New York: The New York Times Company. [WWW] <http://www.nytimes.com/1991/03/12/science/sizing-up-the-cosmos-an-astronomer-s-quest.html?pagewanted=3> (07.05.2014).
129. ÕS = Eesti õigekeelsussõnaraamat ÕS 2013. (2013). Kirjakeele normi alus alates 01.01.2014. Tallinn: Eesti Keele Instituut, Eesti Keele Sihtasutus. /Koost. T. Erelt, T. Leemets, S. Mäearu, M. Raadik. [WWW] portaal.eki.ee/dict/qs (12.05.2014).
130. Äriseadustik. (vastu võetud 15.02.1995, muudetud, täiendatud, viimati jõustunud 01.04.2014). — *Riigi Teataja*. [WWW] www.riigiteataja.ee/akt/121032014021 (20.04.2014).
131. Ökosüsteemi kaubad ja teenused: September 2009. (2010). EL: Euroopa Komisjon, Väljaannete talitus. [WWW] http://ec.europa.eu/environment/pubs/pdf/factsheets/Eco-systems_goods_and_Services/Ecosystem_ET.pdf (15.05.2014). 4 lk.

LISAD

Lisa 1. Näited diskursuse situatsiooni rituaali kohta

Situatsiooni rituaal on diskursuse üks välistuse protseduure. See protseduur määrab, kuidas sobib kuskil midagi teha või millestki rääkida. Eeldatakse ka kehtivasse diskursusesse sobitumist (Foucault 2005, lk 28). Näiteks eristab valitsev diskursus üsna rangelt teaduse ja religiooni, nii et need välistaksid teineteist. Selles teemavaldkonnas käivituvad muudki diskursuse protseduurid, nagu 'eseme tabu' ning 'tõese ja väära vastandamine', samuti hirm diskursuse viljakuse ees jne, kuid käesolevas lisas käsitletakse 'situatsiooni rituaali' protseduuri mõju. Diskursuse 'situatsiooni rituaal' piirab selle tunnustamist, kui keegi teadlane näeb looduses, mida ta uurib, kellegi loomingut. Seetõttu ei viidata teadlaste usulistele tõekspidamistele, ehkki just usuline lähenemine võibki olla aluseks teadlase teadustöö viljakusele. 'Situatsiooni rituaal' taunib käsitlust, et tõsiteadus ja usk võivad täiendada teineteist, mitte ei ole vastuolus. Ometi mitmed teadlased ei ole diskursuse sellise piiranguga nõus, nagu osutavad järgmised näited.

”Kuigi suure paugu teooria kirjeldab väga hästi aine tekkimist ja universumi paisumist, ei saa selle abil siiski öelda, kust pärineb ürgaatom [ehk ei saa öelda, kes miks põhjustas suure paugu],¹ või seletada, miks looduseadused on sellised, nagu nad on. [...] Näiteks teavad bioloogid üpriski hästi, millal elu Maal alguse sai — umbes 3,4 miljardit aastat tagasi —, kuid nad ei ole siiani päris kindlad, kuidas see täpselt toimus. Kosmoloogid teavad, et universum sai alguse umbes 13,7 miljardi aasta eest, kuid nad ei tea miks. ... Neuroteadlased on teinud suuri edusamme mõistmaks üksikuid ajurakke (neuroneid) ja nende sidet ajuga. Seni pole aga kellelgi õrna aimu, kuidas need seosed muudavad võimalikuks uudishimu ja võimaldavad inimestel avastada maailma vaatluste, teooria ja eksperimentide kaudu — selle kaudu, mida me nimetame teaduseks” (Challoner 2013, lk 88–90, 93). Neile küsimustele vastab religioon. Et tõsiteadus ja Piibel täiendavad teineteist, tõdes ka Albert Einstein: ”Teadus ilma religioonita on lombakas ning religioon ilma teaduseta on pime” (Isaacson 2007, lk 390).

1 Belgia astronoom Georges Lemaître nimetas algset singulaarsust 'ürgaatomiks'. Inglise astronoom Fred Hoyle ei nõustunud arusaamaga, et universumil on algus, ning kasutas Lemaître'i teooria kirjeldamiseks pilkavalt väljendit 'suur pauk', mis on nüüdseks rohkem levinud väljend kui 'ürgaatom'.

Teadlased avastavad ka uusi nüansse, nii et üha raskem on leida piisavat alust põhjendamaks, "kuidas saab eimillestki tekkida niivõrd keeruline süsteem nagu elusorganism. ... Mida rohkem õppida [mida rohkem teada saada], seda keerulisem see [maailm] tundub", tõdetakse Tartu Ülikooli ÜE väljaandes (Tüür 2012, lk 6).

Matemaatik ja astronoom prof. David L. Block märkis: "Inimesel, kes ei usu Loojasse, peab olema rohkem usku kui nendel, kes usuvad. Kui inimene ütleb, et Jumalat pole olemas, esitab ta üldise tõestuseta väite, postulaadi, mis põhineb usul" (Block 1993). Teadusavastused võivad teadlastes aukartust äratada ja loomise tõepärasust toetada. Albert Einstein tõdes: "Vaevalt leiate sügavalt mõtleivate teadlaste hulgast kedagi, kellel ei oleks mingeid religioosseid tundeid. ... Religioossus avaldub tohutus imetluses looduseaduste harmoonia üle, kuna neis ilmneb ülim intelligentsus, millega võrreldes inimese süstemaatiline mõtlemine ja tegutsemine on vaid tuhm peegeldus" (2006, lk 37). Siiski on 'situatsiooni rituaal' väga tugev diskursuse protseduur, mis takistab selliste mõtteavalduste toetustleidvat levimist.

'Situatsiooni rituaali' seatud piirangud seoses teaduse ja religiooniga on osaliselt õhutat saanud kummagi tõestamatutest väidetest. Religioon on sajandeid õpetanud legende ja dogmasid, näiteks et maailm loodi 144 tunniga, mis ei ole kooskõlas teadusavastustega ning ignoreerib ka Piibli algkeelse sõna 'päev, ajajärk, periood' tähendusvälja (Vine 1996, lk 54–55). Samuti mõistis roomakatoliku kirik hukka Galilei, kuna too selgitas, kusjuures õigesti, et maakera tiirleb ümber päikese. Galilei selgitus ei rääkinud sugugi vastu Piiblile, kuid see oli vastuolus kiriku tolle aja õpetustega (valitseva diskursusega). Seevastu teadlased käsitlevad teorianana kontrollimata oletust, mille kohaselt elu tekkis ja arenes ilma kõrvalise abita, ning nad pilkavad religioosseid tõekspidamisi kui ebateaduslikke veendumusi.

Siiski teadlased kasutavad biomimeetikat, see tähendab õpivad ökosüsteemis ilmnevatest disaini-ideedest, selleks et täiustada enda loodavaid tehnoloogilisi süsteeme [Marianne 2009]. Ökosüsteemist on saadud nii palju ideid, et teadlased on koostanud andmebaasi, kuhu on kantud tuhandeid bioloogilisi struktuure. Seda andmebaasi uurides võivad teadlased leida oma insenerlikele disainiprobleemidele efektiivseid lahendusi loodusest, ergutab dr Vincent ajakirjas The Economist. Neid andmebaasis sisalduvaid

looduslikke struktuure nimetatakse 'bioloogilisteks patentideks'. Tavapäraselt on patendiomanikuks üksikisik või ettevõtte, kes oma uudse idee või seadme on registreerinud. Ajakiri *The Economist* märgib bioloogiliste patentide andmebaasi käsitledes: "Kutsudes biomimeetilisi disaini-nippe 'bioloogilisteks patentideks', teadlased just rõhutavad mõtet, et patendiomanikuks on tegelikult loodus." (*Technology ... 2005*, lk 18–22.)

Ent 'loodus' on bioloogilised struktuurid ja disaini-lahendused, mitte nende autor ise, samuti nagu nutikalt ehitatud seade või loojangumaali kompositsioon ise pole autor. Kes siis on autor ja patendiomanik neile bioloogilistele patentidele, millest teadlased õpivad? Teadus ei suuda sellele vastata, sest teadus uurib seadet ja maali, kuid seadme ega maali autorit ei leia seadme ega maali seest. Samas autentsed professor R. Kitteli jt analüüsitud masoreetsed allikad seostavad ökosüsteemis avalduvad intelligentid lahendused nimeliselt nende autoriga, nagu näiteks selline autorsuse kinnitus: "Jehoova [הוה י], sina oled kõik tarkusega teinud. Maa on täis sinu tehtut [s-s "omandit, loomingut"]" (*Green 2010*, CIV:24 lk 497, ix; *New ... 2013*, lk 6–7, 1729, 1735; *Vine 1996*, lk 28–29, 52). Teaduslike meetoditega ei ole võimalik neid autorsuse kinnitusi ümber lükata. Siiski 'situatsiooni rituaali' protseduur piirab bioloogiliste patentidega kaasneva autoriõiguse seostamist isikuga, nii et midagi asjakohast asemele andmata heidetakse autori ja patendiomaniku nimi diskursuse protseduuri jõul kõrvale (*Howard 1978*, 4:01).

Ajaleht *The New York Times* tsiteeris kvasarite avastajat astronoom Allan Sandage'i, kes tunnistas, et teadus ei suuda vastata sügavaimatele küsimustele, ja lisas: "Niipea, kui te küsite, miks on olemas midagi, selle asemel et mitte olemas olla, siis olete väljunud teaduse piiridest. Minu arust on täiesti ebatõenäoline, et [universumi] selline korrapära võis tekkida kaosest. Organiseerituse taga peab olema mingi põhjus. Jumal on minu jaoks mõistatus, ent samas on ta selgitus olemasolu ime kohta, selle kohta, miks on kõik olemas" (*Wilford 1991*, B9). Artiklis "Science Finds God" täheldab Sandage, et üldiselt ollakse tõrksad end usklikuks tunnistama. Miks? Ta tõdeb, et võidakse sattuda ränga põlu alla, saada kolleegide hukkamõistu ja kriitika osaliseks. (*Begley 1998*.)

Eeltoodu näitlikustab 'situatsiooni rituaali' olemust ja kui mõjuvõimas on selle välistuse-protseduuri toime. 'Situatsiooni rituaal' mõjutab ka seda, kuidas õiglase väärtuse kontseptsioonist sobib kirjutada (*Kaya 2013*; *Landsman 2007*; *Sundgren 2013*).

Lisa 2. Näited diskursuse tõese ja väära vastandamise kohta

Tõese ja väära vastandamine on välistuse protseduur, millega diskursus reguleerib, millistele teadmistele ja valdkondadele panustada ning millistele mitte. See välistuse protseduur tugineb institutsionaalsele alusele ning seda tugevdatakse ja uuendatakse mitmete praktikate abil, nagu näiteks pedagoogika ja teaduslikud laborid. Foucault toob vastandamist käsitledes näitena selle, kuidas majanduslik tegevus püüab end õigustada rikkuste ja tootmise teooria abil. (2005, lk 16). Valitsev diskursus esitab valitud majandusteooriat kui tõde ning sellega allutab endale teised diskursused. Domineeriv diskursus esitab tõena ideed, et majanduskasv on ühiskonna probleemide parim ravi, ja vastandab selle idee teistsuguste diskursustega, mille kohta on järgmised näited.

ÜRO tellitud ökosüsteemide hindamise aastatuhande sünteesaruandes tõdetakse, et sotsiaalteadused ei ole suutnud rahuldada inimkonna vajadusi, vaid vastupidi, on seni hoopis kasvatanud neid. Aruandes märgitakse, et "aastatel 1960 kuni 2000, kui maailma rahvastik kahekordistus kuue miljardi inimeseni, kasvas ökosüsteemi teenuste [ressursside] nõudlus rohkem kui kuus korda", mille tõttu "umbes 60% ökosüsteemi teenustest (15 24st) on halvenenud või kasutuses jätkusuutmatult" ehk ülemaailmselt on kahanemas ligi kaks kolmandikku eluks olulistest ökosüsteemidest [Millennium ... 2005, lk 17]. Aruandes tõstetakse esile mittelineaarsete ja tõenäoliselt järskude muutuste riske ökosüsteemides, s.o kontrollimatute sündmuste ehk õnnetuste riske, mida on kallid või võimatu tagasi pöörata, kusjuures järjest tuuakse põhjuseks inimtegevus ja majanduskasvu tagaajamine [Sealsamas, lk 21].

Tartu Ülikooli rektor Jaak Aaviksoo kirjutas vahetult enne ökosüsteemide hindamise eelmainitud sünteesaruande ilmumist, et "nii üksikisik kui ka kogu rahvas vajab tegutsemiseks mõtestatud tulevikuperspektiivi — lootust paremale elule"; väärtuste-, ideede- ja tulevikukesksus on järk-järgult kadunud, mis olevat osalt tingitud "vulgaarmaterialistlikust maailmavaatest, mille kohaselt majanduskasv teeb kõik iseenesest õnnelikuks" (Aaviksoo 2005). Ta kirjutas sellest 2005. aastal, kuid majanduskasvu kui ravi pakutakse üha edasi. Seni pole ravi lõppenud ehk pole aidanud. Vaja oleks hoopis midagi, mis leevendaks senise ravi kõrvalnähtusid nagu keskkonna- ja sotsiaalprobleeme.

End maailma suurima teadusliku ühingu tutvustava AAASi käsitletud uuringute järgi kaotab ökosüsteem pärast inimeste sekkumist keskmiselt poole oma väärtusest. Keskkonna muutmine läheb igal aastal maksma 250 miljardit dollarit, looduskeskkonna säilitamine maksaks aga vaid 45 miljardit dollarit; vastutasuks saadavate ökosüsteemi teenuste, nagu toidu, vee, õhu, elupaiga, rekreatsiooni, kütuse, kehakatte ja ravimite ning ka tormide, erosiooni ja üleujutuste eest saadava kaitse väärtus on vähemalt 4400 triljonit dollarit ehk tulude-kulude suhe on 100:1. Uuringu eestvedaja dr Andrew Balmford Inglismaalt Cambridge'i ülikoolist tunnistas: "Majanduslik aspekt on rabav. Me eeldasime enne uuringut, et looduskeskkonna säilitamine on kasulik, aga mitte, et sedavõrd palju kasulik." (Balmford jt 2001.)

Bioloogilise vara õiglase väärtus muutub muu hulgas bioloogilise muundumise tõttu ehk ökosüsteemi teenuste tulemusena. Järelikult ökosüsteemi osutatud teenustele rahalise väärtuse määramine aitab vähendada subjektiivsust õiglase väärtuse hindamisel.

Lisaks selgitatakse Stockholmi Keskkonnainstituudi Tallinna keskuse väljaandes "Ökosüsteemiteenused: ülevaade looduse pakutavatest hüvedest ja nende rahalisest väärtusest", et "ökosüsteemi teenustele hinna andmine aitab mõista, et praegune majanduse ja heaolu kasv tuleneb looduskeskkonna arvelt, mis põhjustab tulevikus aga suuremaid kulutusi siis, kui neid teenuseid ei väärtustata. Rahaline võrdlus muude kaupade ja teenustega aitab inimkonnal paremini mõista ökosüsteemi teenuste realselt kasu, kuna kulukam oleks nende asendamine tehnoloogiaga. ... Ökosüsteemi teenuste rahalise väärtuse määramine annab selge sõnumi avalikkusele sellest, miks on looduskeskkond ja bioloogiline mitmekesisus inimkonnale elulise tähtsusega ja seeläbi saab muuta inimeste suhtumist seni iseenesestmõistetavalt tasuta kasutatud looduse hüvedesse" (Sall jt 2012, lk 24).

"Kõigil [ökosüsteemi] teenustel on reaalne hind, millega seni pole arvestatud" (Keskkonnaministeriumi ... 2009, lk 119). Euroopa komisjoni väljaandes "Ökosüsteemi kaubad ja teenused" tõdetakse: "On vajalik, et otsuste vastuvõtjad ja laiem avalikkus teadvustaksid ökosüsteemi kaupade ja teenuste majanduslikku väärtust paremini. Kui me ei tegutse praegu, et see allakäik peatada, tuleb inimkonnal tulevikus selle eest kallist hinda maksta" (2010, lk 1).

Teadlased arvutavad Maa ületarbimise päeva, mis leitakse Maa aastase taastootmisvõime ja keskkonnakasutuse suhte korrutamise päevade arvuga aastas. Tulemus näitab seda päeva konkreetset aastal, mil ökoloogiline saldo negatiivseks muutub. 2013. aastal oli Maa ületarbimise päev 20. augustil, mis kuupäevaks oli inimkond keskkonnahüviste aastalimiidi ära kasutanud (konto oli tühjaks kasutatud) ja pärast seda päeva kasutati tulevaste perioodide ressursse, ja nii aastast aastasse. [Earth ... 2013.] Kui USA saab riigi võlalage tõsta, siis planeedi ressursilimiiti ei ole võimalik suurendada. Kui planeedi ressursid (säätud) on ära kasutatud, siis ei ole uut planeeti kuskilt võtta.

Need mõned näited osutavad, et ka majanduskasvu taunivad diskursused toovad toetuseks tõendeid ja lahendusi. Mõned diskursused toetuvad faktidele, loogikale või analoogiale, mõned demagoogiale. Ent diskursuses tõese ja väära vastandamine ei sõltu niivõrd tõendite kvaliteedist, vaid see on diskursuse kontrolliprotseduur, mis vastandab tõese ja väära sõltuvalt eelistatud ideoloogiast.

Õiglase väärtuse kontseptsiooni ideoloogia järgi tuleb ressursidega seotud toodete õiglase väärtuse hindamisel ka ressursidega seotud tuleviku rahavood toote õiglasesse väärtusesse diskonteerida. Kui arvestada, et Maa ületarbimise kuupäeva järgi tarbitakse planeedi ressursse võlgu ehk 1,3 planeedi jagu aastas (see tähendab kolme aastaga kasutab majanduskeskkond nelja planeedi aastaressursi, suurenevat muutustrendi arvesse võtmata), siis ületarbitu tagasimaksmise hind ehk laenukulukus tuleks õiglase väärtuse kontseptsiooni järgi samuti arvesse võtta, et väärtus oleks õiglane.

Ent 'tõediskursuse' alusel vara õiglase väärtuse hindamisel tulumeetodiga leitakse terminaalperioodi rahavood perpetuiteedi valemiga ehk eeldatakse igavesti senise ideoloogia järgi kestvat rahavoogu. Ja kuna 'tõese ja väära vastandamise' protseduuri tõttu ka teised turuosalised teevad nii, see tähendab ka võrreldavate varade õiglane väärtus on arvestatud samade eeldustega, siis õiglase väärtuse kontseptsiooni järgi ei saagi looduskeskkonnalt võetud krediiti õiglase väärtuse hindamisel arvestada.

Seega ka õiglase väärtuse kontseptsiooni rakendamisel avaldab mõju 'tõese ja väära vastandamise' kontrolliprotseduur, mis õigustab tõena majanduskasvu ideoloogiat ning hoiab tagaplaanil teised diskursused.

Lisa 3. Näited diskursuse distsipliini protseduuri kohta

Distsipliin on diskursuse kontrollimise üks sisemisi protseduure kommentaaride ja autori printsiibi kõrval. Foucault selgitab, et kuigi teaduse piiritaguses võidakse rääkida tõtt, ollakse lubatud "tões" siiski ainult juhul, kui kuuletatakse "politsei" ehk distsipliini reeglitele. Sõna 'distsipliin' on nii Foucault' inauguratsioonikõne alguses prantsuskeelses variandis kui ka eesti keeles kasutatav homonüümselt: 'distsipliin' tähendab korda ja kollektiivi liikmete allumist sellele korrale, ent tähendab ka teadusharu ja õppeainet [Eesti ... 2009]. Distsipliin on diskursuse kontrolliprotseduur, mis fikseerib diskursuse tootmise piirid. (Foucault 2005, lk 29.) Järgnevalt on selle kohta kolm näidet.

1. Majandusdistsipliin eeldas veel mõnikümmend aastat tagasi, et inimesed teevad oma (tarbimis)valikuid ratsionaalselt. Kui selgus, et inimeste ostuotsused ei olegi alati ratsionaalsed, siis kohandati 'ratsionaalsuse' mõistet (reeglit) — et ratsionaalne on isikupärane —, mitte aga ei muudetud distsipliini, mille raames inimeste käitumist uuriti ja mille sisse uurimistulemused eelistati sobitada. Ent käitumismajanduse professor Dan Ariely ei lepi ratsionaalsuse mõiste lõdvendamise, vaid toob inimeste käitumist selgitades lisaks rahalisele mõõtmele juurde ka muud väärtushinnangud, et leida 'irratsionaalse' käitumise seaduspärasusi ja selgitada, miks inimesed ei käitu alati ratsionaalselt, see tähendab (rahalist) kasu maksimeerides. Ta soovib muuta standardse majandusdistsipliini ratsionaalsuse kinnisideed ja liikuda kaugemale naiivsest psühholoogiast. (Ariely 2009, lk 24(xx).) Distsipliini kontrolliprotseduuri tõttu ei toimu sellised muutmised kiiresti.
2. Elusorganismide ja tegelikult kogu kompleksse ökosüsteemi kavandajaks ja tööshoidjaks öeldakse diskursuse 'distsipliini' järgi 'juhus'. Ometi märgib biofüüsik Donald M. MacKay: "Isikustada 'juhus', justkui räägiksime põhjustajast, tähendab reeglitevastast lülitumist *teaduslikult* käsituselt poolreligioossele *mütoloogilisele* käsitusele" (1978, lk 160, allika kursiiv). Sarnasele tõigale on tähelepanu juhtinud ka Robert C. Sproul, PhD: "Kuna juba nii kaua aega on nimetatud teadmata põhjust 'juhuseks', siis kalduvad inimesed unustama, et on tehtud asendus. ... 'Juhus on teadmata põhjus' on omandanud paljudele tähenduse 'juhus on põhjus'" (1994, lk 25).

Niisiis on diskursuse 'distsipliini' mõjul juhus-võrdub-põhjus-mõttekäiguga juhus ja isetekkimine ülendatud loomisprintsipiiks.

Siiski, isetekkelisuse teooria kummutati juba rohkem kui poolteist sajandit tagasi. "1840ndatel oli Poola teadlane Robert Remak näidanud, et rakud saavad moodustuda vaid teistest rakkudest. Seni olid teadlased arvanud, et elusolendid võivad tekkida elututest asjadest [näiteks hiired arvati tekkivat mustast pesust] — seda nimetati iseenesliku tekke teooriaks" (Challoner 2013, lk 58). Niisiis, kui arenenud teadus ('distsipliin') ei suuda tõestada, et elu võis tekkida iseenesest tänu juhusele, siis miks on veel teadlasi, kes taoliste alkeemikute teooriate küljes ripuvad? Seda selgitas professor John Desmond Bernal: "Rakendades selle [elu iseenesliku tekkimise oletuse] suhtes teadusliku meetodi rangeid kaanoneid, on võimalik selle loo mitmes kohas tõhusalt demonstreerida, kuidas elu ei saanud ise tekkida; ebatõenäosus on liiga suur, elu iseenesliku esiletuleku tõenäosus liiga väike" ja lisas: "Paraku elu siin Maa peal kogu oma mitmekesisuses ja eluavaldustes on siiski olemas ning selle olemasolu seletamiseks [diskursuse 'distsipliini' raamides] tuleb hakata argumente väänama" (Bernal 1967, lk 120).

Teadusliku kaanoni ehk eeskirja järgi on faktide tõestusjõud hüpoteesi suhtes väiksem nende ümberlukkavast jõust. See tähendab hüpoteesi poolt rääkivad faktid ei saa hüpoteesi tõestada, ent mida rohkem fakte hüpoteesi poolt on, seda tõepärasem on hüpotees. Seevastu hüpoteesi kummutamiseks piisab ühestainsast faktist, mis on hüpoteesiga selgelt vastuolus. Professor Bernal tõdeb, et isetekkelisuse hüpoteesi puhul on faktid isegi mitmes kohas hüpoteesiga selgelt vastuolus. Ent distsipliin ei paindu, vaid väänama hakatakse argumente. See ilmestab, kui tugev mõju on distsipliini protseduuril, kui see fikseerib diskursuse tootmise piirid.

Isetekkimise pooldajad möönavad, et tõenäosus, et õiged aatomid ja molekulid võivad sattuda õigesse asendisse, et üksainus lihtne valgumolekul võiks juhuslikult moodustuda, on 1 võimalus 10^{113} -st. See arv on suurem kui arvatav aatomite üldarv kogu universumis. Matemaatikud peavad võimatuks mis tahes sündmust, mille tõenäosus on väiksem kui $1/10^{50}$. Ent elu tekkimiseks on vaja palju rohkemat kui vaid ühte lihtsat valgumolekuli. Üksnes raku elutegevuseks on vaja umbes 2000 valku, ja

tõenäosus, et need kõik võiksid tekkida juhuslikult, on $1/10^{40\,000}$! Ent selleks, et elu Maa peal tekiks ja ka jätkuks, pidid need juhuslikud sündmused leidma aset tuhandeid kordi. ”Kui keegi on ühiskondlike uskumuste või teadusliku hariduse [Foucault' kontekstis 'piirava distsipliini'] kaudu omandanud eelarvamuse, et elu Maa peal on saanud alguse spontaanselt, siis see lihtne arvutus pühib ära igasuguse aluse taoliseks ideeks,” tõdeb astronoom Fred Hoyle. (Hoyle, Wickramasinghe 1981, lk 24.)

Niisiis on ”lihtsal” rakul seega ligikaudu sama palju osi kui Boeing 777 lennukil. Ent võrreldes lennukiga on vaid mõne mikroni suurune rakk märkimisväärselt erilisem insenerisaavutus, sest näiteks on rakud võimelised endasarnase konstrueerima (paljunema), mida teadlased lennuki puhul ega ka uusima nanotehnoloogiaga ei ole osanud veel järele teha. Teiselt poolt, kui teadlased ükskord suudavad elusraku järele teha, siis tõestakski see just seda, et rakk ei saa tekkida iseenesest, vaid on vaja vähemalt tippteadlaste tasemel valmistajat.

3. Ajakirjas National Geographic avaldatud artiklis ”Fossil Evidence” võrreldi fossiilseid ladestikke ”evolutsioonifilmiga, mille igast tuhandest kaadrist on 999 kaadrit montaažiruumi põrandal kaduma läinud” (Quammen 2004, lk 25). Mida see võrdlus tähendab? Oletame, et algselt 100 000 kaadriga filmist leitakse 100 kaadrit. Kuidas saada teada filmi süžee? Distsipliin võib olla ette andnud mingi arvamuse (hüpoteesi) süžee kohta. Ent kui seda süžeed toetab üksteise järele seatuna ainult viis kaadrit sajast ja ülejäänud 95 leitud kaadrit tõendavad hoopis midagi muud, siis ilmselt ei ole mõistlik jääda arvamuse juurde, et nende viie kaadri tõttu oli eelnev oletus filmi süžee kohta õige. Need viis kaadrit seati sellisesse järjestusse just seetõttu, et see sobis teooriaga, mida distsipliin eelistab toota. Niisamuti ei tunnistanud teadlased distsipliini tõttu aastaid, et valdav enamik fossiile — filmi 100 kaadrist 95 kaadrit — näitavad, et aja jooksul muutuvad liigid üsna vähe. Miks vaikiti maha sellised olulised tõendid? Seda selgitab Richard Morris, PhD: ”Ilmselgelt olid paleontoloogid võtnud ortodoksselt omaks järkjärguliste evolutsiooniliste muutuste idee, ning hoidsid sellest ideest kinni ka siis, kui avastasid tõendeid vastupidise kohta. Nad püüdsid fossiilseid tõendeid interpreteerida aktsepteeritud evolutsiooniideede seisukohalt.” (Morris 2001, lk 104–105; Question ... 2010, lk 25.)

Mida on teadlased fossiilseid ladestikke uurides teada saanud? Kuna fossiilses ladestuses ilmuvad uued ja mitmesugused eluvormid niivõrd äkki, nimetavad paleontoloogid seda perioodi "kambriumi plahvatuseks". Millal oli kambriumi ajajärk? Väljaandes "The Origin of Life" näitlikustatakse seda järgmiselt. Kujutades Maa ajalugu jalgpalliväljaku pikkuse ajajoonena, tuleks kõndida peaaegu väljaku lõpuni ehk seitse kaheksandikku väljaku pikkusest, enne kui jõuab paleontoloogide nimetatud kambriumi ajajärku. Väiksel lõigul selles ajajärgus ilmuvad fossiilsesse ladestusse põhilised loomsed eluvormid. Kui äkitselt nad ilmuvad? Kui astuda piki jalgpalliväljakut edasi, tulid kõik need erisugused organismid olemasollu ainult ühe sammu pikkusel lõigul. Nende mitmekesiste eluvormide sedavõrd järsu ilmumise tõttu on mitmed teadlased-evolutsionistid hakanud aktsepteeritud evolutsiooniideid küsitavaks pidama. (Question ... 2010, lk 23.) Ent ka need, kes ei pea makroevolutsiooni ideed vääraks, mõõnavad siiski, et fossiilsed ladestised annavad teadmisi vaid piiratud määral. Näiteks tõdeb zooloog Henry Gee: "Seada fossiilid rivvi ja väita, et need esindavad põlvnemist, ei ole mitte teaduslik hüpotees, mida saaks kontrollida, vaid on sama vähe valiidne kui unejutt, mis võib olla huvitav, isegi õpetlik, ent mitte teaduslik" (1999, lk 116–117).

Eeltoodud mõned näited osutavad, kuidas distsipliin kui kontrolliprotseduur fikseerib diskursuse tootmise piirid. Distsipliin piirab seniste arusaamade vaba ümberkujundamist, isegi kui need satuvad vastuollu uute lisanduvate tõenditega. Piirava diskursuse tõttu kannatas ka Galileo Galilei, kuigi ta kirjeldas õieti heliotsentrilist maailmasüsteemi.

Samuti õiglase väärtuse kontseptsioonisse võidakse distsipliini mõjul uskuda dogmaatiliselt ja represserida muid diskursusi, isegi kui nad kontseptsiooni kitsaskohti tõendatult seletavad.

Ent distsipliinil on ka positiivne roll. Distsipliini positiivset rolli ei saa aga lahti mõtestada, kui ei võeta arvesse distsipliini eelkirjeldatud sunduslikkust ja piiravat mõju (Foucault 2005, lk 29). Distsipliini positiivne roll seisneb selles, et ehkki distsipliin piirab diskursuse tootmist, aitab distsipliini protseduur teadusel, küll repressioonidega, siiski süsteemselt areneda.

Lisa 4. Näited diskursuslike kogukondade kohta

Diskursuslikud kogukonnad on diskursuse kolmas protseduurirühm. Diskursuslike kogukondade eesmärk ei ole niivõrd ohjeldada diskursuse väge kuivõrd "määratleda diskursuste rakendamise tingimused, kehtestada inimeste üle, kes nendega opereerivad, teatud hulk reegleid ja takistada seeläbi igaühe ligipääs nendele" (Foucault 2005, lk 30). Need kogukonnad ühteaegu levitavad oma teadmisi ning samas piiravad kogukonda sisenemist teatud rituaalide nõuetega.

Ülikooli instituute võib teatud mõõndustega pidada diskursuslikeks kogukondadeks. Igaühel neist on oma teadmised, mida nad levitavad. Ent selleks et instituudid koostööd teeksid, on vaja ületada teatud barjäärid. Samuti selleks et siseneda mingisse diskursuslikku kogukonda või et kedagi tunnustataks sellesse kogukonda kuuluvana, on vaja täita teatud rituaalid. Nendeks rituaalideks on näiteks erialase keele kasutamine (see ei ole üldkeel, vaid ongi mõeldud eristama teatud kogukonda ja kuuluvust ning näitama mingil määral ka võimu); teadustöö esitusnõuded, mis on teadusvaldkonniti ja instituuditi kujunenud erinevad; või siis fikseerib rituaal isegi lausungite oodatud tõhususe ja nende mõju. Sest kogukondlik "õpetus seab kahtluse alla kõneleva subjekti lausungi kaudu, millest annavad tunnistust välistamisprotseduurid ja heitemehhanismid, mis astuvad mängu kohe, kui kõnelev subjekt sõnastab ühe või mitu sobimatut lausungit; hereesia ja ortodoksia ... on selle mehhanismi lahutamatud osad. Ent teistpidi seab õpetus kahtluse alla lausungid kõneleva subjekti kaudu, kuivõrd õpetust käsitatakse alati märgina, tunnistusena ja vahendina mingist eelnevast kuuluvusest. ... Õpetus seob indiviidid teatavat tüüpi lausungitega ja keelab neil seeläbi kõik ülejäänud; ent teiselt poolt kasutab õpetus teatud lausungitüüpe, et siduda indiviidid omavahel ja eristada neid seeläbi kõigist ülejäänuid" (Sealsamas, lk 34–35). Näiliselt on kogukonda kuulumise tingimuseks samade tõdede tunnustamine, ent tegelikult on kogukonnale olulisemad kõneleva subjekti vastavus eelistatud kvalifikatsioonile ning subjektile sobilikud rollid.

Kuna ka õiglase väärtuse kontseptsioon on osa mingist 'kogukonnast' ja 'õpetusest', mille rituaalid sätestavad selle, kellele ja kuidas sobib õiglase väärtuse kontseptsiooni rakendamise kohta midagi kirjutada ('lausungeid sõnastada'), siis on vaja, et käesoleva uurimistöökäsituslaad ületaks diskursusliku kogukonna välistamisprotseduuride läve.

Lisa 5. Valik õiglase väärtuse kontseptsiooni käsitlevaid artikleid

Aastal 2008 pankrotistus finantsteenuseid osutav USA ettevõtte Lehman Brothers Holdings Inc. Seda sündmust loetakse ülemaailmse finantskriisi alguspunktiks. Lehman Brothers oli spetsialiseerunud investeringutele väärtpaberitesse. Börsil noteeritud väärtpabereid kajastatakse finantsaruannetes üldjuhul õiglases väärtuses. Seega aastal 2008 alanud finantskriisiga seonduv on ajendanud arvestusala teoreetikuid analüüsima, kas õiglase väärtuse kontseptsioonis võib olla viga, ja otsima uusi võimalusi. Seetõttu on õiglase väärtuse kontseptsiooni kohta pärast finantskriisi algust ilmunud mitmeid artikleid. Järgnevalt on loetletud 20 artiklit neist artiklitest, mis käsitlevad õiglase väärtuse kontseptsiooni rakendamise kitsaskohti.

1. A Retrospective View Of The IFRS' Conceptual Path And Treatment Of Fair Value Measurements In Financial Reporting (Ehlen jt 2011).
2. A Standard setter's framework for selecting between fair value and historical cost measurement attributes: a basis for discussion of 'Does fair value accounting for nonfinancial assets pass the market test?' (Linsmeier 2013).
3. Fair Value Accounting: A Historical Review Of The Most Controversial Accounting Issue In Decades (Emerson jt 2010).
4. Fair value accounting, financial economics and the transformation of reliability (Power 2010).
5. Fair value accounting fraud: new global risks and detection techniques (Zack 2009).
6. Fair Value Accounting: Friend or Foe? (Scott 2010).
7. Is fair value accounting really fair? (Sundgren 2013).
8. Fair Value-related Information in Analysts' Decision Processes: Evidence from the Financial Crisis (Bischof jt 2014).
9. Fair Value Revolution (Katz 2008).
10. Fair Value Two-Step (Johns, Wasch 2009).
11. Fair Value versus Historical Cost: Which is actually more "Fair"? (Kaya 2013).

12. Lösungsansätze in der internationalen Bankenregulierung und in der IFRSRechnungslegung als Antwort auf die Finanzkrise 2008/2009 (Fröhlich 2011).
13. Measuring fair value (Cunico 2011).
14. Normal Turbulence or Perfect Storm? Disparity in Fair Value Estimates (Lilien jt 2013).
15. Private Equity Fair Value Measurement: A Critical Perspective on IFRS 13 (Maino, Palea 2013).
16. SEC Office of the Chief Accountant and FASB Staff Clarifications on Fair Value Accounting [2008].
17. The crisis of fair-value accounting (Laux, Leuz 2009).
18. The Effects of Directional Audit Guidance and Estimation Uncertainty on Auditor Confirmation Bias and Professional Skepticism When Evaluating Fair Value Estimates (Montague 2010).
19. The Effect of Noisy Fair Value Measures on Bank Capital Adequacy Ratios (Ang jt 2013).
20. Why "Fair Value" Is The Rule (Ramanna 2013).

Õiglase väärtuse kontseptsiooni rakendamise puudustele on küll üha rohkem tähelepanu juhitud, ent seni pole uut universaalsemat ja tõhusamat rahaliste summade mõõtmisalust asemele pakutud. Niisiis on õiglase väärtuse kontseptsioon vaatamata selle rakendamisel ilmnenu puudustele endiselt rahaliste summade, milles ettevõtte mõõdab oma finantsaruannetes varasid, kohustusi, tulusid ja kulusid, mõõtmisalustest kõige eelistatum.

SUMMARY

This research **THE ASSESSMENT OF THE IMPLEMENTATION OF THE FAIR VALUE CONCEPT — A THEORETICAL APPROACH**, consisting of 88 pages, 5 appendixes and 131 items is cited in literary sources, is compiled in estonian in 2014 by Heiki Hanni from Estonian University of Life Sciences.

The research aims to address factors affecting the fair value assessment. In 2008, the global financial crisis began indicates the need to assess whether the concept of the fair value could be a mistake or mistakes have been made in implementing the guidelines.

The research questions are:

1. What are the factors affecting the implementation of the concept of fair value in the economic environment at the macro level?
2. What are the factors affecting the implementation of the concept of fair value at the enterprise level?

To find answers to these questions are analyzed in the economic environment in which the concept of fair value is applied, and the effects to fair value at the enterprise level.

The research revealed that the fair value is affected at the monetary policy and the cyclical nature of the economy, as well as factors that arise at the qualitative and quantitative features of the assets; transaction time, demand, between the parties relatedness (dependency), the pressure of the transaction (a dilemma for the unequal level of interest), or parties to the transaction in an unequal knowledge.

The research also became clear that the idea of the concept of fair value it is appropriate, but it is difficult to correct implementation of the concept of fair value in the circumstances what are built up in a social environment: the debts, the struggle for existence, and the unsustainable consumption of resources. The research cited the need to rely on the society principles by the implementing the concept of the fair value.

Keywords: Fair Value, Assessment Factors, Discourse Procedures, Creation Evidences, Ecosystem Services, Ecosystem Valuation, Valuation Control, Society Principles.